

SUOMEN EKSEGEETTISEN SEURAN JULKAISUJA 107

Tekstejä rautakauden Levantista

TOIMITTANUT JUHA PAKKALA

Tekstejä rautakauden Levantista

2. painos

Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisuja
Julkaisusarjan päätoimittaja: Antti Marjanen
Toimitus ja taitto: Susanna Asikainen
Kansi: Kirsi Valkama
Kannen kuvat (Karatepe, Turkki): Juha Pakkala

ISSN: 0356-2786

ISBN (painettu): 978-951-9217-62-8

ISBN (pdf): 978-951-51-4989-3

DOI: <https://doi.org/10.31885/9789515149893>

Tämä teos, jonka toimittaja on Juha Pakkala, on lisensoitu CC BY 4.0-lisenssillä (Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen)

SUOMEN EKSEGEETTISEN SEURAN JULKAISUJA 107

Tekstejä rautakauden Levantista

TOIMITTANUT

JUHA PAKKALA

Suomen Eksegeettinen Seura
Helsinki 2014

Sisällys

Esipuhe.....	9
Johdanto.....	11
Heprealaiset piirtokirjoitukset (Juha Pakkala).....	25
Geserin kalenteri (Kirsi Valkama).....	28
Kuntillet Ajrud (Kirsi Valkama).....	31
Samaritan ostrakonit (Juha Pakkala)	43
Khirbet el-Qom (Kirsi Valkama)	52
Khirbet Bet-Lei (Kirsi Valkama).....	58
Siloan piirtokirjoitus (Juha Pakkala)	63
Hovin päällikön piirtokirjoitus (Kirsi Valkama)	67
Serahjahun hauta (Kirsi Valkama)	70
En-Gedin piirtokirjoitus (Kirsi Valkama).....	72
Mesad-Hasavjahun vetoomuskirjelmä (Tero Alstola).....	75
Aradin ostrakonit (Kirsi Valkama).....	79
Lakisin kirjeet (Juha Pakkala).....	103
Jordanjoen itäpuoli (Juha Pakkala)	113
Kerakin piirtokirjoitus (Juha Pakkala)	116
Mesan steela (Hanna Salmisto).....	118
Pylväspiirtokirjoitus Moabista (Juha Pakkala).....	124
Moabilainen lakiteksti (Juha Pakkala).....	127
Khirbet el-Mudaynan alttarin piirtokirjoitus (Juha Pakkala).....	130
Ammanin linnoituksen piirtokirjoitus (Juha Pakkala)	132
Tell Siranin pullo (Juha Pakkala)	135
Bileamin kirja Deir Allasta (Tero Alstola)	138
Horvat Ussan piirtokirjoitus (Juha Pakkala).....	144

Aramealaiset tekstit (Juha Pakkala)	147
Melkart-steelan piirtokirjoitus (Juha Pakkala)	150
Tell Fekheriyen piirtokirjoitus (Tero Alstola)	153
Tel Danin piirtokirjoitus (Pekka Särkiö)	158
Zakkurin steelan piirtokirjoitus (Matti Nissinen).....	164
Sefiren sopimustekstit (Juha Pakkala)	168
Nerabin hautapiirtokirjoitukset (Kirsi Valkama)	181
Adonin avunpyyntökirje faraolle (Juha Pakkala)	186
Samalin tekstit (Tero Alstola)	189
Kilamuwa (Joanna Töyräänvuori).....	192
Panamuwa I (Matti Nissinen & Tero Alstola).....	196
Kuttamuwa (Joanna Töyräänvuori).....	201
Panamuwa II (Matti Nissinen & Tero Alstola).....	205
Bar-Rakibin rakennuspiirtokirjoitus (Tero Alstola)	209
Foinikialaiset piirtokirjoitukset (Juha Pakkala)	213
Asarbaalin lapio (Joanna Töyräänvuori)	215
Ahiramin sarkofagi (Joanna Töyräänvuori).....	217
Kfar Vradimin malja (Joanna Töyräänvuori)	220
Jehimilkun temppelin piirtokirjoitus (Joanna Töyräänvuori)	222
Abibaalin piirtokirjoitus (Joanna Töyräänvuori)	225
Elibaalin piirtokirjoitus (Joanna Töyräänvuori).....	227
Sifitbaalin piirtokirjoitus (Joanna Töyräänvuori).....	229
Pronssimaljojen Baal-piirtokirjoitus (Joanna Töyräänvuori)	231
Urikkun piirtokirjoitus (Juha Pakkala).....	234
Karatepen piirtokirjoitus (Juha Pakkala).....	238
Arslan Tashin loitsut (Juha Pakkala).....	245
Ekronin temppelin piirtokirjoitus (Juha Pakkala).....	249

Lyhenteet

ABD	Anchor Bible Dictionary
AJBA	Australian Journal of Biblical Archaeology
ALASP	Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas
BA	Biblical Archaeologist
BAR	Biblical Archaeology Review
BASOR	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
EFTP	Shmuel Ahituv. <i>Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period</i> . Jerusalem: Carta. 2008
FAT	Forschungen zum Alten Testament
HAE	Johannes Renz & Wolfgang Röllig, <i>Handbuch der Althebraischen Epigraphik</i> . Osat I–III. Darmstadt: WBG. 1995–2003
IEJ	Israel Exploration Journal
JANES	Journal of the Ancient Near Eastern Society
JAOS	Journal of the American Oriental Society
JNES	Journal of Near Eastern Studies
JSOT	Journal for the Study of the Old Testament
JSOTS	Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series
JSS	Journal of Semitic Studies
KAI	Herbert Donner & Wolfgang Röllig, <i>Kanaanäische und aramäische Inschriften</i> . Osat I–III. Wiesbaden: Harrassowitz. 1966 ² , 1968 ² , 1969 ² , 2002 ⁵
OBO	Orbis Biblicus et Orientalis
OLA	Orientalia Lovaniensia Analecta
PEQ	Palestine Exploration Quarterly
SESJ	Suomen Eksegeettisen Seuran julkaisu
SJOT	Scandinavian Journal of the Old Testament
UF	Ugarit-Forschungen
VT	Vetus testamentum
WBG	Wissenschaftliche Buchgesellschaft
ZAW	Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft
ZDPV	Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins

Käännöksissä ja huomioissa käytettyjä merkintöjä

- [...] Hakasulkeiden sisällä oleva teksti on tuhoutunut.
- ... Kun kolme pistettä on hakasulkeiden ulkopuolella, teksti on säilynyt niin huonosti tai on niin epäselvä, ettei sitä voi kääntää.
- [Abc] Teksti on tuhoutunut, mutta tutkijat ovat ennallistaneet todennäköisen lukutavan.
- (Abc) Sulkeissa oleva teksti on kääntäjän tekemä lisäys, joka on välttämätön tai oleellinen merkityksellisen suomen kielen kannalta. Tälle ei kuitenkaan ole suoraa vastinetta käännetyssä tekstissä.
- <Abc> Kääntäjä olettaa, että tekstin kirjoittaja on tehnyt kirjoitusvirheen ja vahingossa unohtanut kirjaimia tai sanoja. Kääntäjä on korjannut tekstin käännöstä varten. Esim. hallit<si>joiden (tekstissä lukee hallitjoiden).
- kursiivi* Seemiläisellä kielellä kirjoitetut sanat on merkitty kursiivilla (esim. *bytdwd*). Samoin kursiivilla on kirjoitettu joissakin käännöksissä tarpeelliset alaotsikot, joille ei ole vastinetta alkutekstissä.
- abc** Huomioissa on lihavoitu käännöksen kohta, johon huomio liittyy.
- ¹ Käännöksissä ja huomioissa oleva kohotettu numero viittaa piirtokirjoituksen riviin.

Esipuhe

Kiitän lämpimästi kaikkia käännösprojektiin osallistuneita: TM Tero Alstolaa¹, prof. Martti Nissistä, TM Hanna Salmistoa, dos. TT Pekka Särkiötä, TM Joanna Töyräänvuorta ja TT FM Kirsi Valkamaa. Ajatus rautakautisten piirtokirjoitusten kääntämisestä syntyi keskustelussa Kirsin, Joannan ja Teron kanssa laivalla Tallinnan seminaariin 28.9.2012. Vaikka suurin osa teksteistä on ollut tutkijoiden käytössä alkukielillä jo pitkään, niistä vain muutamia oli käännetty suomeksi. Käännöskokoelman myötä lukijat pääsisivät tutustumaan myös suomeksi kaikkiin merkittäviin luoteisseemiläisiin piirtokirjoituksiin Israelin kuningasajalta. Käännösprojekti lähti tämän jälkeen nopeasti liikkeelle, ja käännökset olivat valmiita jo vuoden 2013 loppuun mennessä. Käännöskokoelmalle on jo suunnitteilla jatko-osa, jossa on tarkoitus kääntää keskeiset rautakauden jälkeiset luoteisseemiläiset piirtokirjoitukset.

Kiitän Suomen Eksegeettistä Seuraa käännöskokoelman julkaisemisesta seuran julkaisusarjassa. Erityisen kiitoksen ansaitsee seuran julkaisusihteeri Susanna Asikainen, joka on viimeistellyt käsikirjoituksen julkaisua varten.

Keravalla 30.8.2014

dos. TT Juha Pakkala

¹ Tero Alstolan osuudet on kirjoitettu osana Euroopan tutkimusneuvoston (ERC) rahoittamaa Starting Grant -hanketta ”By the Rivers of Babylon: New Perspectives on Second Temple Judaism from Cuneiform Texts”.

Johdanto

Yleistä

Tekstilöydöt ovat merkittävä historiallinen lähde rautakautisen (1200–586 eaa.)² Levantin³ tutkimuksessa. Ne täydentävät Heprealaisen Raamatun antamaa usein ideologisesti väritettyä kuvaa muinaisen Israelin kulttuurista, uskonnosta ja historiasta. Raamatun tekstejä on toimitettu pitkän ajan kuluessa ja sen seurauksena tapahtumia kuvataan usein näkökulmasta, joka heijastaa enemmän vuosisatoja myöhäisempiä teologisia käsityksiä kuin aikaa jota kuvataan. Rautakautiset tekstilöydöt, joista lähes kaikki ovat piirtokirjoituksia,⁴ taas ovat pääsääntöisesti primäärilähteitä, eli ne ovat selvemmin yhteydessä teksteissä kuvattuihin tapahtumiin ja henkilöihin. Vaikka löydettyissä teksteissä saattaa olla myös ideologinen näkökulma, ne on yleensä kirjoitettu aikana, jota niissä kuvataan, eivätkä useat redaktorit ole muokanneet niitä myöhemmin samalla tavalla kuin merkittävää osaa Heprealaisesta Raamatusta.

Piirtokirjoitukset eli inskriptiot ovat saaneet runsaasti huomiota useiden viime vuosina tehtyjen löytöjen myötä. Joidenkin löytöjen on esitetty ratkaisevan keskeisiä muinaisen Israelin historiaan liittyviä kysymyksiä. Erityisesti on mainittava Khirbet Qeyafan piirtokirjoitus-

² Muinaisen Israelin rautakauden katsotaan usein päättyneen Jerusalemiin tuhoon vuonna 586 eaa. Vaikka materiaalisen kulttuurin siirtymävaihe on usein ollut pidempi, noudatetaan tässä teoksessa käytännön syistä perinteistä määritelmää. Tässä teoksessa rautakautisella Israelilla viitataan Israelin ja Juudan kuninkaskuntiin.

³ Levanti = nykyinen Israel (ml. palestiinalaisalueet), Jordania, Libanon, Syyria.

⁴ Piirtokirjoituksilla viitataan teksteihin, jotka on piirretty, kaiverrettu, maalattu tai hakattu kirjoituslustalle. Vaikka kaikkia tekstilöytöjä ei voidakaan pitää piirtokirjoituksina, tässä teoksessa käytetään kuitenkin termiä yleisesti. Esimerkiksi papyrukselle kirjoitetut tekstit eivät varsinaisesti ole piirtokirjoituksia.

löytö vuodelta 2008 ja Jerusalemin Ofel-kukkulan piirtokirjoituslöytö vuodelta 2013. Näiden molempien on väitetty vahvistavan perinteistä kuvaa Israelin kuningasajan varhaisvaiheista. Muista uusista löydöistä on syytä mainita Tel Zayitin aakkoset vuodelta 2005 sekä Ataruzin piirtokirjoitus vuodelta 2012. Koska erityisesti Israelin ja Jordanian alueella on meneillään useita arkeologisia kaivauksia, on odotettavissa, että merkittäviä löytöjä tehdään lisää tulevina vuosina.

Aikaisemmin suomeksi on käännetty ainoastaan yksittäisiä Israelin lähialueiden rautakautisia piirtokirjoituksia (esim. Mesan steela ja Tel Danin piirtokirjoitus). Tämän käännöskokoelman myötä lukijalla on mahdollisuus päästä helposti käsiksi kaikkiin merkittäviin luoteisseemiläisiin teksteihin rautakaudelta.⁵ Hepreankielisten piirtokirjoitusten lisäksi kokoelmassa on mukana tärkeimmät moabilaiset, ammonilaiset, edomilaiset, foinikialaiset ja arameankieliset tekstit, jotka valottavat rautakauden historiaa ja kulttuuria.

Kääntämättä jäävät lyhyet, hyvin katkelmalliset ja epäselvät tekstit. Esimerkiksi Khirbet Qeyafan piirtokirjoitusta ei ole voitu tyydyttävästi tulkita, ja siinä käytetty kieli on edelleen kiistanalainen. Alueelta on löydetty runsaasti nimi- tai tarvikeluetteloita sekä tavaratoimituksiin tai veronkantoon liittyviä merkintöjä, joita ei myöskään käännetä. Monissa piirtokirjoituksissa saattaa olla vain yksi kirjain tai sana. Saviruukussa voi esimerkiksi olla merkintä ”Delajan” (*ldljw*), joka tarkoittaa, että ruukku tai pikemminkin sen sisältö kuuluu Delajalle. Mielenkiinto näihin löytöihin liittyy pääasiassa tutkimuksen erityiskysymyksiin. Muun muassa henkilönnimien teoforisten⁶ elementtien avulla voidaan päätellä, mitä jumalia kullakin alueella on palvottu. Joissakin saviastioissa on merkintä, mitä ruukussa säilytettiin, ja sen perusteella voidaan päätellä, mitä alueella tuotettiin. Näiden lyhyiden tekstien kääntäminen ei kuitenkaan ole perusteltua tässä käännöskokoelmassa. Tämän käännöskokoelman ulkopuolelle jäävät myös Jerusalemin temppelin vuoden 586 eaa. tuhon jälkeiset piirtokirjoitukset sekä pronssikautiset tekstit.

⁵ Luoteisseemiläisiin kieliin luetaan aramea, foinikia, puuni, heprea, edom, moab, ammon ja ugarit.

⁶ Teoforinen elementti tarkoittaa, että osa nimestä pitää sisällään jonkin jumalan nimen.

Aakkoskirjoitus

Rautakauden luoteisseemiläiset tekstit on kirjoitettu aakkoskirjoituksella. Seemiläisten kielten luonteesta johtuen vokaaleita ei pääsääntöisesti ole merkitty, mutta periaate on sama kuin muilla aakkoskirjoituksilla, eli yksi kirjainmerkki vastaa yhtä äännettä. Aakkoskirjoituksen syntyhistoriaa tunnetaan edelleen huonosti, koska löytöjä on vähän ja ne ovat sattumanvaraisia. Useita tekstejä ei myöskään ole vielä pystytty tulkitsemaan kiistattomasti. On kuitenkin todennäköistä, että aakkoskirjoituksen alkuperä on juuri Levantin alueella. Varhaisimmat löydöt ovat protokanaanilaisilla ja protosiinilaisilla kirjaimilla kirjoitettuja tekstejä Etelä-Israelin ja Siinain alueelta (esimerkki kirjaimista). Varhaisimmassa vaiheessa kirjainten äännearvo perustui merkin esittämän sanan ensimmäiseen kirjaimeen. Esimerkiksi n-äännettä vastasi käärmettä kuvaava kirjain , koska sana käärme oli varhaisessa kanaanin kielessä *nḥš*. Vastaavasti r-kirjainta merkitsevä kirjain tulee sanasta *rš*, joka tarkoittaa päätä. Vähitellen kirjainten muoto kuitenkin muuttui ja linkki alkuperäiseen kuva-aiheeseen heikkeni tai katosi. Esimerkiksi alef-kirjain muuttui härän päätä kuvaavasta kirjaimesta muotoon . Härän sarvia kuvaavat viivat kuitenkin jäivät, ja niistä on jääne myös latinalaisten aakkosten A-kirjaimessa.

Merkittävin ryhmä varhaisella konsonanttikirjoituksella kirjoitetuja tekstejä on Serabit el-Khadimista Siinain autiomaasta löydetty noin 30 lyhyttä piirtokirjoitusta, jotka on ajoitettu 1900-luvulta eaa. aina 1300-luvulle eaa. Vaikka jotkut tutkijat ovat yrittäneet rekonstruoida näitä tekstejä, niiden merkitys on kiistelty eikä ole selvää, millä kielellä ne on kirjoitettu. Muita protokanaanilaisilla aakkosilla kirjoitettuja tekstejä on löydetty muun muassa Bet-Semesistä, Lakisista, Khirbet Qeyafasta ja Jerusalemin Ofel-kukkulalta. On kuitenkin kiistatonta, että viimeistään 1300-luvulla eaa. Levantissa oli käytössä konsonantteihin perustuvia kirjoitusjärjestelmiä, joilla kirjoitettiin luoteisseemiläisiä kieliä. Protokanaanilaisen ja protosiinilaisen järjestelmän lisäksi on mainittava ugaritin nuolenpääaakkoset jotka olivat käytössä ainakin 1300–1200-luvuilla eaa. Periaate oli sama kuin protokanaanilaisilla aakkosilla eli yksi kirjain vastasi yhtä äännettä, mutta kirjainmerkkeinä käytettiin nuolenpääkirjoitusta muistuttavia merkkejä, joita nuolenpäiden tapaan kirjoitettiin savitauluille (esimerkki kirjaimista .

Ugaritin aakkoset kuitenkin katosivat käytöstä Pohjois-Syyriassa sijainneen Ugaritin kaupungin tuhouduttua merikansojen hyökkäyksessä 1190-luvulla eaa.

Merkittäväksi aakkoskirjoitukseksi osoittautui Foinikiassa nykyisen Libanonin alueella kehitetty foinikialainen aakkosto. Se kehitettiin protokanaanilaisista aakkosista viimeistään 1000-luvulla eaa. (esimerkki kirjaimista) Tässä käännöskokoelmassa käännetyt tekstit on kaikki kirjoitettu foinikialaisilla tai niistä johdetuilla kirjaimilla. Myös kreikkalaiset, latinalaiset, kyrilliset ja arabialaiset kirjaimet perustuvat foinikialaisiin aakkosiin, vaikka kirjainten muoto onkin muuttunut ajan myötä paljon. Koska indoeurooppalaisissa kielissä vokaaleilla oli suurempi rooli kuin seemiläisissä kielissä, kreikkalaisissa ja niistä johdetuissa aakkosissa oli myös vokaaleja merkitseviä kirjaimia. Myös seemiläisiin konsonanttiaakkosiin kehitettiin myöhemmin vokaalimerkkejä. Niitä tarvittiin erityisesti pyhien tekstien kuten Heparalaisen Raamatun ja Koraanin kirjoittamisessa sen jälkeen kun niiden edustamaa kielimuotoa ei enää käytetty aktiivisesti. Pyhän tekstin tarkka merkitys säilyi tällöin vain vokaalien avulla.

Äänteisiin perustuva aakkoskirjoitus oli vallankumouksellinen verrattuna aikaisemmin käytettyihin kirjoitusjärjestelmiin, joiden merkit vastasivat tavuja tai kokonaisia sanoja. Mesopotamiassa ja Egyptissä käytetyissä kirjoitusjärjestelmissä oli satoja merkkejä, joiden oppiminen vaati monivuotisen koulutuksen. Ainoastaan tähän tehtävään koulutettu ammattikunta pystyi lukemaan ja kirjoittamaan. Konsonantteihin perustuva aakkoskirjoitus vähensi kirjainten määrän pariinkymmeneen, jolloin lähes kuka tahansa saattoi oppia kirjoitusjärjestelmän. Konsonanttikirjoituksen myötä luku- ja kirjoitustaito levisi huomattavasti laajemman joukon pariin. Aikaisemmin vain suuret instituutiot kuten valtiot ja temppelit pystyivät kouluttamaan ja ylläpitämään kirjoitus- ja lukutaitoista eliittiä. Helposti opittavan kirjoitusjärjestelmän vaikutukset koko yhteiskunnan kannalta olivat siten kauaskantoisia.

Piirtokirjoitusten ajoitus

Piirtokirjoituksia voidaan ajoittaa eri tavoin. Keskeinen menetelmä on paleografia, joka tutkii muinaisten kirjainten muotoja. Koska kirjainten

muoto muuttui koko ajan hitaasti, eri aikojen tunnusomainen kirjaintyyli pystytään tunnistamaan. Paleografian perusteella piirtokirjoitukset voidaankin usein ajoittaa noin viidenkymmenen vuoden tarkkuudella. Paleografiaan perustuvaa ajoitusta tukee joissakin tapauksissa ortografia, joka tutkii oikeinkirjoitusta. Sanoja on voitu kirjoittaa eri aikoina eri tavoin. Ortografia on kuitenkin paleografiaa epätarkempi ajoituskeino. Piirtokirjoituksessa käytetty kieli voi myös kertoa ajoituksesta. Kirjaintyylin tavoin sanasto on muuttunut hitaasti koko ajan. Tekstissä saatetaan esimerkiksi käyttää jotain vierasta tai harvinaista sanaa, jonka voidaan olettaa esiintyneen tiettyinä aikana. Joidenkin piirtokirjoitusten sisältö kertoo myös paljon kirjoitusajankohdasta. Yhdessä paleografian kanssa sisältö onkin keskeisin ajoituskriteeri. Viime kädessä ajoitusta kuitenkin arvioidaan kaikkien käytettävissä olevien kriteerien valossa.

Kirjoitusmateriaali

Rautakautisia tekstejä on kirjoitettu useille eri materiaaleille. Egyptin vaikutuksen ansiosta eteläisen Levantin ja Foinikian rannikon yleisin kirjoitusmateriaali rautakaudella on saattanut olla papyrus. Koska suurin osa Levanttia kuuluu talvisateiden vyöhykkeeseen, orgaanisena materiaalina papyrus tuhoutuu helposti. Papyrusfragmentteja onkin säilynyt pääosin vain autiomaolosuhteissa. Tässä kokoelmassa käännetään ainoastaan kaksi papyrustekstiä, joista yhtä on epäilty väärennökseksi, koska sen alkuperä on tuntematon. Juudasta on lisäksi löydetty papyrukselle kirjoitettu lyhyt kirje rautakaudelta. Papyrustekstit on kirjoitettu kasveista valmistetulla musteella.

Ostrakonit eli ruukunsirpaleille kirjoitetut piirtokirjoitukset olivat myös yleisiä. Niitä käytettiin erityisesti päivittäisessä kirjeenvaihdossa, arkistoinnissa, luetteloissa ja muussa hallinnollisessa dokumentoinnissa, koska ruukunsirpaleita oli kaikkialla saatavilla ilmaiseksi. Papyrukseen verrattuna ostrakonit ovat myös kestävämpiä ja soveltuvat siksi paremmin arkipäivän ja arkistoinnin tarpeisiin. Merkittävä osa tämän käännöskokoelman teksteistä onkin juuri ostrakoneja (esim. Lakisin kirjeet sekä Aradin ja Samarian ostrakonit). Ostrakoneille kirjoitettiin yleensä musteella mutta joskus myös terävällä esineellä raaputtamalla.

Monumentaalitekstien tärkein kirjoitusmateriaali oli kivi ja erityisesti erilaiset magmakivet kuten basaltti, diabaasi ja gabro. Vaikka vulkaanisperäiset kivet ovat vaikeita työstää, niiden käyttöä puoltaa kestävyys. Monumentaalitekstien haluttiin säilyvän pitkään, ja siksi monet kuninkaat valitsivat juuri magmakiviä niiden materiaaliksi. Piirtokirjoitukset on yleensä hakattu tai kaiverrettu kiveen. Joitakin tekstejä on myös kirjoitettu kalkkikiveen (muun muassa Geserin kalenteri ja Ammanin linnoituksen piirtokirjoitus), johon on huomattavasti helpompi piirtää viivoja ja tehdä kaiverruksia kuin magmakiviin. Kalkkikivi on kuitenkin eroosiolle altis ja helposti lohkeava. Toisaalta kivimateriaalien saatavuudessa ja laadussa on alueellisia eroja. Erikseen on mainittava haudoista löydetty piirtokirjoitukset, jotka on tehty hautaluolan kallioseinään (esimerkiksi Hovin päällikön hauta sekä Khirbet el-Qomin ja Khirbet Bet-Lein piirtokirjoitukset). Muussa käytössä olleista luolista on myös löytynyt piirtokirjoituksia (esimerkiksi En-Gedistä).

Kiveä on käytetty valmistusmateriaalina lisäksi sineteissä, joista useissa oli lyhyt piirtokirjoitus erityisesti rautakauden loppuvaiheilla. Näitä ei kuitenkaan käännetä tässä kokoelmassa, koska piirtokirjoitukset pääasiassa koostuvat vain sinetin omistajan nimestä, isän nimestä ja joskus myös ammatista. Sinetissä voi esimerkiksi lukea ”kuuluu pappi Hananille Hilikian pojalle” tai ”kuuluu Eljakimille kuninkaan palvelijalle”.

Käännöskokoelmassa on mukana tekstejä, jotka on kirjoitettu seinälaastille (esimerkiksi osa Kuntillet Ajrudin teksteistä ja Bileamin kirja Deir Allasta). Seinälaastia on voitu käyttää paljonkin erilaisiin merkintöihin, piirroksiin ja teksteihin, mutta sitä on säilynyt laajempina paloina vain kuivissa olosuhteissa.

Väärennökset

Osa Lähi-idästä löytyneistä piirtokirjoituksista on osoittautunut väärennöksiksi. Pisin ja kuuluisin rautakauden Israeliin liittyvä väärennös on niin sanottu Joasin piirtokirjoitus, jonka väitettiin löytyneen Jerusalemissa sijaitsevan Al-Aksan moskeijan laajennustöissä syntyneen rakennusjätteen seasta. Steelaan eli työstettyyn kivipaateen kirjoitetussa tekstissä Juudan kuningas Joas (836–797 eaa.) kertoo korjanneensa temp-

pelin (vrt. 2. Kun. 12). Vaikka piirtokirjoitus oli huolellisesti valmistettu, Israelin antiikkiviraston selvitys päättyi lopputulokseen, että kyseessä täytyy olla väärennös. Kaiverrettujen kirjainten päältä löytyi jopa patina eli ajan myötä kerääntynyt kerrostuma erilaisia kemikaaleja, mutta patinan koostumus osoitti sen olevan myöhemmin tehty imitaatio, jolla pyrittiin antamaan vaikutelma muinaisesta esineestä. Useita muitakin huolellisesti valmistettuja väärennöksiä on paljastunut viime vuosina.

Väärennöksiä taustalla saattaa olla taloudellisia päämääriä, koska muinaisesineistä maksetaan suuria summia laittomilla markkinoilla. Toisaalta väärennöksillä voidaan pyrkiä vaikuttamaan tieteelliseen keskusteluun muinaisen Israelin historiasta. Esimerkiksi Joasin piirtokirjoitus olisi vahvistanut uskoa Kuninkaiden kirjojen antamaan kuvaan kuningasajan historiasta. Piirtokirjoituksessa on jopa sanastollisia yhtäläisyyksiä luvun 2. Kun. 12 kanssa.

Osaa tässäkin kokoelmassa käännettyistä piirtokirjoituksista on epäilty väärennöksiksi (esimerkiksi Tel Danin piirtokirjoitusta, Moabilaista lakitekstiä ja aikaisemmin jopa Mesan steela). Useimmissa tapauksissa voitaisiin lähes aukottomasti selvittää jokaisen esineen autenttisuus esimerkiksi tutkimalla kirjainten pintaan kertyneen patinan tarkkaa kemiallista koostumusta, mutta toistaiseksi on tutkittu vain piirtokirjoituksia, joiden löytöhistoria on epäselvä. Onkin mahdollista, että jotkut merkittävät piirtokirjoitukset osoittautuvat myöhemmin väärennöksiksi.

Kirjan rakenne

Kirja on jaettu viiteen alalukuun. Ensimmäisessä luvussa käännetään hepreaksi kirjoitetut piirtokirjoituslöydöt. Toiseen lukuun on koottu Transjordanian eli nykyisen Jordanian alueelta löydetyt piirtokirjoitukset. Näistä suurin osa on kirjoitettu paikallisilla kielillä kuten moabilla, mutta mukana on myös Deir Allan piirtokirjoitus, jonka tarkkaa kieltä on vaikea määritellä. Horvat Ussan edomiksi kirjoitettu ostrakon löytyy myös tästä luvusta, vaikka se on löytynyt Negevin autiomaasta Israelista. Kolmannessa luvussa käännetään aramealaiset piirtokirjoitukset. Myös Tel Danin piirtokirjoitus on sijoitettu tähän lukuun. Zincirlin piirtokirjoitukset eli Samalin (Sam'al) tekstit löytyvät omasta luvustaan.

Niiden pääasiallinen kieli samal on foinikian ja aramean sekamuoto, mutta mukana on myös selvemmin foinikiaksi kirjoitettu Kilamuwa ja arameaksi kirjoitettu Bar-Rakibin piirtokirjoitus. Viimeisessä eli viidennessä luvussa käännetään foinikialaiset piirtokirjoitukset.

Jokainen yksittäistä käännöstä käsittelevä alaluku on jaettu johdantoon, käännökseen ja käännöksestä tehtyihin huomioihin. Käännöstä koskeissa huomioissa käsiteltävä käännöksen kohta on lihavoitu. Käännöksen pohjana käytetty editio on mainittu johdannon jälkeen. Joissakin tapauksissa käännöksessä on käytetty useita eri editioita, jotka on kaikki mainittu. Samaan yhteyteen on lisäksi koottu seuraavat tiedot: ajoitus, kieli, kirjoitusmateriaali, löytöpaikka, nykyinen sijainti ja joissain tapauksissa lisähuomioita, jotka liittyvät esimerkiksi tekstien numeerointiin. Kunkin alaluvun loppuun on liitetty lyhyt kirjallisuusluettelo, jonka avulla lukija voi tutustua tarkemmin tekstiin ja siihen liittyvään tieteelliseen keskusteluun.

Joihinkin käännöksiin on lisätty alaotsikoita, joille ei ole vastinetta alkukielessä. Näissä tapauksissa teksti jakaantuu luontevasti erillisiin jaksoihin (esimerkiksi Sefiren sopimustekstit). Alaotsikoita on lisätty myös tapauksissa, joissa piirtokirjoituksen osat löytyvät kirjoitusalueen selvästi eri osista, tai kun ne on tarkoitettu luettavaksi erikseen (esimerkiksi useat Arslan Tashin loitsujen tekstit liittyvät tiettyihin kuviin).

Käännöksistä

Käännöksissä on pyritty selkeään suomen kieleen säilyttäen piirtokirjoituksen alkuperäisen sanoman. Sananmukainen käännös ei välttämättä ilmaise kirjoittajan tarkoittamaa ajatusta, koska seemiläinen ilmaisutapa voi poiketa suomen ilmaisutavasta. Käännöstä seuraavissa huomioissa on joissain tapauksissa annettu myös kirjaimellinen käännös erityisesti kun se poikkeaa selvästi käännöksestä tai kun se on muulla tavalla huomionarvoinen.

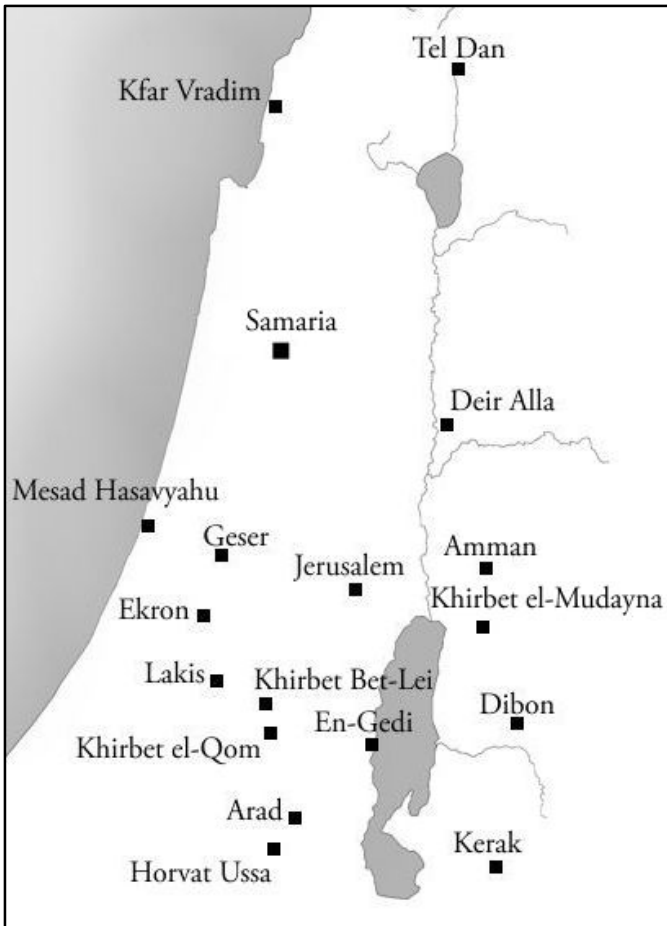
Erisnimissä on pyritty välttämään suomelle vieraita äänteitä kuten q, š, th tai z (esimerkiksi Kue, Asarbaal ja Bet-Semes, ei Que, Azarbaal ja Beth-Shemesh tai Beth-Šemeš) ellei nimi ole jo vakiintunut (esimerkiksi Gaza, Qumran, Qaus, Khirbet el-Qom). Alef (') ja ajin (') kirjaimia on pyritty välttämään nimissä, joihin teksteissä viitataan (esi-

merkiksi Taanak ei Ta'anak). Moderneissa paikannimissä ja arkeologisissa kohteissa on pääsääntöisesti noudatettu kansainvälisesti tunnettua nimeä (esimerkiksi Çineköy, Arslan Tash, Ataruz, Khirbet Qeyafa, Khirbet Ghuwein et-Foqaan, Tell Ma'in). Heprealaisesta Raamatusta tunnetuissa erisnimissä on seurattu kirkkoraamatun (1992) kirjoitustapaa (esimerkiksi Geser). W- ja b-kirjaimet on pyritty säilyttämään (esimerkiksi Kuttamuwa, Kilamuwa ja Eljasib), koska ne eivät aiheuta vaikeuksia suomen kielen ääntämisessä. Joidenkin erisnimien kohdalla tunnetaan useita vaihtoehtoja riippuen siitä, minkä muinaisen kielen kirjoitustapaa seurataan (esimerkiksi Urikku, Awarikku, Warikku vai Warikas). Näissä tapauksissa noudatetaan pääsääntöisesti jo vakiintunutta muotoa (esimerkin tapauksessa assyrialaista muotoa Urikku). Koska seemiläisiä kieliä kirjoitetaan ilman vokaaleja, useiden muuten tuntemattomien erisnimien vokalisointi on epävarmaa. Sama koskee konsonanttien kahdennuksia, koska pitkänä lausuttua konsonanttia ei kirjoiteta seemiläisissä kielissä kahdella kirjaimella (esimerkiksi Sefiren sopimusteksteissä mainittu kuningaskunta *ktk* voisi Katkun sijaan hyvin olla myös Kutku, Kitku tai Kattaku).

Käännöksiin on merkitty piirtokirjoitusten rivinumerot yläindeksiin. Käännösten rivinumerointi noudattaa alkukielen rivinumerointia seuraavin poikkeuksin. Sanoja ei ole jaettu kahdelle riville, vaikka alkukielessä näin olisikin (esimerkiksi Danin steelan käännöksessä on "hal]litsi ¹²Israe[lia" eikä "¹¹... hal-] ¹²litsi Israelia", vaikka jälkimmäinen vastaisi tarkemmin alkutekstin rivijakoa). Seemiläisen alkukielen ja suomen kielen poikkeava rakenne johtaa joissain tapauksissa väistämättä rivinumeroinnin eroihin käännöksen ja alkutekstin välillä. Esimerkiksi "kuninkaan poika" seemiläisissä kielissä ilmaistaisiin suomalaisesta sanajärjestyksestä poiketen "poika kuninkaan". Jos alkukielessä sana "poika" on rivin lopussa ja "kuninkaan" seuraavalla rivillä, on mahdotonta seurata piirtokirjoituksen rivijakoa. Joissakin käännöksissä myös lauseiden välistä järjestystä on jouduttu muuttamaan. Suurempien muutosten yhteydessä useat rivit on saatettu yhdistää (esimerkiksi Arslan Tashin loitsussa "¹³⁻¹⁴Taivas ja maa ovat kirouksen uhalla...").

Piirtokirjoitusten löytöpaikkoja Levantissa (kartta: Juha Pakkala)

Piirtokirjoitusten löytöpaikkoja Israelissa ja Jordaniassa (kartta: Juha Pakkala)

Kirjallisuutta

- Albright, William
1969² *The Proto-Sinaitic Inscriptions and the Decipherment*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cross, Frank Moore
2003 *Leaves from an Epigrapher's Notebook. Collected Papers in Hebrew and West Semitic Epigraphy*. Harvard Semitic Studies 51. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Goren, Yuval *et al.*
2005 "Authenticity Examination of Two Iron Age Ostraca from the Moussaieff Collection." *IEJ* 55, 21–34.
- Naveh, Joseph
1987² *Early History of the Alphabet. An Introduction to West Semitic Epigraphy and Paleography*. Leiden: Brill.
- Lehrer-Jacobson, Gusta
1989 *Fakes and Forgeries from Collections in Israel*. Tel Aviv: Eretz Israel Museum.
- Lundberg, Marilyn J., Fine, Steven & Pitard, Wayne T.
2012 *Puzzling Out the Past. Studies in Northwest Semitic Languages and Literatures in Honor of Bruce Zuckerman*. Leiden: Brill.
- Rollston, Christopher A.
2003 "Non-Provenanced Epigraphs I. Pillaged Antiquities, Northwest Semitic Forgeries, and Protocols for Laboratory Tests." *Maarav* 10, 135–193.
- Sass, Benjamin
1991 *Studia Alphabetica. On the Origin and Early History of the Northwest Semitic, South Semitic and Greek Alphabets*. OBO 102. Fribourg: Universitätsverlag.
- 1988 *The Genesis of the Alphabet and Its Development in the Second Millennium B.C.* Ägypten und Altes Testament 13. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Tappy, Ron E. & McCarter, P. Kyle (toim.)
2008 *Literate Culture and Tenth-century Canaan. The Tel Zayit Abecedary in Context*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Weninger, Stefan
2011 *The Semitic Languages. An International Handbook*. Berlin & Boston: De Gruyter Mouton.
- Whitt, William D.
1995 "The Story of the Semitic Alphabet." *Civilizations of the Ancient Near East*. Toim. J. Sasson. New York: Charles Scribner's Sons, 2379–2397.

Tekstieditioita

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

Davies, Graham I.

2004 *Ancient Hebrew Inscriptions II. Corpus and Concordance.* Cambridge: Cambridge University Press.

1991 *Ancient Hebrew Inscriptions I. Corpus and Concordance.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance.* New Haven & London: Yale University Press.

Donner, Herbert & Röllig, Wolfgang

2002¹ *Kanaanäische und aramäische Inschriften I.* Laajennettu ja korjattu laitos. Wiesbaden: Harrassowitz.

1969² *Kanaanäische und aramäische Inschriften III.* Wiesbaden: Harrassowitz.

1968² *Kanaanäische und aramäische Inschriften II.* Wiesbaden: Harrassowitz.

1966² *Kanaanäische und aramäische Inschriften I.* Wiesbaden: Harrassowitz. 1966, 1968, 2002.

Gibson, John C. L.

1982 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 3. Phoenician Inscriptions.* Oxford: Clarendon Press.

1975 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 2. Aramaic Inscriptions.* Oxford: Clarendon Press.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions.* Oxford: Clarendon Press.

Pardee, Dennis

1982 *Handbook of Ancient Hebrew Letters. A Study Edition.* Chico, CA: Scholars Press.

Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang

1995- *Handbuch der Althebraischen Epigraphik. Osat I–III.* Darmstadt: WBG.

Käännöskokoelmia kansainvälisillä kielillä

- Arnorld, Bill T. & Beyer, Bryan E. (toim.)
 2002 *Readings from the Ancient Near East*. Grand Rapids: Baker Academic.
- Chavalas, Mark W. (toim.)
 2006 *The Ancient Near East. Historical Sources in Translation*. Sourcebooks in Ancient History. Oxford: Blackwell Publishing.
- Coogan, Michael D.
 2013 *A Reader of Ancient Near Eastern Texts*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Hallo, William W. & Younger, K. Lawson (toim.)
 2003 *Context of Scripture I–III*. Leiden: Brill.
- Janowski, Bernd *et al.* (toim.)
 2004– *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments. Neue Folge. Osat 1–6* (2004, 2005, 2006, 2008, 2010, 2011). Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus.
- Lemaire, André
 1977 *Inscriptions hébraïques I. Les Ostraca*. Paris: Editions du Cerf.
- Lindenberger, James M.
 1994 *Ancient Aramaic and Hebrew Letters*. Atlanta: Scholars Press.
- McCarter, P. Kyle
 1996 *Ancient Inscriptions. Voices from the Biblical World*. Washington, D.C.: Biblical Archaeology Society.
- Prichard, James B.
 1969³ *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton: Princeton University Press.
- Smelik, Klaas A. D.
 1991 *Writings from Ancient Israel. A Handbook of Historical and Religious Documents*. Edinburgh: T & T Clark.

Heprealaiset piirtokirjoitukset

Palestiinan⁷ alueella kirjoitettiin seemiläisiä kieliä jo pronssikaudella. Tästä on osoituksena arkeologisissa kaivauksissa löydetty yksittäiset akkadinkieliset nuolenpäätaulut. Itäseemiläisiin kieliin kuuluvaa akkadia ei kuitenkaan ole alueella puhuttu, vaan sitä käytettiin ensisijaisesti kansainvälisessä kirjeenvaihdossa. Israelista on myös löydetty joitakin ugartin konsonanteilla kirjoitettuja tekstejä (esim. Taanakista ja Bet-Semisistä), mutta nämäkin todennäköisesti liittyvät kirjeenvaihtoon Syyrian rannikon kanssa missä ugartia on pääasiassa puhuttu. Paikallista kanaanin kieltä ja ehkä muitakin alueella puhuttuja kieliä on ilmeisesti kirjoitettu pronssikaudella protokanaanilaisilla ja protosiinailaisilla kirjaimilla, vaikka niillä kirjoitettuja tekstejä ei ole vielä pystytty aukottomasti tulkitsemaan. Tekstejä on löydetty suhteellisen vähän, ja merkittävä osa tekstilöydöistä koostuu yksittäisistä sanoista, esimerkiksi metallisissa nuolenkärjissä. Kirjoitustaito oli edelleen harvinaista ja konsonanttikirjoitus ei ollut vielä vakiintunut. 1000-luvulle eaa. tultaessa merkittävin Israelista tehty piirtokirjoituslöytö on Izbet Sartin aakkoset, joka koostuu luettelosta luoteisseemiläisissä kielissä käytetyistä konsonanteista.

900-luvulta eaa. tunnetaan vain muutamia protokanaanilaisilla kirjaimilla kirjoitettuja tekstejä. Niistä merkittävin on jo mainittu Khirbet Qeyafan ostrakon, jonka väitetään olevan varhaisin hepreaksi kirjoitettu teksti. Piirtokirjoituksen kieltä ei kuitenkaan ole pystytty selkeästi osoittamaan ja sen sisältö on siten kiistely.⁸ 900-luvulle voidaan myös

⁷ Tässä teoksessa Palestiina viittaa maantieteelliseen alueeseen, joka vastaa nykyistä Israelin valtiota mukaan lukien palestiinalaisalueet.

⁸ Keskustelua Khirbet Qeyafan kaivauksista ja piirtokirjoituksesta, ks. Juha Pakkala, ”Uusia arkeologisia löytöjä Raamatun maista. Raamattu, arkeologia ja media.” Teologinen Aikakaus-

ajoittaa Jerusalemin Ofel-kukkulalta löydetty ruukunsirpale, jonka kylkeen oli kirjoitettu viisi protokanaanilaista kirjainta. Jotkut tutkijat olettavat piirtokirjoituksen olevan hepreaa, mutta toiset taas olettavat sen olevan jotain muuta kieltä.

900-lukua eaa. voidaan pitää siirtymävaiheena, jonka jälkeen protokanaanilaiset kirjaimet saivat väistyä foinikialaistyylisten kirjainten tieltä. Palestiinan merkittävimmät foinikialaisilla kirjaimilla kirjoitetut tekstit 900-luvulta eaa. ovat Tel Zayitin aakkoset sekä Geserin kalenteri. Näistä jälkimmäinen on käännetty tässä teoksessa. Suppean löytömrän perusteella voidaan päätellä, että kirjoitustaito oli edelleen harvinaista.

Palestiinan alueella konsonanttikirjoitus otettiin laajempaan käyttöön ilmeisesti vasta 800-luvulla eaa. Alueen merkittävin piirtokirjoituslöytö tältä vuosisadalta on Tel Danin steela, joka on kirjoitettu arameaksi. Vaikka hepreaksi ei ole toistaiseksi löydetty muutamaa sanaa pidempiä piirtokirjoituksia tältä vuosisadalta,⁹ on syytä olettaa, että ainakin Israelin kuningaskunnassa on kirjoitettu hepreaa valtionhallintoa ja monumentaalipiirtokirjoituksia varten jo 800-luvulla eaa. Tätä oletusta tukee se, että suhteellisen syrjäisen Moabin alueelta on löydetty Mesan steela sekä Kerakin piirtokirjoitus, jotka molemmat voidaan ajoittaa 800-luvulle eaa. Koska Moab oli Israelin kuningas Omrin aikana 800-luvulla Israelin vasalli, on todennäköistä, että Israelissa kirjoitettiin samaan aikaan vastaavia tekstejä ainakin kuninkaan hovissa. Ilmeisesti kirjoitustaito ei kuitenkaan ollut vielä kovin yleistä.

Löytöjen perusteella näyttää todennäköiseltä, että 700-luvulla eaa. kirjoitustaito yleistyi selvästi. Israelin ja Juudan kuningaskunnissa kirjoitettiin hepreaa ja rannikkoalueilla käytettiin pääosin foinikiaa (esim. Ekronin temppelin piirtokirjoitus). Merkittävä osa löydetystä teksteistä on ostrakoneja (erityisesti Samarian ostrakonit), mutta 700-luvulta eaa. tunnetaan myös piirtokirjoituksia haudoista, seinälaastista ja luolien seiniltä. Myös joitakin monumentaalipiirtokirjoitusten fragmentteja on löydetty, mutta ne ovat liian katkelmallisia käännettäväk-

kirja 113 (2008) 49–56. Esimerkiksi Christopher Rollston, “The Khirbet Qeyafa Ostrakon: Methodological Musings and Caveats.” *Tel Aviv* 38 (2011) 67–82, on esittänyt vakuuttavasti, ettei piirtokirjoitusta voida yhdistää erityisesti hepreaan.

⁹ Esimerkiksi osa Aradin ostrakoneista on ajoitettu 800-luvulle eaa.

si.¹⁰ Israelin kuningaskunta tuhoutui 700-luvun lopulla eaa., ja 600-luvun tekstit ovatkin pääosin Juudan alueelta. Erityisesti Juudan kuningaskunnan viimeisiltä vuosikymmeniltä on löydetty suuri määrä piirto-
kirjoituksia. Näistä merkittävä osa on ostrakoneja Aradista ja Lakisista.

Kirjallisuutta

- Avigad, Nahman & Sass, Benjamin
1997 *Corpus of West Semitic Stamp Seals*. Jerusalem: The Israel Exploration Society.
- Davies, Graham I.
2004 *Ancient Hebrew Inscriptions II. Corpus and Concordance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1991 *Ancient Hebrew Inscriptions I. Corpus and Concordance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.
2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.
- Gibson, John C. L.
1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.
- Horowitz, Wayne & Takayoshi Oshima
2006 *Cuneiform in Canaan. Cuneiform Sources from the Land of Israel in Ancient Times*. Jerusalem: The Israel Exploration Society.
- Naveh, Joseph
1970 "The Scripts in Palestine and Transjordan in the Iron Age". *Near Eastern Archaeology in the Twentieth Century. Essays in Honor of Nelson Glueck*. Toim. J. A. Sanders. Garden City, N.Y.: Doubleday, 277–283.
- Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang
1995- *Handbuch der Althebraischen Epigraphik*. Osat I–III. Darmstadt: WBG.
- Smelik, Klaas A. D.
1991 *Writings from Ancient Israel. A Handbook of Historical and Religious Documents*. Edinburgh: T & T Clark.

¹⁰ Esimerkiksi Samariasta ja Jerusalemistä on molemmista löydetty katkelma piirtokirjoitusta, joka saattaa olla kuninkaan kirjoittama. Jerusalemin Daavidinkaupungista löydetyssä steelan fragmentissa voidaan nähdä katkelma päivämäärää (sanat "seitsemästoista" ja "neljäs") sekä sana "kasa". Samariasta löydetystä steelan fragmentista voidaan lukea ainoastaan relaatiivisana "joka".

Geserin kalenteri

Johdanto

Geserin kalenteri löytyi muinaisen Geserin kaupungin kaivauksissa, Sefelan alueelta jo vuonna 1908. Kalenterin teksti on kaiverrettu noin 11 senttimetriä korkeaan ja 7 senttimetriä leveään kalkkikivilaataan foinikialaisilla aakkosilla. Teksti on siinä käytettyjen kirjainmuotojen perusteella peräisin 900-luvun loppupuolelta eaa. Tutkijat eivät ole yksimielisiä, onko tekstin kieli hepreaa vai foinikiaa. Teksti on seitsemän riviä pitkä ja lisäksi sen marginaaliin ja laatan kääntöpuolelle on kirjoitettu nimi. Tekstin lukutapa on melko yksiselitteinen, mutta sen käyttötarkoitus on epävarma. Koska siinä luetellaan maatalousvuoden keskeisiä toimia, kyseessä on tulkittu olevan kalenteri. Sitä on pidetty esimerkiksi kirjurioppilaan harjoituksena tai verotusta varten kirjoitettuna. Todennäköisesti kyseessä on muistamisen avuksi laadittu runo.

Geserin kalenterin tekstissä ensimmäisenä maatalousvuoden toimintona ei mainita kylvöä vaan sana ”korjuu”. Sillä viitataan syksyllä kypsyneen hedelmäsadon korjaamiseen. Tärkeimpänä tehtävänä silloin oli poimia oliivit. Geserin alueella se tapahtui syys–marraskuussa. Kyseessä oli syksyn viimeinen sadonkorjuutehtävä, ennen kuin syysateiden alettua maanmuokkaus aloitti taas uuden satokauden. Hyvänä kasvukautena vallitsi rytmi, jossa oli koko ajan jokin kylvö- tai korjuutyö käynnissä.

Rivi 4 on tekstin ongelmallisin kohta. Siinä mainitaan ”pellavanleikkuu”. Pellavan korjuu tekstin kuvaamaan vuodenaikaan helmimaaliskuussa oli mahdollista vain Jordanin laaksossa. Lisäksi pellavan kasvatuksesta on vähän merkkejä rautakauden Palestiinasta ja pellava on todennäköisesti tuotu pääosin Egyptistä. Onkin ajateltu, että vaikka

tekstissä puhutaan sananmukaisesti pellavasta, ilmaisulla on tarkoitettu mahdollisesti heinänpellavasta. Tähän aikaan vuodesta todennäköisesti korjattiin ja varastoitiin heinäkasveja karjalle rehuksi, kuten palestiinalaisilla oli tapana tehdä esimerkiksi vielä 1900-luvun alussa.

AJOITUS: 900-luvun loppupuoli eaa.

KIELI: Heprea tai foinikia

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Tel Geser, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Istanbulin arkeologinen museo

EDITIO: KAI (2002) 182

Käännös

¹Kaksi kuukautta on korjuuta.

²Kaksi kuukautta on kylvöaikaa.

³Kaksi kuukautta on jälkikylvön aikaa.

⁴Yksi kuukausi on heinänpellavasta.

⁵Yksi kuukausi on ohran korjuuta.

⁶Yksi kuukausi on korjuuta ja punnitsemista.

⁷Kaksi kuukautta on viininkorjuuta.

⁸Yksi kuukausi on kesäkorjuuta.

Marginaali:

Abija[hu.]

Kääntöpuoli:

Penijahu.

Huomioita

- ¹ **kaksi kuukautta:** Ilmaisua on tekstissä sananmukaisesti muodossa ”hänen kaksi kuukauttaan”. Sana ”kuukausi” on kontekstista päätellen duaalimuodossa merkityksessä ”kaksi kuukautta”, koska näin kalenteri saadaan kattamaan koko vuoden, yhteensä kaksitoista kuu-

kautta. Sanaan on lisätty yksikön kolmannen persoonan omistus-
pääte ”hänen” maskuliinimuodossa. Sillä viitataan maanviljelijään.

² **kylvöaika:** Viittaa viljojen kylvämiseen marras-joulukuussa.

³ **jälkikylvö:** Viittaa erilaisten kasvien kylvämiseen, joka tapahtui
joulu-helmikuussa.

⁴ **heinäkorjuuta:** Kirjaimellisesti ”pellavanleikkuuta”.

⁵ **ohran korjuu:** Tapahtui huhtikuussa.

⁶ **korjuu:** Viittaa vehnän korjaamiseen toukokuussa ja viljojen punnit-
semiseen.

⁷ **viininkorjuu:** Viinisato korjattiin ja viiniköynnökset hoidettiin kesä-
elokuussa.

⁸ **kesäkorjuu:** Viittaa kesähedelmien keräämiseen elokuussa.

Kirjallisuutta

Borowski, Oded

1987 *Agriculture in Iron Age Israel*. Winona Lake, IN: Eisenbrauns.

Harviainen, Tapani

1988 ”Lähi-idän kansat.” *Sana ja ruokokynä. Ulkoeurooppalaisen kirjallisuuden
antologia*. Toim. T. Harviainen. Pieksämäki: Weilin & Göös, 65–100.

Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang

1995–2003 *Handbuch der Althebraischen Epigraphik*. I–III. Darmstadt: WBG.

KIRSI VALKAMA

Kuntillet Ajrud

Johdanto

Kuntillet Ajrud (Horvat Teman) sijaitsee Siinain koillisosassa Israelin vuonna 1967 valtaamalla alueella, joka kuuluu nykyisin Egyptille. Paikka on noin 50 kilometriä muinaisesta Kades-Barneasta etelään. Sen läheltä kulkee edelleen tie kaakosta luoteeseen Eilatista Välimeren rannikolle. Asutuksen alueella mahdollistavat kukkulan lähistöllä sijaitsevat kaivot, joissa pohjavesi nousee lähelle maanpintaa ja vettä on helpposti saatavissa ympäri vuoden, vaikkakin vain pieniä määriä. Eroosio on kuluttanut kukkulaa voimakkaasti. Kukkulan laella kaivettiin esiin kahta rakennusta vuosina 1975 ja 1976 arkeologi Ze'ev Meshelin johdolla. Keramiikasta ja radiohiiliajoituksista päätellen rakennuksia on käytetty lyhyen ajan, noin vuosien 800 ja 740 eaa. välillä. Löydöt viittaavat siihen, että kyseessä on ollut sekä kulttipaikka että karavaaniteiden risteyksessä sijainnut pysähdyspaikka, jossa karavaaneissa matkajat ovat levähtäneet.

Kahdesta esiin kaivetusta rakennuksesta idänpuoleisesta on jäljellä vain muutamia seinärakenteita, joita on peittänyt valkea laastikerros. Laastipinnasta löytyi maalattuja geometrisiä kuvioita ja kukkakoristeita. Tästä rakennuksesta löytyi hyvin vähän esineistöä. Rakennuksen osana on koroke, jonka kaivajat arvelevat mahdollisesti olleen kulttikoroke (hepreaksi *bāmā*).

Lännenpuoleinen rakennus on säilynyt melko hyvin ja on kooltaan 15 x 25 m. Rakennus on linnoituksen mallinen. Siinä on jokaisessa neljässä kulmassa torni ja keskellä laaja keskuspiha, jota huoneet ympäröivät. Keskuspihalta löydettiin kahdet portaat, mikä viittaa siihen, että rakennus on ollut kaksikerroksinen. Rakennuksen sisältä löytyi suuri

määrä esineitä ja huoneista kolme pyöreää uunია. Paljon huomiota ovat herättäneet erityisesti tekstit ja kuvat, joita löytyi ruukkujen ja kiviastioiden lisäksi seinälaastin paloista.

Kaivausten yhteydessä alueelta löytyi yhteensä noin 50 piirto-
kirjoitusta, joista vain yksi on itäisestä rakennuksesta ja muut läntisestä. Teksteistä kaksikymmentä sisältää vain yhden tai kaksi aakkosta, jotka on kaiverrettu ruukkujen seinämiin tai kahvoihin. Loput ovat pidempiä, tosin pääosin vain osittain säilyneitä. Erityistä huomiota ovat saaneet neljästä laastinpalasta löytyneet foinikialaisilla aakkosilla kirjoitetut tekstit sekä kaksi suurta varastoruukkuja (ruukut A ja B), joiden paloista löytyi musteella piirrettyjä kuvia ja piirtokirjoituksia. Muinaisen Israelin ja Juudan uskonnon kannalta kiinnostavia ovat tekstit, joissa mainitaan ”Jahve ja hänen Aseransa” sekä ”Samarian Jahve” ja ”Temanin Jahve”. Jälkimmäiset nimet viittaavat Jahven paikallisiin ilmenemismuotoihin. ”Jahve ja hänen Aseransa” on mainittu myös Sefelasta, Khirbet el-Qomista haudasta löytyneessä kirjoituksessa. Aseralla tarkoitetaan näissä teksteissä ilmeisesti Jahven puolisoa. Sana-muoto ei ole täysin yksiselitteinen, sillä Raamatun hepreassa ei tunneta tapauksia, joissa omistuspäätte liitetään erisnimeen, kuten tässä ilmeisesti on tehty (Aseransa). Tällainen muoto on kuitenkin hepreassakin mahdollinen, kuten toisten seemiläisten kielten pohjalta on voitu päätellä. Muutamat tutkijat lukevat nimen muodossa Aserata, ilman omistuspäätettä. Todennäköisintä kuitenkin on, että nimen perusmuoto on Asera, joka esiintyy myös Heprealaisessa Raamatussa. Kyse on ollut Jahven Aserasta, joka on ollut osa Jahven palvontaa, naispuolinen välittäjä. Muutamat tutkijat esittävät, että kyse on ollut aserapaaaluista (ks. 2. Moos. 34:13; 5. Moos. 7:5; 16:21–22; 2. Kun. 23:14), jotka ovat olleet niin kiinteä osa Jahve-uskontoa, että niiden ei varsinaisesti nähty enää viittaavan itse jumalattareen, vaan Jahveen.

Tekstien yhteydessä olevat kuvat ovat myös herättäneet paljon keskustelua tutkijoiden keskuudessa. Ruukkuun A, jossa mainitaan Jahve ja hänen Aseransa, on piirretty kahden hahmon kuvat. Aluksi jotkut tutkijat arvelivat, että hahmot esittävät Jahvea ja Aseraa, mutta nykyään ollaan lähes yksimielisiä siitä, että hahmot esittävät kahta Bes-jumalaa. Bes on yleisnimi egyptiläisille jumalille, joita ulkonäkönsä vuoksi nimitetään usein peikkojumaliksi. Nämä alun perin leijona-

hahmoiset jumalat olivat suosittuja Egyptissä ja Lähi-idän alueella ensimmäisellä vuosituhannella eaa. Bes liitettiin tanssin ja lauluun, mutta se oli myös kotien suojelujumala, joka suojeli lapsia ja synnyttäviä naisia. Hahmoa käytettiin myös muiden jumalien symbolina. Rautakauden Palestiinasta tunnetaan useita Besiä esittäviä amuletteja ja sinettejä. Ruukun A Bes-hahmot on piirretty todennäköisesti eri aikoina, koska piirrookset menevät osittain keskenään päällekkäin. Bes-hahmojen lisäksi ruukussa on lyyraa soittavan henkilön kuva, joka poikkeaa tyyliltään toisista kuvista. Ruukussa olevat tekstit on kirjoitettu sirommalla ja ohuemmalla jäljellä kuin kuvat, joten niitä ei ole tehty samalla välineellä, eikä niitä ole todennäköisesti tehnyt myöskään sama henkilö. Tekstejä ja kuvia ei voida vakuuttavasti liittää yhteen. Ruukuihin A ja B on lisäksi piirretty muita Lähi-idälle tyypillisiä kuva-aiheita. Näitä ovat puu, jota vasten nojaa kaksi kaurista, vasikkaa imettävä lehmä, leijona, hevosia, villisikoja ja kuuden, kädet ojennettuina seisovan ihmisen ryhmä, jousiampuja sekä koristenuha- ja kasvikuviota.

Kuntillet Ajrud sijaitsee kuivassa erämaassa ja sieltä on sen ansiosta säilynyt kangaspaloja, joita ei ole juuri löytynyt pohjoisempaa Juudasta. Yli sadan pienen kangaspalasen joukossa on pääosin pellavakankaita, mutta myös villakankaita sekä villan ja pellavan yhdistelmiä. Lisäksi on löydetty kutomiseen liittyviä esineitä kuten kangaspuiden painoja. Kutomiseen liittyvä esineistö on tyypillistä asuinpaikoille, mutta ei erämaassa sijaitseville linnoituksille. Kutomiseen viittaavat löydöt vahvistavat mahdollisesti osaltaan ajatusta siitä, että kyseessä oli kulttipaikka, sillä myös muilta kulttipaikoilta on löydetty esimerkiksi kangaspuiden painoja. Jakeessa 2. Kun. 23:7 on maininta temppelin yhteydessä tapahtuneesta kutomisesta.

Teksteissä esiintyvissä nimissä on Jahveen viittaavia teoforisia elementtejä, eli jumalaan viittaavia osia, jotka ovat aina lyhyessä muodossa -jau (יָהּ), esimerkiksi nimessä Semarjau. Tämä on tyypillinen nimitysmuoto, jota käytettiin Israelin kuningaskunnassa, kun taas Juudassa tyypillinen oli pidempi muoto -jahu (יְהוּ); katso useita esimerkkejä alla Aradin ostrakoneissa). Nimien vuoksi Kuntillet Ajrudin kaivajat ovat esittäneet, että se olisi ollut Israelin kuningaskunnan valvonnassa aikana, jolloin Israelin kuningaskunta hallitsi Juudaa. Laastipintoihin kirjoitettujen piirtokirjoitusten kielessä taas on nähty Juudaan viittaavia

piirteitä, ja suurten varastoruukkujen materiaalin analyysi osoittaa, että niissä käytetty savi on peräisin Jerusalemin alueelta. Muu esineistö on tuontitavaraa Juudasta, Israelista ja Välimeren rannikolta. Löydöt eivät paljasta yksiselitteisesti mikä kuningaskunta linnoitusta hallitsi, vaikka Juuda olisi todennäköinen vaihtoehto. Teksteissä mainitaan jumalat Jahve, Asera, El ja Baal, mikä viittaisi siihen, että eri jumalien palvojat pysähtyivät siellä. Linnoitus on ollut turvallinen paikka pysähtyä (ellei se ollut vihollisen käsissä) ja karavaaneissa matkanneet kauppiat ovat yöpyneet paikalla sekä kirjoittaneet ja piirtäneet jumalilleen rukouksia ja toivomuksia taatakseen turvallisen matkan keskellä erämaata.

Kuvat (vasemmalta): Kaksi Bes-hahmoa, lyransoittaja, puu ja kaksi kaurista sekä leijona piirrettyinä ruukkuun A (vasemmanpuoleinen piirros: Juha Pakkala, keskimäinen ja oikeanpuoleinen piirros: Pekka Särkiö)

AJOITUS: 800–740 eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Saviruukut, kiviastia ja seinälaasti

LÖYTÖPAIKKA: Kuntillet Ajrud, Siinai, Egypti

NYKYINEN SIJAINTI: Egyptiläinen museo, Kairo

EDITIO: Shmuel Ahituv, Esther Eshel & Ze'ev Meshel, "The Inscriptions." *Kuntillet 'Ajrud (Ḥorvat Teman): An Iron Age II Religious Site on the Judah-Sinai Border*. Toim. Z. Meshel. Jerusalem: IEJ (2012), 73–142.

HUOMIOITA: Tekstien nimien perässä on suluissa ilmoitettu numero, joka Kuntillet Ajrudin tekstille on annettu Ze'ev Meshelin toimittamassa, vuonna 2012 ilmestyneessä kaivausten loppujulkaisussa

sekä KAgr-alkuinen numerointi, jonka perusteella teksti löytyy Johannes Ranzin ja Wolfgang Rölligin julkaisusta HAE.

Ruukku A (Inskriptio 3.1, KAgr 9:8)

Ruukku A:n paloja löytyi läntisestä rakennuksesta sen sisäänkäynnin oikealla puolella olevasta niin sanotusta penkkihuoneesta kiinteän kivi-penkin päältä. Ruukkuun on kirjoitettu siunausteksti, joka jatkuu osittain kahta Bes-hahmoa ja lyyransoittajaa esittävän kuvan päälle. Tyylistä päätellen kuvia on piirtänyt useampi henkilö. Teksti on itsenäinen eikä sillä ole yhteyttä kuviin. Lisäksi ruukussa on säilynyt neljä lyhyempää tekstiä, joista kolmessa näkyy yksi tai muutama kirjain ja neljäs katkeaa keskeltä, mutta siitä voidaan lukea nimet Semajau ja Pagi sekä alku kolmannesta nimestä. Siunaustekstin alku on samantyyppinen kuin kirjeiden aloitukset, mutta se voisi olla myös jonkinlainen siunauksen toivotus. Tekstissä mainittu Samarian Jahve viittaa Jahven ilmenemis-muotoon, jota palvottiin Samariassa; vastaava ilmaisu ”Temanin Jahve” löytyy ruukusta B.

Käännös

¹[...]... sanoo: sano Jehal[...]ille ja Joasalle ja [...] Minä siunaan teitä ²Samarian Jahven ja hänen Aseransa kautta.

Huomioita

- ¹ **siunaan:** Verbiin ei ole merkitty tekijää osoittavaa persoonapäätettä, mikä on tyypillistä tämän ajan piirtokirjoituksille.

Ruukku B, pitkä teksti (Inskriptio 3.6, KAgr 9:9)

Ruukku B löytyi palasiksi rikkoutuneena läntisen rakennuksen keskus-pihalta, saman seinän toiselta puolelta kuin ruukku A. Ruukku B pystytettiin restauroimaan kokonaan. Siihen on kirjoitettu kymmenen

tekstiä, seitsemän punaisella musteella ja kolme mustalla. Ruukun B tekstit muodostavat erikoisen kokoelman toivotuksia, kirjeen alkuja ja aakkosluetteloita. Ainoa selitys, joka yhdistää hyvin nämä erilaiset tekstit on se, että ainakin osassa kyse saattaa olla kirjoitusharjoituksista. Lisäksi ruukussa on kuva kuudesta ihmishahmosta, jotka seisovat kädet kohotettuina, sekä kuva härästä, kauriista ja jousiampujasta. Kuvat ja tekstit menevät osin päällekkäin, mistä on voitu päätellä niiden tekojärjestys.

Pisin teksti on kirjoitettu kahdelle palstalle, jotka on erotettu pystyviivalla toisistaan. Oikeanpuoleinen palsta on säilynyt huonosti ja siinä on näkyvissä muutama yksittäinen kirjain, joista muodostuu ilmeisesti nimi ”Ameni” ja luettelo heprean aakkosista kirjaimesta *ṭēṭ* (ט) aakkosten loppuun. Tämän jälkeen lukee nimi ”Samaria” ja sana ”ohra”. Viimeisellä rivillä on aakkoset kirjaimesta *kaf* (כ) aina kirjaimeen *šin* (ש) asti. Aakkosten seitsemän viimeistä kirjainta on kirjoitettu myös yhdelle yksittäiselle riville ja katkelmallinen aakkosluettelo löytyy lisäksi ruukun yläreunasta. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, miksi aakkosluetteloita on tehty. On ehdotettu, että aakkosilla nähtiin olevan maaginen merkitys tai sitten kyse saattoi olla harvinaisen kirjoitustaidon rehvasteleavasta esittelystä. Todennäköisemmin ne olivat kirjoitusharjoituksia – taidokkaat kirjaimet olivat malleja ja muut oppilaiden harjoituksia.

Vasemmanpuoleisella palstalla on teksti, joka vaikuttaa kirjeen aloitukselta.

Käännös

¹Amarjau ²sanoo:

³”Sano(n) herralleni:

⁴Voi hyvin!

⁵Minä siunaan sinua ⁶Temanin Jahven ⁷ja hänen Aseransa kautta. Siunatkoon ⁸ja varjeltkoon hän sinua ⁹ja olkoon herrani kanssa.”

^{10–11}[...]

Huomioita

- ³ **Voi hyvin:** Ilmaisua voidaan tulkita toivotukseksi, mutta se voisi olla myös kysymys ”voitko hyvin?”.
- ⁷ **Temanin Jahven:** Suurin osa tutkijoista lukee kohtaan sanan Teman, mutta joidenkin mukaan se ei ole tarpeeksi selvästi näkyvissä. Nimi Teman on voinut tarkoittaa kaupunkia (Aam. 1:12) tai Edomia. Suuntana se viittaa etelään. Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, palvottiinko Jahvea Temanissa, viitataanko tässä Jahven alkuperään etelässä (vrt. Hab. 3:3) vai pyydetäänkö Temanin Jahvelta apua, koska ollaan etelässä.
- ⁷⁻⁸ **Siunatkoon ja varjellkoon hän sinua:** Siunaus muistuttaa paljon Herran siunauksen alkua (4. Moos. 6:24). Jerusalemissa Ketef Hinnomista löytyneissä hopea-amuleteissa on lähes vastaava siunausmuoto.

Ruukku B, lyhyt teksti (Inskriptio 3.9, KAg 9:10)

Kuutta henkilöä esittävän kuvan yläpuolella on teksti, joka jatkuu kolmannelle riville. Sen alku on kulunut pois. Osa tutkijoista olettaa, että kyseessä on kaksi erillistä tekstiä. Myös tässä tekstissä on mainittu Temanin Jahve ja hänen Aseransa. Lisäksi tekstissä esitetään toivomus tai toteamus että henkilön, jonka nimeä ei mainita, pyyntöihin vastattaisiin.

Käännös

¹Temanin Jahven ja hänen Aseransa kautta.

²Kaiken, mitä hän pyytää ihmiseltä, tämä antaa anteliaasti. Jo[s] hän pyytää, niin Jahve antaa hänelle ³hän toiveidensa mukaan.

Huomioita

- ¹ Rivi voidaan kääntää myös muodossa ”Temanin Jahvelle ja hänen Aseralleen”.

Temanin: Tässä tekstissä erikoista on se, että nimen Teman eteen on laitettu määräävä artikkeli. Raamatun hepreassa erisnimien yhteydessä käytetään artikkelia harvoin, mutta aluetta kuvaavien nimien yhteydessä artikkelia käytetään joskus erityisesti nimeä korostavassa merkityksessä.

² **ihmiseltä:** Jotkut tutkijat lukevat kohtaan sanan ”jumala”.

hän antaa anteliaasti: Voidaan kääntää myös merkityksessä ”hän armahtaa”.

³ **toiveidensa mukaan:** Sananmukaisesti ”niin kuin hänen sydämensä (halusi)”.

Ruukku B, nimiluettelo (Inskriptio 3.10)

Kuutta kädet ojennettuina seisovaa henkilöä esittävän kuvan vasemmalta puolella on kuuden henkilön nimilista. On mahdollista, että kuvan henkilöt olisi nimetty listassa, mutta varsinaisesti tekstiä ja kuvia ei voida yhdistää. Listassa on nimet Sekanjau, Amos, Semarjau, Elijau, Ussijau ja Misri.

Kiviastiat (Inskriptiot 1.1–3; KAgr 9:3–5)

Kolmeen kiviastiaan, joista löydettiin vain paloja, on kaiverrettu henkilönnimet ”Semajau Eserin poika”, ”Sibbol Haljau[n poika]” ja ”Ebedin [...]”. Noin kahdensadan kilon painoisen ja yli puoli metriä halkaisijaltaan olevan kiviastian reunaan on kaiverrettu teksti. Esine on painava ja sen tuomiseksi paikalle on todennäköisesti ollut jokin erityinen syy. Tutkijat olettavatkin, että kyseessä on votiivikirjoitus: tekstissä mainittu henkilö on lahjoittanut esineen kulttipaikalle ja pyytää itselleen siunausta.

Käännös

¹Obadjän Adnan pojan (lahjoittama). Olkoon hän Jahven siunaama.

Huomioita

¹ **Obadjan:** Nimen vokalisointia ei tunneta, joten se voi myös olla esimerkiksi Abdijau.

Jahven: Jahven nimi, joka yleensä kirjoitetaan muodossa *jhw*, on tässä kirjoitettu muodossa *jhw*, jonka käyttö yleistyy vasta huomattavasti myöhemmin.

Olkoon hän Jahven siunaama: Vastaavia siunauksia on Heprealaisessa Raamatussa esimerkiksi jakeissa Tuom. 17:2, Ruut 2:20, 1. Sam. 15:13.

Piirtokirjoitukset seinälaastissa

Läntisen rakennuksen seinissä on ollut useita laastiin kirjoitettuja tekstejä. Vain yksi pieni haalistunut teksti oli vielä kiinni seinässä, muut löytyivät pieniksi paloiksi murentuneena lattialta. Muutama niistä on pystytty osin kokoamaan. Tekstit, joista on säilynyt pidempiä osia, on kirjoitettu foinikialaisilla aakkosilla, mutta niiden kieli on todennäköisemmin hepreaa. Koska tekstit ovat hyvin katkonaisia, on niistä esitetty useita erilaisia käännösehdotuksia. Muutamat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että ruukkuihin tehdyt toivotukset, siunaukset ja kirjainlistat ovat muodoltaan epävirallisempia kuin seinälaastiin tehdyt piirtokirjoitukset, joista säilyneet katkelmat vaikuttavat teologisilta teksteiltä. Seinälaastiin kirjoitetuista teksteistä on kuitenkin niin vähän jäljellä, että tällainen vertailu ei ole mahdollista.

Teksti 1 (Inskriptio 4.1.1, KAg 9:6)

Teksti on koottu useasta laastinpalasta, mutta kaikkia paloja ei ole löydetty, joten tekstin kokonaisuus jää epävarmaksi ja sitä on luettu eri tavoin.

Käännös

¹[... Hän] suokoon heille pitkän eliniän, ja täytettäköön heidän tarpeensa [...] ja he tulevat antamaan Temanin [J]ahvelle ja hänen Aseralleen [...]

²[...] sillä Te[manin] Jahve on osoittanut heille hyvyyttä [...] tehnyt hyvää [heidän] päivi[nään ...]

Huomioita

- ¹ **suokoon:** Osa tutkijoista lukee tässä ”hän siunatkoon”.
suokoon heille pitkän eliniän: Sananmukaisesti ”[Hän] pidentäköön heidän (elin)päivänsä”.
antamaan: Kyseessä voi olla myös toinen verbi merkityksessä ”kertoa”.

Teksti 2 (Inskriptio 4.2, KAgr 9:7)

Teksti 2 löytyi läntisen rakennuksen sisäpihalle johtavan eteishuoneen ovensuusta. Se on koottu muutamasta palasta ja siinä on kuusi tekstiriviä, jotka katkeavat molemmista päistä. Tekstistä julkaistiin aluksi vain rivit 2, 5 ja 6, minkä vuoksi useissa julkaisuissa käännökset koskevat vain näitä rivejä. Seuraava käännös on tehty kaivauksen loppujulkaisussa esitetyn tekstimuodon pohjalta. Vaikka teksti on katkelmallinen ja epäselvä, se on selvästi hymnimäinen ylistys. Tekstin alku muistuttaa monia Heprealaisessa Raamatussa esiintyviä teofanian kuvauksia, kuten 5. Moos. 33:2, Ps. 97:5, Jes. 60:1–3, Aam. 1:2, Miik. 1:3–4, Mal. 3:2 ja erityisesti Hab. 3:3–6, jossa Jahve tulee Temanista (vertaa edellä olevaa tekstiä 1 sekä ruukun B lyhyempää tekstiä). Tekstissä mainitaan Baal sekä sana *’el*, joka voidaan kääntää joko erisnimenä El tai substantiivina ”jumala”.

Käännös

¹[...] toinen [kerta/vuosi ...]

²[...] järjestyksessä ja Elin kirkkaudesta kor[keuksissa ... Ja]hv[...]

³[...] Vuoret sulavat ja kukkulat murskautuvat [...]

⁴[...] maa. Pyhä, jumalten yllä [...]

⁵[...] valmistaudu siunaa[maan] Baalia sod[an] päivänä [...]

⁶[...] El-jumalan nimeen sod[an] päivänä [...]

Huomioita

- ⁶ **El-jumalan nimeen:** Kiinnostava ehdotus, että ”Elin nimeen” tulisi lukea erisnimenä Samal (Sam’al) on saanut vähän huomiota. Samal oli Kaakkois-Turkissa sijainnut kuningaskunta (ks. Samalin tekstit).

Muut laastiin kirjoitetut tekstit (4.3–4.6)

Ainoa piirtokirjoitus, joka löytyi seinässä kiinni olevasta laastista, on niin kulunut, että ensimmäisestä kuudesta rivistä ei voida lukea kuin muutama kirjain. Seitsemännellä rivillä erottuu epäselvän alun jälkeen sanat ”Kain tuhosi pellon ja korkeimmat vuo[ret ...]”. Muissa laastinpaloissa, jotka on löydetty pudonneina, erottuu vain yksittäisiä kirjaimia tai sanoja kuten ”Baal äänellä/ukkosella”. Heprean aakkosilla kirjoitetuista teksteistä on säilynyt niin katkelmallisia laastinkappaleita, että niistä ei pystytä muodostamaan sanoja.

Keramiikkaan kaiverretut piirtokirjoitukset (Inskriptiot 2.1–2.8)

Keramiikkaan kaiverrettuja piirtokirjoituksia on yhteensä 28, mutta kahdessakymmenessä on vain yksi tai kaksi kirjainta. Niillä on merkitty ruukun omistajaa, tekijää, sisältöä tai kokoa. Viidessä on erisnimi, joka on kuitenkin säilynyt vain osin. Kolmessa ruukussa tai ruukunsirpaleessa on säilynyt osin tai kokonaan teksti ”kaupunginjohtajalle”.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.

Meshel, Ze'ev

2012 *Kuntillet 'Ajrud (Horvat Teman). An Iron Age II Religious Site on the Judah-Sinai Border*. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang

1995–2003 *Handbuch der Althebraischen Epigraphik*. I–III. Darmstadt: WBG.

Samarian ostrakonit

Johdanto

Samaria oli Israelin kuningaskunnan pääkaupunki 800–700-luvuilla eaa. Vaikka Samaria hallitsi ajoittain merkittävää ja vaurasta valtakuntaa, jonka ylläpitäminen edellytti laajaa hallintoa, kaupungin kaivauksissa on löydetty vain vähän tekstejä tältä ajalta. Ilmeisesti merkittävä osa teksteistä kirjoitettiin papyrukselle tai muulle helposti hajoavalle materiaalille, joka ei ole säilynyt Palestiinan olosuhteissa. Merkittävien poikkeus ovat musteella saviruukun palasille kirjoitetut Samarian ostrakonit, joita on löydetty lähes 130 kappaletta. Ostrakonit koostuvat pääosin elintarviketoimituksia varten laadituista muistiinpanoista. Niissä mainitaan henkilöiden tuoneen öljyä tai viiniä ilmeisesti veronmaksua varten. Varsinainen verotietojen rekisteröinti on luultavasti tehty laajempaan veroluetteloon, joka ei ole säilynyt.

Ostrakonit löydettiin Samarian rauniokummun kaivauksissa jo 1900-luvun alussa kaupungissa sijainneen palatsirakennuksen länsimuurin läheltä. Alun perin tekstit ilmeisesti sijaitsivat Israelin kuninkaille kuuluneen palatsin yhteydessä olleen elintarviketaraston arkistossa, johon kerättiin tiedot elintarvikkeina maksetuista veroista. Ostrakoneja ei löydetty alkuperäisestä kontekstistaan, vaan rakennuksen lattioiden alta. Löydöt tehtiin kuitenkin suhteellisen pieneltä alueelta, joten alkuperäisen arkistohuoneen voidaan olettaa sijainneen palatsin lähellä.

Samarian ostrakonit voidaan ajoittaa 700-luvun alkupuolelle eaa. Tämän puolesta puhuvat kirjoitusaluslana toimineiden ruukunpalasten ajoitus ja kirjainten paleografinen tyyli. Ostrakoneissa mainitaan 9., 10. ja 15. vuosi, jotka todennäköisesti viittaavat kuninkaan hallitusvuosiin.

Kyseessä on ilmeisesti ollut kuningas Joahas (noin 816–800 eaa.), Joas (noin 800–785 eaa.) tai Jerobeam II (noin 785–745 eaa.).

Toimitettavina tuotteina mainitaan ainoastaan öljy ja viini. Vaikka sitä ei teksteissä erikseen mainita, öljyllä on mitä ilmeisimmin viitattu oliiviöljyyn, jonka tiedetään olleen yksi Palestiinan alueen merkittävimmistä elintarvikkeista ja vientituotteista ensimmäisellä vuosituhannella eaa. Toimitetun öljyn kerrotaan olleen puhdistettua. Tämä todennäköisesti viittaa prosessiin, jossa oliiviöljystä on poistettu kaikki oliivin kiinteät osat ja jonka jälkeen öljy oli täysin nestemäistä. Viinin kerrotaan olleen vanhaa (*jn jšn*), mikä ilmeisesti viittaa valmiiksi käyneeseen ja jo juotavaksi kelpaavaan viiniin. Osassa ostrakoneja ei mainita mitä tuotteita on toimitettu, mutta näissä tapauksissa toimittava alue on ehkä tuottanut ainoastaan yhtä tuotetta, joten sitä ei tarvinnut erikseen mainita.

Tekstien rakenne noudattaa pääsääntöisesti kahta erilaista kaavaa, vaikkakin tiedot ilmaistaan usein vähän eri järjestyksessä. Hallitusajan 9. ja 10. vuosille ajoitetut tekstit sisältävät usein seuraavat tiedot: 1) vuosi, 2) kenelle veronkantajalle on tuotteita toimitettu, 3) mistä kaupungista toimitus on tullut, 4) kuka on toimittanut, 5) mitä tuotetta on toimitettu ja 6) kuinka paljon sitä on toimitettu. Hallitusajan 15. vuodelle ajoitetut tekstit usein lisäksi mainitsevat laajemman alueen tai heimon, josta toimitus on tullut, mutta muilta osin tämän vuoden tekstit ovat usein muita suppeampia, ja niissä mainitaan: 1) vuosi, 2) heimo tai alue, 3) kenelle veronkantajalle on jotakin toimitettu 4) kuka on sen toimittanut ja 5) mistä kaupungista toimitus on tullut. Määrää tai edes tuotetta ei usein mainita 15. hallitusvuodelle ajoitetuissa teksteissä. Merkittävän poikkeuksen molemmista kaavoista tekevät ostrakonit, joissa ei mainita lähettäjää eikä vastaanottajaa (näin esimerkiksi nro 53, ks. alla). Kyseessä on mahdollisesti kuninkaan omilta tiloilta tulleet elintarvike-toimitukset, joista ei ole tarvinnut kerätä verotietoja.

Ostrakoneissa mainittuja paikkoja ei tunneta Heprealaisesta Raamatusta. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että paikat ovat olleet pääosin pienehköjä kyliä. Nimet voidaan kuitenkin identifioida arabiaksi säilyneiden paikannimien perusteella: esimerkiksi muinainen Seper on säilynyt arabiaksi muodossa Saffārīn ja Jašūb on säilynyt muodossa Jāšūf. Tunnistettavat paikat ovat sijainneet lähellä Samarian kaupunkia alle 20 kilometrin etäisyydellä. Ostrakonit ovat siten merkittävä lähde

Samarian välittömässä ympäristössä harjoitetusta maanviljelyksestä, joka näyttää keskittyneen oliivien ja viinin viljelykseen. Ilmeisesti valtakunnan muiden osien verot on toimitettu muihin hallinnollisiin keskuksiin. Samarian ostrakonien perusteella voidaan päätellä veronkannon keskuk-sien sijainneen varsin lähellä verotettavaa aluetta, jolloin maan on täyty-nyt olla jakautunut varsin useaan verohallinnon yksikköön.

Vain pieni osa Samarian ostrakoneista käännetään, koska niiden sisältö poikkeaa pääosin vain elintarviketoimitusten määrän ja paikan-nimien osalta. Käännettävät tekstit edustavat erilaisia kaavoja, joita toimitusten muistiinpanoissa on käytetty.

AJOITUS: 700-luvun alkupuoli eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Ostrakonit

LÖYTÖPAIKKA: Samaria

NYKYINEN SIJAINTI: Rockefeller museo, Jerusalem

EDITIO: EFTP, HAE ja KAI (2002) 183–188

Samarian ostrakon nro 1

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena Semarjahulle:

²Beraimista ruukullisia ³valmista [viiniä],

⁴Raga Elisan (poika) 2,

⁵Ussa Ka[d]besin (poika) 1,

⁶Eliba 1,

⁷Baala Elis[a]n (poika) 2,

⁸Jedajau 1.

Huomioita

² **ruukullisia:** Viittaa ilmeisesti noin 30–45 litran ruukkuun.

valmista viiniä: Kirjaimellisesti ”vanhaa viiniä”. Tässä ilmeisesti viitataan viiniin, joka on valmis juotavaksi.

- ⁴ **Raga:** Osa tutkijoista lukee sanan ”Gara”, mutta teksti on epäselvä. Kumpaakaan nimeä ei tunneta Heprealaisesta Raamatusta.
2: Tämä viittaa ruukkujen määrään. Numero kaksi on ilmaistu tyyppillisellä numeroiden merkitsemistavalla eli kahdella pystyviivalla: II.

Samarian ostrakon nro 2

Ostrakonissa ei mainita, onko kyseessä ollut viini vai öljy. Assasta on mahdollisesti tullut ainoastaan öljyä (ks. ostrakon nro 17a), joten tuotetta ei ole ehkä tarvinnut mainita.

Käännös

- ¹Kymmenentenä vuotena,
²Gaddijaulle
³Assasta:
⁴Abibaal 2,
⁵Ahas 2,
⁶Seba 1,
⁷Meribbaal 1.

Samarian ostrakon nro 9

Ostrakonissa ei kerrota keneltä viini oli peräisin, vaan ainoastaan kylän nimi mainitaan. Kyseessä saattaa olla pieni kylä, joka on kollektiivisesti maksanut veron (vrt. myös nro 12, 16, 17, 19 jne.).

Käännös

- ¹Yhdeksäntenä vuotena ²Yasitista Adoniramille ³[ruu]kullinen
 valmista vii[niä.]

Huomioita

- ² **Adoniramille:** Nimen tulkinnasta on esitetty useita vaihtoehtoja, koska kirjaimet ovat säilyneet huonosti.

Samarian ostrakon nro 12

Käännös

¹Yhdeksäntenä vuotena ²Siptanista Baalsamarille ³ruukullinen
⁴valmista viiniä.

Huomioita

- ² **Baalsamarille:** Tai ”Baalille Samarin pojalle”.

Samarian ostrakon nro 16 (a ja b)

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena Seperistä ²Gaddijaulle ruukullinen
³puhdasta öljyä.

Samarian ostrakon nro 17a

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena Assasta ²Gaddijaulle ruukullinen
³puhdasta öljyä.

Samarian ostrakon nro 18

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena Haserotista ²Gaddijaulle ruukullinen
³puhdasta öljyä.

Samaritan ostrakon nro 19

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena ²Yasitista ruukullinen ³puhdasta öljyä
⁴Ahinoamille.

Samaritan ostrakon nro 22

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Helekistä ²Asalle ³Ahimelekin (pojalle):
⁴Heles Haserotista.

Huomioita

- ¹ **Helekistä:** Helek viittaa alueeseen tai heimoon, kun taas Haserot (rivi 4) on sen alueella sijainnut kylä.

Samaritan ostrakon nro 24

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena [He]leki[stä] As[a]lle Ahime[lek]in
(pojalle) ²Rapa Anmesin (poika) [Ha]serotista.

Samaritan ostrakon nro 30

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Semjadasta ²Helesille Gaddijaun (pojalle)
³Gera Hannan (poika).

Samarian ostrakon nro 35

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Se[mjada]sta ²Helesille Gadd[ijaun]
(pojalle) ³vii[niä ...]

Huomioita

- ² **Helesille Gaddijaun:** Tämä voidaan myös lukea ”Helesille Gaddijau” eli Gaddijau olisi lähettäjä, mutta muiden ostrakonien (esim. nro 30) perusteella voidaan olettaa, että tässä viitataan Helesin isään.

Samarian ostrakon nro 37

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Semjadasta ²Ahimalle ³Asa Baalsakaran
(poika).

Samarian ostrakon nro 38

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Semjadasta ²Ahimalle ³Dala Elasta.

Huomioita

- ³ **Dala Elasta:** Tai ”Dala Elan poika”.

Samarian ostrakon nro 45

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Hogl[a]sta ²Hananille Ba[ra]an (pojalle)
³Jonatan Jasitista.

Samarian ostrakon nro 48

Käännös

¹Viidentenätoista vuotena Asrielista Jedajaulle ²Ahimelekin (pojalle)

³Jeus Jasubista.

Samarian ostrakon nro 53

Ostrakon nro 53 (KAI 187) poikkeaa useimmista muista, koska siinä mainitaan sekä viini että öljy. Lisäksi siinä ei mainita lainkaan henkilönimeä eikä aluetta, mistä tuotteet on tuotu. Kyseessä on mahdollisesti kuninkaan omilta tiloilta tuotu lähetys, koska viinin määrääkään ei mainita. Ostrakonia nro 53 osin vastaavia ostrakoneja ovat myös nro 54, 55, 72 ja 73.

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena viiniä ²viinikukkulalta, (sekä) ruukullinen

³puhdasta öljyä.

Huomioita

- ² **viinikukkulalta:** Tai ”kukkulan viinitarhasta”. Kyseessä voi myös olla paikannimi: Kerem Hattel.

Samarian ostrakon nro 55

Käännös

¹Kymmenentenä vuotena ²Jehaulain viinitarhasta ruukullinen

³puhdasta öljyä.

Kirjallisuutta

Aharoni, Yohanan

1962 “The Samaria Ostraca – An Additional Note.” *IEJ* 12, 67–69.

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.

Gibson, John C. L.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Mazar, Benjamin

1986 “The Historical Background of the Samaria Ostraca.” *The Early Biblical Period. Historical Studies*. Jerusalem: Israel Exploration Society, 173–188.

Rainey, Anson F.

1988 “Toward a Precise Date for the Samaria Ostraca.” *BASOR* 272, 69–74.

1979 “The *Sitz im Leben* of the Samaria Ostraca.” *Tel Aviv* 6, 91–94.

Shea, William H.

1977 “The Date and Significance of the Samaria Ostraca.” *IEJ* 27, 16–27.

KIRSI VALKAMA

Khirbet el-Qom

Johdanto

Khirbet el-Qomin kylä sijaitsee 14 km Hebronista länteen ja 10 km Lakisista kaakkoon. Sen arvellaan olevan Heprealaisessa Raamatussa mainittu Makkeda (Joos. 10:10, 16–29). Kylän laidalta löytyi hautaluolia, jotka joutuivat haudanryöstön kohteeksi. Haudanryöstäjien saalis päätyi jerusalemlaisen antiikkikauppiaan kautta arkeologi William G. Deverille vuonna 1967. Ryöstösaaliin joukossa oli haudan seinästä irti hakattu piirtokirjoitus sekä haudoista löytynyttä rautakautista keramiikkaa, pronssi- ja kivesineitä sekä 11 punnitsemiseen käytettyä painoa. Painoissa on niiden kokoa osoittavat piirtokirjoitukset ja seitsemässä astiassa on piirtokirjoituksia (Kom 8:5–12), jotka ovat pääosin omistajaa tai valmistajaa osoittavia nimiä. Kun löytöjen alkuperäinen löytöpaikka selvisi, tutkittiin kylän itä- ja etelärinteissä kaksi kallioon hakattua hautaa (haudat I ja II) tarkemmin. Molemmat haudat ovat 800–500-luvun eaa. Juudalle tyypillisiä penkkihautoja, joissa on keskus-huone eli kammio ja usein yksi tai useampi sivukammio eli hautakammio. Haudassa I on keskuskammio ja kolme sivukammiota, joista kaksi on huolellisesti viimeistelyä. Keskuskammion länsiseinästä, yhden sivukammion sisäänkäynnin vierestä, löytyi kohta, josta piirtokirjoitus (nro 1) oli hakattu irti. Saman sisäänkäynnin yläpuolella on mustalla musteella maalattu piirtokirjoitus (nro 2). Haudasta löytyi lisäksi rastikuvioita ja muita seiniin kaiverrettuja merkkejä.

Haudassa II on keskuskammio, jonka molemmilla sivuilla on kaksi hautakammiota. Myös haudasta II oli hakattu irti piirtokirjoitus (nro 3), joka tuotiin Deverin lähistöllä johtamille kaivauksille. Piirtokirjoituksen alkuperäinen sijaintipaikka löytyi haudan II keskuskammioista

kahden rinnakkaisen hautakammion välissä olevasta pilarista. Tekstin sisältö ja sen yhteydessä oleva kämmenen kuva ovat saaneet paljon tutkijoiden huomiota osakseen. Myös tästä haudasta löytyi erilaisia rasti- ja ristikuvioisia kaiverruksia. Piirtokirjoitukset on ajoitettu paleografisesti 700-luvulle eaa. ja haudoista löytynyt vähäinen keramiikka ajoittuu 700- ja 600-luvuille eaa. Jerusalemilaisella antiikkikauppiaalla oli lisäksi kuusi muuta piirtokirjoitusta, joiden hän väitti löytyneen alueen haudoista, mutta niiden alkuperäistä sijaintipaikkaa ei kyetty vahvistamaan tutkimusten yhteydessä.

AJOITUS: 700-luku eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Hautaluolan kiviseinä

LÖYTÖPAIKKA: Khirbet el-Qom, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel-museo, Jerusalem

EDITIO: HAE

HUOMIOITA: Suluissa annettu numerointi viittaa teokseen HAE.

Piirtokirjoitukset 1 ja 2 (Kom 8:1 ja 2)

Piirtokirjoitus 1 on kaiverrettu haudan I keskuskammion länsiseinässä olevan hautakammion sisäänkäynnin vasemmalle puolelle, josta haudanryöstäjät irrottivat sen. Teksti on kaiverrettu seinään, mutta se on lisäksi vahvistettu mustalla värillä. Siinä on kolmella rivillä teksti, joka kertoo hautakammioon haudatun henkilön nimen. Tekstissä käytetään sanaa ”hautakammio”, joka ei kuitenkaan esiinny tässä merkityksessä Heprealaisessa Raamatussa. Se mainitaan sen sijaan esimerkiksi Jerusalemita löytyneessä Hovin päällikön piirtokirjoituksessa. Piirtokirjoitus 2 on maalattu musteella saman sisäänkäynnin yläpuolelle yhdelle riville ja siinä mainitaan sama henkilö kuin piirtokirjoituksessa 1. Teksti kuuluu: ”Ofajin Netanjan pojan”. Tekstin keskikohta on melko kulunut, joten nimen loppuosa ja sana ”poika” on pitkälti päätelty piirtokirjoituksen 1 pohjalta. Piirtokirjoitus löydettiin koskemattomana paikaltaan.

Käännös

¹Ofajin ²Netanjan pojan ³on tämä hautakammio.

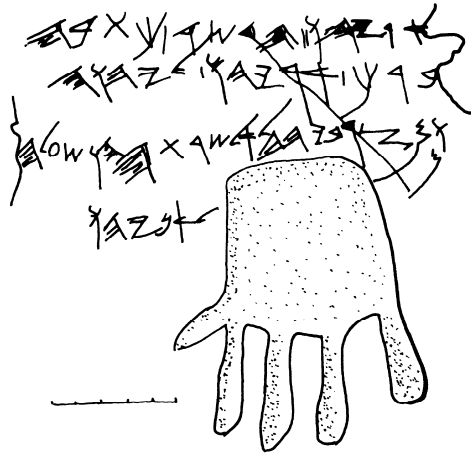
Piirtokirjoitus 3 (Kom 8:3)

Irtihakattu piirtokirjoitus on kooltaan 34 x 40 cm ja se on paleografisesti ajoitettu 700-luvun jälkimmäiselle puoliskolle eaa. Piirtokirjoitus herätti laajaa huomiota, sillä myös siinä, kuten Kuntillet Ajrudin teksteissä, on mainittu Jahve ja hänen Aseransa. Teksti on kuitenkin monesta syystä vaikealukuinen. Ensinnäkin kalkkikiviseinä, johon teksti on kaiverrettu, on erittäin epätasainen ja siinä on monia halkeamia, jotka näyttävät kirjaimilta. Osa kirjaimista on kaiverrettu niin heiveröisesti, että niitä on vaikea erottaa. Lisäksi joitain kirjaimia, erityisesti rivillä 3, on vahvistettu kirjoittamalla sama kirjain uudestaan. Tämä vaikeuttaa tekstin lukemista. Muutamat tutkijat esittävät, että kirjoittamalla kirjaimet uudestaan on haluttu maagisesti korostaa tekstiä. Todennäköisempää on, että hämärässä haudassa huonosti erotuvia kirjaimia on vain haluttu vahvistaa. Tekstin kolme ensimmäistä riviä on säilynyt kokonaan. Neljäs rivi on kirjoitettu pienemmällä käsialalla ja sen vieressä on käden kuva, jonka alla sijaitsevat rivit 5 ja 6, joiden alku puuttuu. Viimeiset kaksi riviä on kirjoitettu samalla harjaantumattomalla käsialalla, jolla rivin 3 kirjainten vahvistaminen on tehty. On todennäköistä, että rivit 4–6 on kirjoitettu eri vaiheessa kuin tekstin alkuosa ja että kirjoittajana on ollut eri henkilö.

Tekstin kirjainten lukutavasta ollaan nykyään melko yksimielisiä. Koska tekstissä ei ole juurikaan sanavälejä, tutkijat jakavat osan kirjaimista eri tavalla sanoiksi. Teksti on runomuotoinen ja poikkeaa tyypillisistä hautainskriptioista, joissa tavallisesti kirotaan mahdollisia haudanneryöstäjiä (katso esimerkiksi Hovin päällikön piirtokirjoitus Jerusalemissa ja Nerabin piirtokirjoitukset). Rivillä 2 oleva siunaus on vastaava kuin Aradin ostrakoneissa 16, 21 ja 40 kirjeiden alussa esiintyvä siunaus. Kyseessä on vainajan puolesta esitetty siunaus hänen hyvinvoinnikseen. Samanlainen siunausmuoto esiintyy Kuntillet Ajrudista löytyneessä kiviastiassa, sekä Hephrealaisessa Raamatussa (Tuom. 17:2, Ruut 2:20, 1. Sam. 15:13).

Neljännän rivin vieressä on kuva kädestä sormet alaspäin. Se on kooltaan aikuisen käden kokoinen, joskin melko pieni. Tutkijat ajattelevat melko yleisesti, että kyseessä on avoimen kämmenen kuva. Se on ollut Mesopotamiassa ja Egyptissä yleinen symboli, jonka on ajateltu tuovan onnea, suojaa ja karkottavan pahan. Siitä käytetään myöhemmissä yhteyksissä nimeä ”Fatiman käsi”. Yleensä symboli kuvaa oikeaa kättä, mutta muutamat tutkijat tulkitsevat, että Khirbet el-Qomin käden kuva olisi vasen käsi. Eräät tutkijat ovat ehdottaneet, että käsi kuvaisi Jahven siunaavaa kättä, mutta tämä tulkinta ei ole saanut kannatusta.

Tutkijat tulkitsevat Aseran aseman tekstissä eri tavoin. Asera on joko Jahven palvonnan välikappale tai sitten Jahve ja Asera muodostavat eräänlaisen pari-ilmauksen, jossa molemmat toimivat, mutta verbi on yksiköllinen. Nimi voidaan kääntää myös muodossa Aserata.

Khirbet el-Qomin piirtokirjoituksen 3 rivit 1–4 ja käden kuva (piirros: Pekka Särkiö)

Käännös

¹Rikas Urijahu on kirjoittanut tämän.

²Siunatkoon Urijahua Jahve, ³sillä hän on Aseransa avulla vapauttanut hänet vihollisistaan.

⁴[...] Onijahulle (kuuluva)

⁵[...] ja Aseransa kautta

⁶[...] ja A[se]ransa kautta.

Huomioita

- ¹ **rikas:** Sanan toinen kirjain on epäselvä ja osa tutkijoista esittää, että kyseinen sana olisi ”ylimys” tai ”hallitusmies”. Rikkaudella Urijahu ilmeisesti haluaa osoittaa, että Jahve on siunannut häntä hänen elinaikanaan. Maininnan voisi ajatella houkutelleen haudanryöstäjiä, mutta noihin aikoihin he tuskin osasivat lukea ja jos he olivat jo tunkeutuneet hautaan, he epäilemättä ryöstivät sen joka tapauksessa. Haudanryöstäjiin yritettiin sen sijaan vaikuttaa kirousten avulla.
on kirjoittanut: Urijahu tuskin on itse konkreettisesti kirjoittanut tekstiä, vaan päättänyt sen kirjoittamisesta hautaansa. Sana voidaan kääntää myös muodossa ”on kirjoittanut” tai ”hänen kirjoituksensa”.
- ³ **Aseransa:** Osa tutkijoista sijoittaa nimen Asera jo riville 2 ja kääntää muodossa ”Siunatkoon Urijahua Jahve ja hänen Aseransa”. Tällainen sanojen järjestyksen muuttaminen ei vaikuta todennäköiseltä, koska Asera on kirjoitettu keskelle riviä 3.
hänet: Tämä viittaa Urijahuun.
- ⁴ **Onijahu:** Tutkijat, jotka pitävät Onijahua kirjurina, joka kirjoitti tekstin hautaan, kääntävät nimen yhteydessä olevan preposition muodossa ”Onijahun kautta”. Sen sijaan ne, jotka tulkitsevat että nimi viittaa esimerkiksi viereiseen hautaan haudattuun henkilöön kääntävät sen muodossa ”Onijahulle kuuluva”, ”Onijahun”.

Piirtokirjoitukset 4–9

Jerusalemilaisella antiikkikauppialla oli hallussaan piirtokirjoitus 1:n lisäksi kuusi lyhyttä piirtokirjoitusta (katso Aḥituvin julkaisu), joiden sanottiin olevan peräisin myös Khirbet el-Qomista, mutta niiden alkuperäisiä sijaintipaikkoja haudoissa ei kyetty vahvistamaan kuten piirtokirjoitus 1:n kohdalla. Tekstien sisältö viittaa siihen, että ne olisivat

peräisin haudasta I, sillä piirtokirjoituksessa 4 lukee: ¹”Kirottu olkoon Ofai Netan[jan] poika. ²Jahvelle.” Toisella rivillä oleva Jahven nimi on mahdollisesti itsenäinen teksti, joka ei liity ensimmäiseen riviin tai sitten henkilö kirotaan Jahven kautta. Piirtokirjoitus 5 on ilmeisesti ollut identtinen numeron 4 kanssa, mutta siitä on luettavissa vain osa ensimmäistä riviä: ”[...Ofa]i Netan[jan] poika [...]”. Jos piirtokirjoitus on aito ja peräisin samasta luolasta on Ofailla Netanjan pojalla ollut sitkeä vastustaja, joka on kironnut häntä vielä kuoleman jälkeen.

Piirtokirjoitus 6 sisältää tekstin: ¹”Kirottu olkoon Hagav, Hagavin poika. ²Jahve Sebaotille.” Toisella rivillä oleva Jahve Sebaotin nimi on kirjoitettu huomattavasti suuremmalla ja horjuvammalla käsialalla eikä välttämättä liity sitä edeltävään riviin ellei myös tässä kirotta Jahven kautta. Jos teksti on aito, on tämä varhaisin teksti, jossa mainitaan nimi Jahve Sebaot. Piirtokirjoituksesta 7 on näkyvissä vain osa tekstistä: ¹”siunattu [...] ²[...]hu Jahven.” Piirtokirjoituksessa 8 on lyhyt siunaus: ”siunattu olkoon sinun louhijasi”. Piirtokirjoitus 9:n käännös on: ”Tässä hän on käynyt lepoon vanhimpini (luo)”.

Kirjallisuutta

- Ahituv, Shmuel
 2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.
- Dever, William G.
 1970–71 “Iron Age Epigraphic Material from the Area of Khirbet el-Kom.” *Hebrew Union College Annual* 40–41, 139–204.
- Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.
 2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance.* New Haven & London: Yale University Press.
- Särkiö, Pekka
 2006 *Kuningasajalta. Kirjoituksia Salomosta ja rautakauden piirtokirjoituksista.* SESJ 90. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura.

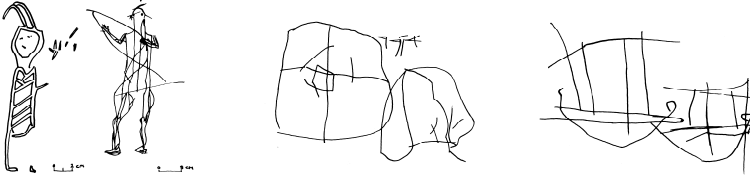
Khirbet Bet-Lei

Johdanto

Khirbet Bet-Lei (*Khirbet Bēt-Layy*) sijaitsee 8 kilometriä Lakisista itään kukkulalla, jonka itärinteestä löydettiin vuonna 1961 rautakautinen hauta. Haudassa on keskuskammio ja kaksi sivukammiota. Haudasta löytyi kahdeksan ihmisen luut, sormus, pronssinen korvarengas ja taitettu pronssilevy. Haudasta ei löytynyt kuitenkaan yhtään keramiikkaa, jota yleensä löytyy rautakauden haudoista, ellei niitä ole ryöstetty kokonaan. Haudan esineistö on siis tavallista niukempi, mutta jää epäselväksi, onko se osittain ryöstetty. Haudan keskuskammion seinillä on useita piirroksia, joissa on kuvattu kolme ihmishahmoa, kaksi laivaa ja muutamia rengaskuvioita. Seiniltä löytyi lisäksi seitsemän piirtokirjoitusta, erilaisia rastikuvioita (muodoltaan x ja *) sekä vaakasuoria viivoja. Osa kuvioista ja piirtokirjoituksista on päällekkäin.

Haudan seinät ovat epätasaiset ja täynnä halkeamia sekä hakun jälkiä, minkä vuoksi hennosti terällä kaiverrettuja tekstejä on vaikea erottaa epätasaisesta seinäpinnasta. Piirtokirjoituksia on yhteensä seitsemän (A–C ja a–d), mutta kahdessa (piirtokirjoitukset b ja d) lukee ainoastaan ”olkoon kirottu”. Niiden avulla yritettiin ilmeisesti kirotta mahdollisia haudanryöstäjiä tai muuta hautaa uhannutta pahaa. Piirtokirjoituksista kolmessa mainitaan Jahve. Paleografisesti tekstit on ajoitettu 700-luvun loppuun tai 600-luvun alkuun eaa. tai vasta 600-luvun loppuun eaa. Osa tutkijoista on ehdottanut, että haudassa sodan aikana piileskelleet henkilöt olisivat tehneet kuvat ja tekstit. Tämä sota olisi voinut olla esimerkiksi Sanheribin hyökkäys Juudaan vuonna 701 eaa. Tähän tulkintaan on vaikuttanut oletus, että yksi piirrosten ihmishahmoista esittäisi assyrialaista sotilasta, jolla on kypärä ja haarniska.

Yhdellä piirroshahmolla on ilmeisesti kädessään jousi. Rengaskuviot on tulkittu assyrialaiden sotilasleirin pohjapiirroksen ja teltan kuvaksi. Myös kahta laivaa esittävä kuva on liitetty sotatilanteeseen.

Khirbet Bet-Leistä löytyneen haudan seinämiin on kaiverrettu ihmishahmoja, mahdollisesti sotilasleirin pohjapiirros ja telttakuvio sekä laivojen kuvia (piirroksat: Pekka Särkiö)

AJOITUS: 750–600 eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Hautaluolan kiviseinä

LÖYTÖPAIKKA: Khirbet Bet-Lei, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel-museo, Jerusalem

EDITIO: HAE

HUOMIOITA: Suluissa annettu numerointi viittaa teokseen HAE.

Piirtokirjoitus A (BLay 7:1)

Piirtokirjoitus A (BLay 7:1) on paikoin epäselvä, mutta melko hyvällä käsialalla kirjoitettu. Koska teksti on epäselvä, on sen lukutavasta esitetty useita toisistaan huomattavasti poikkeavia vaihtoehtoja. Teksti on runomuotoinen ja sen tarkoituksena on osoittaa Jahven valtaa. Tässä käännöksessä seurataan yleisesti hyväksyttyä lukutapaa.

Käännös

¹Jahve on koko maan jumala. ²Juudan vuoret kuuluvat hänelle, Jerusalemin jumalalle.

Toisen lukutavan mukaan tekstin voisi kääntää:

¹Olen Jahve sinun jumalasi. Minä teen hyvää ²Juudan vuorille, minä vapautan Jerusalemin.

Piirtokirjoitus B (BLay 7:2)

Piirtokirjoitus B on kirjoitettu piirtokirjoitus A:n alapuolelle. Niiden välillä on osin säilynyt sana ”kirottu”. Piirtokirjoitus on kaiverrettu seinään hyvin hennosti, joten sitä on vaikea erottaa. Siitä on esitetty useita eri lukutapoja ja käännöksiä. Yleisesti ajatellaan, että teksti on pyyntö. Tässä käännöksessä seurataan eniten kannatusta saanutta lukutapaa.

Käännös

¹Huolehdi (minusta) Jah, armollinen jumala, julista (minut) puh-
taaksi, Jah, Jahve.

Huomioita

- ¹ **Julista (minut) puhtaaksi:** Psalmeista löytyy useita tekstejä, joissa pyydetään Jumalaa armahtamaan (Ps. 4:2; 6:3; 9:14; 25:16), huolehtimaan ja puhdistamaan (Ps. 8:5; 19:13–14; 80:15 ja 106:4). Verbi voidaan kääntää myös merkityksessä ”julista syyttömäksi”, ”julista vapaaksi”.

Jah, Jahve: Jahvesta käytetään nimitystä ”Jah Jahve” Jesajan kirjassa jakeissa 12:2 ja 26:4. Lähin vastine tekstille löytyy jakeista 2. Moos. 34:6–7, joissa ei esitetä pyyntöä vaan Jahven julistus.

Piirtokirjoitus C (BLay 7:3)

Piirtokirjoitus C löytyi haudan keskuskammion eteläseinästä kahta laivaa esittävän kuvan yläpuolelta. Piirtokirjoituksessa ei ole näkyvissä kuin kaksi sanaa.

Käännös

¹Jahve, pelasta!

Huomioita

- ¹ **pelasta:** Tämä voidaan kääntää myös muodossa ”Jahve, vapauta (minut/meidät)!”. Teksti ja laivojen kuvat on yhdistetty selittämällä, että Jahvea pyydetään pelastamaan laivoilla saapuvista vihollisista. Tässä tapauksessa sisämaahan olisi saatu tieto vihollisesta, joka on tulossa Välimeren rannikolta tai tällaista hyökkäystä pelättiin. Piiloutumisajatuksen pohjalta yhtenä tekstin käännösvaihtoehtona on esitetty: ”Vapauttakoon hän piilopaikasta”.

Piirtokirjoitus a (c₂; Blay 7:4)

Edellisen tekstin alla on kahdella rivillä seitsemän vaikeasti luettavaa kirjainta. Ne muodostavat todennäköisesti itsenäisen piirtokirjoituksen, joka on tulkittu kiroukseksi sille, joka pyyhkii pois haudan kirjoitukset.

Käännös

¹Olkoon kirottu, ²joka (tämän) häpäisee!

Huomioita

- ¹ **häpäisee:** Voidaan kääntää myös muodossa ”pyyhkii pois”.

Piirtokirjoitus c (Blay 7:6)

Teksti erottuu melko hyvin. Siinä on kaksi sanaa, jotka voidaan kääntää: ”¹Olkoon kirottu, joka ²syyttää sinua”.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance.* New Haven & London: Yale University Press.

Särkiö, Pekka

2006 *Kuningasajalta. Kirjoituksia Salomosta ja rautakauden piirtokirjoituksista.* SESJ 90. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura.

Zevit, Ziony

2001 *The Religions of Ancient Israel. A Synthesis of Parallactic Approaches.* London & New York: Continuum.

Siloan piirtokirjoitus

Johdanto

Jerusalem koki ennen näkemättömän kukoistuskauden 700-luvun lopulla eaa. Kaupunki laajeni huomattavasti ja siellä aloitettiin useita rakennusprojekteja. Taustalla on taloudellinen nousukausi, joka ilmeisesti liittyi Israelin pohjoisvaltion tuhoon ja assyrialaisen vallan vaikiintumiseen koko Syyria-Palestiinan alueella. Jerusalemistä tuli Palestiinan alueen merkittävin asutuskeskus, koska siihen asti suurin keskus Samaria oli menettänyt asemansa. On myös todennäköistä, että Israelin pohjoisvaltion asukkaita saapui pakolaisina Jerusalemiin. Jerusalemin asukasluku kasvoi merkittävästi, mutta pakolaiset myös toivat tietotaitoa ja varallisuutta kaupunkiin. Kuninkaana toimi Hiskia (716–687 eaa.), jonka pitkä hallituskausi heijastaa maan menestystä pohjoisvaltion tuhon jälkeisinä vuosikymmeninä.

Hiskian ajan tunnetuin rakennusprojekti on niin sanottu Siloan tunneli, joka tunnetaan myös nimellä Hiskian tunneli. Se liittyy kaupungin vesihuollon parantamiseen erityisesti piiritystilanteiden varalta. Noin puoli kilometriä pitkä tunneli johti makeaa vettä kaupungin ulkopuolella sijaitsevalta Gihonin lähteeltä Hiskian rakentamaan Siloan altaaseen kaupunginmuurien sisäpuolella. Tunnelin rakentaminen on vaatinut paljon työvoimaa ja teknistä osaamista, koska se hakattiin kiveen maan alle. Tunnelia kaivettiin kahdesta suunnasta kunnes kaivajat kohtasivat. Kaivajien kohtaamisen ja samalla työn valmistumisen kunniaksi tunneliin on kaiverrettu piirtokirjoitus. Tunnelin pituuden ja syvyyden lisäksi piirtokirjoituksessa kuvataan miten eri suunnista tulevat kaivajat löysivät toisensa. Vaikka piirtokirjoituksessa ei mainita kuningas Hiskiaa, tunneli on perinteisesti yhdistetty juuri tähän kunin-

kaaseen. Tämän puolesta puhuu Heprealaisen Raamatun kohta 2. Kun. 20:20 (ks. myös 2. Aik. 32:30; Sir. 48:17), jonka mukaan juuri hän rakensi Siloan vesialtaan ja siihen vettä johtavan tunnelikanavan. Kyseessä on ilmeisesti kuningasannaaleista säilynyt tieto, jonka historiallisuus on saanut vahvistusta piirtokirjoituslöydön ansiosta.

Siloan piirtokirjoitus löydettiin jo vuonna 1880 noin kuuden metrin päästä Siloan altaasta tunnelin sisällä sijaitsevalta seinältä. Kuusirivinen piirtokirjoitus on kirjoitettu huolellisesti; kirjaimet ovat selkeitä ja rivit suorassa. Tekstin pohjaksi tarkoitettu kiviseinä on hiottu tasaiseksi, mutta piirtokirjoitus kattaa vain kolmasosan tasaiseksi hiotusta alueesta. Loppuosa alueesta on jäänyt tyhjäksi. Lisäksi kaksi muuta lähellä sijaitsevaa kohtaa on hiottu tasaiseksi, mutta mitään jälkiä tekstistä ei niistäkään ole löytynyt. On mahdollista, että tunneliin suunniteltiin laajempaa tekstiä tai useita tekstejä, mutta ne ovat jostain syystä jääneet kirjoittamatta. Tätä oletusta tukee myös se, että vallassa olevaa kuninkaan nimeä ei poikkeuksellisesti mainita. Useiden kuninkaiden teettämien piirtokirjoitusten keskeinen tehtävä on korostaa kuninkaan urotekoja.

Piirtokirjoitus on ilmeisesti säilynyt lähes kokonaan. Piirtokirjoituksen edellä ja jäljessä on tyhjää tilaa, jonka perusteella voidaan päätellä, että ensimmäinen ja viimeinen rivi ovat säilyneet. Joitakin epävarmuuksia liittyy murtumakohtaan piirtokirjoituksen keskellä. Tämä on seurausta yrityksestä irrottaa piirtokirjoitus tunnelin seinästä vuonna 1890, jolloin kirjoitus hajosi useaksi eri palaseksi ja osa tekstistä tuhoutui. Koska piirtokirjoituksesta oli kuitenkin tehty kipsivedos, useimmat tuhoutuneetkin kohdat voidaan rekonstruoida.

AJOITUS: 700-luvun loppu eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Vesitunnelin kalkkikiviseinä

LÖYTÖPAIKKA: Jerusalem

NYKYINEN SIJAINTI: Istanbulin arkeologinen museo

EDITIO: KAI (2002) 189

Käännös

¹[(Koskien) tätä] tunnelia, tällä tavalla tunneli kaivettiin: Kun kivenhakkaajat he[iluttivat] ²hakkujaan, kumpikin (ryhmä) toistaan kohti, ja kun oli enää kolme kyynärää kaivet[tavaa], [kuul]ui kun miehet ³kutsuivat toisiaan, koska kalliossa oli halkeama etelästä [pohjo]iseen. Päivänä ⁴jolloin tunnelit kohtasivat, kivenhakkaajat hakkasivat toisiaan kohti hakku [ha]kkua vasten.

Niin ⁵vesi virtasi lähtöpaikasta altaaseen, tuhat kaksisataa kyynärää.

Sata ⁶kyynärää oli kallion paksuus kaivajien päin päällä.

Huomioita

- ¹ **tätä**]: rivin alkuun mahtuu vain yksi lyhyt sana.
tunneli: Sana voi viitata murtokohtaan jossa kaivajat kohtasivat eikä välttämättä koko tunneliin. Samaa sanaa käytetään neljännellä rivillä, missä se selvästi ei viittaa koko tunneliin vaan ainoastaan kohtaamispaikkaan.
tällä tavalla tunneli kaivettiin: Tai ”tämä on murtokohdan tarina”.
heiluttivat: Tai ”käyttivät”.
- ² **kumpikin (ryhmä) toistaan kohti**: Kirjaimellisesti ”mies toista kohti”.
kolme kyynärää: Noin 1,5 metriä.
- ³ **halkeama**: Sanaa ei tunneta muualta, mutta lauseyhteyden perusteella voidaan olettaa, että se viittaa halkeamaan. Tutkimuksessa on tarjottu myös useita muita ehdotuksia sanan kääntämiseksi, esimerkiksi ”kaiku” ja ”porausreikä”.
etelästä [pohjo]iseen: Tai ”oikealta vasemmalle”.
- ⁴ **tunnelit kohtasivat**: Sana viittaa murtokohtaan, jossa eri suunnista tulevat tunnelit kohtasivat: kirjaimellisesti ”murtokohdan päivänä”.
- ⁵ **lähtöpaikasta**: Tekstissä ei käytetä sanaa, joka tarkoittaa lähdettä.
tuhat kaksisataa kyynärää: Noin 600 metriä.
sata kyynärää: Noin 50 metriä.

Kirjallisuutta

Gibson, John C. L.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions.* Oxford: Clarendon Press.

Levi Della Vida, G.

1968 "The Siloam Inscription Reconsidered." *In Memoriam Paul Kahle*. Toim. M. Black & G. Fohrer. BZAW 103. Berlin: Walter de Gruyter, 162–166.

Sasson, Victor

1982 "Siloam Tunnel Inscription." *PEQ* 114, 111–17.

Sayce, A. H.

1881 "The Ancient Hebrew Inscription in the Pool of Siloam." *PEQ* 13, 69–73, 141–53, 282–85.

Ussishkin, David

1976 "The Original Length of the Siloam Tunnel in Jerusalem." *Levant* 8, 82–95.

Wilkinson, John

1978 "The Pool of Siloam." *Levant* 10, 116–25.

KIRSI VALKAMA

Hovin päällikön piirtokirjoitus

Johdanto

Daavidinkaupungin eteläpuolelta ja Kidronin laakson itäpuolelta, Silwanista on löytnyt useita rautakautisia kallioon hakattuja hautoja. Yhdestä haudasta tunnetaan teksti, joka on kuitenkin niin vaurioitunut, että sitä ei pystytty lukemaan. Vain kahdesta haudasta on löydetty luetavissa olevia piirtokirjoituksia. Toisessa niistä on kaksi tekstiä, joista pidempi on sijainnut haudan keskuskammion sisäänkäynnin yläpuolella ja lyhyempi fasadin oikeassa reunassa olevan syvennyksen yläpuolella, haudan sivukammion kohdalla. Tekstit ovat paleografisesti samankaltaisia kuin Siloan tunnelin piirtokirjoitus ja ne on ajoitettu 700-luvun loppuun eaa. Tekstit on irrotettu ja ne sijaitsevat nykyään British Museumissa Lontoossa.

Hautakammion sisäänkäynnin yläpuolelle kirjoitetun tekstin mukaan kammioon on haudattu korkea-arvoinen virkamies ja hänen vaimonsa. Teksti on kirjoitettu vakaalla käsialalla. Se on rautakauden Levantille tyypillinen hautainskriptio, joita Juudan ja Israelin alueelta on kuitenkin löytnyt vähän. Tekstissä kerrotaan, keitä hautaan on haudattu, ja kirotaan ne, jotka koskevat hautaan. Kirous on koskenut ensisijassa hautaan pyrkiviä haudanryöstäjiä, eikä esimerkiksi vainajan suvun jäseniä. Kalliohaudat ovat yleensä olleet sukuhautoja, joihin on haudattu useita, joskus jopa satoja ihmisiä. Normaalinä käytäntönä oli siirtää aikaisempien vainajien luut ja hautalahjat sivuun uusien vainajien tieltä, siirtämättä niitä kuitenkaan pois haudasta.

AJOITUS: 700-luvun loppu eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Hautaluolan kiviseinä
 LÖYTÖPAIKKA: Silwan, Jerusalem
 NYKYINEN SIJAINTI: British Museum, Lontoo
 EDITIO: KAI (2002) 191 (sivukammio KAI 191A)

Käännös

¹Tämä on hovin päällikön [...]jahun [hauta]. [Täällä] ei ole hopeaa eikä kultaa, ²[vain hänen luunsa] ja hänen palvelijattarensa luut hänen kanssaan. Kirottu olkoon se, joka ³avaa tämän (haudan).

Lyhyt teksti haudan sivukammion kohdalla:

^{sk}huone (hauta)kammion sivulla [...]

Huomioita

- ¹ **hovin päällikkö:** Termi viittaa kuningaskunnan korkeimpaan virkamieheen. Termi esiintyy myös Heprealaisessa Raamatussa esimerkiksi jakeessa 2. Kun. 18:18.
- ² **palvelijattarensa:** Sana voi tässä yhteydessä viitata orjattareen, mutta todennäköisemmin vaimoon.
- ^{sk} [...]: Teksti on voinut jatkua henkilön nimellä, jolle haudan sivukammio on louhittu, kuten Khirbet el-Qomin piirtokirjoituksessa nro 1, jossa esiintyy sama sana merkityksessä ”hautakammio”. Kuten edellä todettiin, sana ei esiinny tässä merkityksessä Heprealaisessa Raamatussa. Petrasta on löytynyt nabatealainen piirtokirjoitus, jossa todetaan ainoastaan haudan sisältämät kammiot – jää epäselväksi miksi kammioiden määrä haluttiin ilmoittaa.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

- Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.
2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.
- Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang
1995–2003 *Handbuch der Althebraischen Epigraphik*. I–III. Darmstadt: WBG.

KIRSI VALKAMA

Serahjahun hauta

Johdanto

Hovin päällikön haudan vieressä, sen pohjoispuolella, on hauta numero 34. Haudan sisäänkäynnin päältä löytyi piirtokirjoitus, jossa on ainakin kolme riviä tekstiä, mutta vain osa kahden ensimmäisen rivin tekstistä on luettavissa. Tekstin alussa on maininta, kenen haudasta on kyse, ja sitä on todennäköisesti seurannut kirous hautarauhan häiritsijöitä vastaan. Teksti on ajoitettu paleografisesti 700-luvun alkuun eaa. Hienosti työstetty hauta on säilynyt vain osittain, ja sitä on muokattu roomalais-bysanttilaisena aikana.

AJOITUS: 700-luvun alku eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Hautaluolan kiviseinä

LÖYTÖPAIKKA: Silwan, Jerusalem

NYKYINEN SIJAINTI: Alkuperäisellä paikallaan eli *in situ*

EDITIO: EFTP

Käännös

¹[Tämä on] Sera[hjahun] hauta

²[...] joka, av[aa ...]

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance.* New Haven & London: Yale University Press.

Renz, Johannes & Röllig, Wolfgang

1995–2003 *Handbuch der Althebraischen Epigraphik.* I–III. Darmstadt: WBG.

Ussishkin, David

1970 “The Necropolis from the Time of the Kingdom of Judah at Silwan, Jerusalem.” *BA* 33/2, 33–46.

En-Gedin piirtokirjoitus

Johdanto

En-Gedin lähellä olevissa luolissa tehdyissä kaivauksissa löytyi piirtokirjoitus vuonna 1974. Pienessä luolassa on kaksi päällekkäistä kammiota. Alemmasta löytyi joitakin esineitä, joista vanhimmat olivat kalkoliittiselta kivikaudelta (noin 4500–3500 eaa.). Ylemmässä oli muutamia rautakautisia ruukunsirpaleita. Luolaa on todennäköisesti käytetty eri aikoina satunnaiseen yöpymiseen. Ylemmän kammion suulla oli useita stalaktiitteja eli piikkomaisia tippukivimuodostelmia, joiden välistä saattoi tarkkailla luolan ympäristöä tulematta itse nähdyksi. Piirtokirjoitus on kirjoitettu mustalla musteella yhteen luolan suulla olevaan stalaktiittiin. Luolista on löydetty erittäin vähän musteella kirjoitettuja piirtokirjoituksia. Tässä tapauksessa stalaktiitin pinta tarjosi melko tasaisen kirjoitusalueen.

Piirtokirjoitus on kooltaan 12,5 x 15 cm. Se on säilynyt melko huonosti ja varsinkin tekstin loppu on epäselvä. Kirjoitus on todennäköisesti jatkunut vielä kaksi riviä. Tekstin on kirjoittanut henkilö, jolla oli harjaantunut käsiala. Kirjainten muotojen perusteella on esitetty, että hän oli vasenkätinen. Teksti on ajoitettu paleografisesti 700-luvun lopulle eaa. Erikoisesta sijoituspaikasta huolimatta teksti on tyypillinen kirous- ja siunausteksti, joita tunnetaan erityisesti haudoista. Tekstin alussa kirotaan se, joka pyyhkii tekstin pois (vertaa Khirbet Bet-Lein piirtokirjoitus). Tätä seuraa siunauksia, joissa siunataan eri henkilöitä. Yhden tulkinnan mukaan kirjoittaja on siunannut ensin jumaansa, sitten kuningastaan ja viimeisenä herraansa.

Jää täysin arvailujen varaan, miksi mustetta mukanaan kantanut henkilö on tullut luolaan ja kirjoittanut tekstin sinne. Todennäköisesti

hän on yöpynyt siellä väliaikaisesti. Ziony Zevit esittää selityksenä tekstin kirjoituspaikalle, että luolaa olisi käytetty myös kulttipaikkana, mutta ajatus ei ole saanut juurikaan kannatusta.

AJOITUS: 700-luvun loppu eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Luolan tippukivi

LÖYTÖPAIKKA: En-Gedi, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: *In situ*

EDITIO: HAE

Käännös

¹Kirottu on se, joka pyyhkii pois.

²[...] ... [...]

³[...] ... [...]

⁴Siunattu olkoon Jahv[e ...]

⁵[...] ... [...]

⁶Siunattu kanso[jen ...] (keskuudessa) kuningas

⁷Siunattu olkoon Adon[i]ja[...]

⁸⁻⁹... [...]

Huomioita

- ⁴ **Jahve:** Teksti katkeaa kesken nimeä, joten kyseessä voisi olla myös Jah-alkuinen erisnimi.
- ⁶ **kansojen:** Sana voi olla myös erisnimen alku, kuten myös sana ”kuningas” voi olla osa erisnimeä.
- ⁷ **Adonijahu:** Osa tutkijoista ehdottaa, että tekstissä lukee vain ”herrani (*adoni*)”, jonka jälkeen tekstissä on väli ja rivin loppu on kulunut pois.

Zevit esittää tekstistä erilaisen lukutavan ja antaa tekstille toisen, hyvin erilaisen käännösvaihtoehdon. Hän liittää tekstin sotatilanteeseen, jossa Assyria on hyökännyt Juudaan 700-luvun lopussa eaa. Hänen käännök-

sensä ei kuitenkaan ole saanut laajempaa kannatusta. Zevitin käännös on seuraava:

¹”?] kirottu (on) Assyria. Hävittääköön Jahve sen

²ja toimikoon tosissaan sitä vastaan.

³Siunattu (on) Jahve,

⁴siunattu kansojen joukossa. Tulkoon hän hallitsemaan.

⁵[...]

⁶Olkoon Adonija siunattu ⁷[...] ⁸kirottu.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Bar-Adon, Pessah

1975 “An Early Hebrew Inscription in a Judean Desert Cave.” *IEJ* 25/4, 226–232.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.

Zevit, Ziony

2001 *The Religions of Ancient Israel. A Synthesis of Parallactic Approaches*. London & New York: Continuum.

Mesad-Hasavjahun vetoomuskirjelmä

Johdanto

Välimeren rannalla sijainneen linnoituksen raunioissa Tel Avivin eteläpuolella suoritettiin arkeologisia kaivauksia 1960-luvulla. Linnoituksen muinaista nimeä ei tiedetä, ja paikkaa kutsutaan nykyisin Mesad-Hasavjahuksi sieltä löydetystä ruukunpalassa esiintyvän henkilön nimen perusteella. Kaivauksissa alueelta löydettiin lisäksi viisi huonosti säilynyttä ostrakonia sekä linnoituksen portin läheisyydestä seitsemän ruukunpalaa, joissa on hepreankielisen tekstin katkelmia. Teksti näyttää kokeneen kirjurin laatimalta, mutta se on rakenteeltaan puhekielinen ja sisältää erikoisia toistoja. Tämä liittyy tekstin syntyhistoriaan: Kyseessä on saviruukunpalalle kirjoitettu vetoomus, jossa nimeämätön maatyöläinen valittaa Hosajahun, Sobain pojan, ottaneen hänen viittansa pantiksi väärin perustein. Teksti on epäilemättä kirjurin kirjoittama, mutta oppimattoman maatyöläisen ääni kuuluu sen takaa.

Vetoomuksen esittäjä kertoo olleensa sadonkorjuussa Hasar-Asamissa. Töiden päätyttyä Hosajahu-niminen virkamies oli saapunut paikalle ja ottanut maatyöläisen viitan haltuunsa. Kyseessä näyttäisi olleen tilanne, jossa Hosajahun mielestä maatyöläinen ei ollut toimitannut vaadittua viljamäärää varastoon sovitussa ajassa; viitan ottaminen pantiksi olisi pakottanut miehen suorittamaan työnsä loppuun. Vetoomuksen esittäjä lienee ollut maanviljelijä, joka oli komennettu korjaamaan satoa valtion pelloille veroluonteisena työpalveluna.

Mesad-Hasavjahun linnoitus oli käytössä korkeintaan muutaman vuosikymmenen ajan 600-luvun lopulla eaa. Paikalta löydetty muutamia hepreankielisiä tekstejä ovat johtaneet tulkintoihin, joiden mukaan kuningas Josian valtakunta ulottui hetkellisesti aina Välimeren ranni-

kolle saakka. Juuda näyttäisi kuitenkin olleen ensin Assyrian ja sitten Egyptin vasallivaltio koko 600-luvun aina siihen saakka, kun babylonialaiset valloittivat Palestiinan 600–500-lukujen taitteessa eaa. Historiallinen tilanne ja kaivauksissa löydetty kreikkalainen keramiikka viittaavat siihen, että Mesad-Hasavjahu oli egyptiläisten linnoitus, jossa palveli paitsi kreikkalaisia palkkasotilaita myös juudalaisia sotilaita ja työläisiä. Hosajahu ja nimeämätön maatyöläinen kuuluivat tähän joukkoon.

Tekstin ydinkysymystä, viitan tai päällysvaateen ottamista pantiksi, käsitellään useaan otteeseen Heprealaisessa Raamatussa. Toora käskee velkojaa palauttamaan pantiksi ottamansa viitan ennen auringonlaskua (2. Moos. 22:25–26; 5. Moos. 24:10–13), jotta velallinen voi käyttää sitä peittona nukkuessaan. Aamoksen kirjassa (2:8) puolestaan kritisoidaan Israelin varakkaita siitä, että he makaavat altarien ympärillä pantiksi ottamillaan vaatteilla. Vähävaraiselle maatyöläiselle viitan menettäminen pantiksi oli ankara rangaistus, mikä käy ilmi Hasar-Asamissa työskennelleen miehen valituksesta. Vetoomuskirjeessä mainitaan myös sana *šbt* (rivi 5). Tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, onko tässä varhainen Heprealaisen Raamatun ulkopuolinen maininta sapatin viettämisestä.

AJOITUS: 600-luvun loppu eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Ostrakon

LÖYTÖPAIKKA: Mesad-Hasavjahu, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel-museo, Jerusalem

EDITIO: KAI (2002) 200

Käännös

¹Kuulkoon herrani, komentaja, ²palvelijansa asian!

Mitä tulee palvelijaasi, ³palvelijasi oli elonkorjuussa ⁴Hasar-Asamissa. Palvelijasi korjasi, ⁵mittasi ja varastoi kuten muinakin päivinä ennen sapatia. ⁶Kun palvelijasi oli mitannut korjaamansa sadon ja ⁷varastoinut kuten muinakin päivinä, Hosajahu, Sobain poika, tuli ⁸ja otti palvelijasi viitan. Juuri kun olin mitannut ⁹korjaamani sadon kuten muinakin päivinä, hän otti palvelijasi viitan.

¹⁰Kaikki veljeni, jotka korjaavat kanssani satoa auringon paahteessa, todistavat puolestani. ¹¹Veljeni totisesti todistavat puolestani! Olen puhdas syyllisy[destä].

¹²[Palauta] viittani! Vaikkei olisikaan komentajan velvollisuus palaut[taa] ¹³palvelija[nsa viittaa, osoi]ta hänelle arm[oa] ¹⁴[ja kuu]le palvelija[si asia]. Älä jää toimeettomaksi [...] ¹⁵[...]

Huomioita

- ⁴ **Hasar-Asamissa:** Paikkakuntaa ei tunneta muista lähteistä, mutta sen on täytynyt sijaita linnoituksen lähetyvillä komentajan hallinto-alueella.
- ⁵ **mittasi:** Voidaan kääntää myös ”sai työnsä valmiiksi”. Sama verbi esiintyy myös rivillä 8, jossa se voidaan kääntää ”saanut valmiiksi”.
ennen sapattia: Kohdan voi myös lukea viittaavan aikaan ”ennen lepoa”. Tutkijat ovat erimielisiä siitä, tulisiko tekstin ymmärtää viittaavan sapatin viettoon jo ennen Juudan pakkosiirtolaisuutta.
- ⁸ **viitan:** Tai ”päällysvaatteen”.
- ⁹ **kuten muinakin päivinä:** Toinen mahdollinen käännös on ”muutama päivä sitten”.
- ¹⁰ **veljeni:** Tarkoittaa tässä muita sadonkorjaajia.
auringon: Tämä on vaurioituneen tekstin todennäköisin lukutapa.
- ^{12–14} Tekstin alimmat rivit ovat pahoin vaurioituneet, ja kirjoitus jatkuu mahdollisesti vielä 15. rivillä, joka on kokonaan tuhoutunut. Ahituvin rekonstruktioita mukaillen rivit 12–14 voi kääntää seuraavasti:
”Ja nyt, palauta viittani! Minä hyvitan komentajalle sen, että hän palauttaa palvelijansa viitan. Osoita hänelle armoa ja palauta palvelijasi viitta. Älä laiminlyö minua...”.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Cross, Frank Moore Jr.

- 1962 "Epigraphic Notes on Hebrew Documents of the Eighth-Sixth Centuries B.C.: II. The Murabba'at Papyrus and the Letter Found near Yabneh-yam." *BASOR* 165, 34–46.

Fantalkin, Alexander

- 2001 "Mezad Hashavyahu: Its Material Culture and Historical Background." *Tel Aviv* 28, 3–165.

Naveh, Joseph

- 1960 "A Hebrew Letter from the Seventh Century B.C." *IEJ* 10, 129–139.

Aradin ostrakonit

Johdanto

Aradin linnoitus sijaitsee Beerseban laakson itäpäässä, noin 8 km nykyisestä Aradin kaupungista länteen. Linnoitus on rakennettu 900-luvulla eaa. ja se on ollut ilmeisesti asuttuna lähes tauotta, kunnes se tuhottiin 500-luvun alussa eaa., eli samoihin aikoihin kuin useat muut Juudan eteläosan linnoitukset ja asutukset. Linnoituksen kaivauksia vuosina 1962–1967 johtanut Yohanan Aharoni arvioi, että se on tuhottu mahdollisesti ainakin osittain jo 600-luvun loppupuolella eaa., jolloin sen ehkä tuhosivat egyptiläiset joukot. Linnoitus korjattiin kuitenkin heti ja sen lopullinen tuho koitti parinkymmenen vuoden sisällä. Tältä ajalta linnoituksesta on jäänyt selkeä hävityskerrostuma, ja linnoitus on hylätty. Ei ole täysin selvää, tuhosivatko linnoituksen babylonialaiset vai edomilaiset. Edomilaiset ilmeisesti laajensivat aluettaan kohti pohjoista näihin aikoihin. Aharoni löytää tähän viitteitä Aradin ostrakonista 24, jossa on lause “ettei Edom tulisi sinne”. Lauseen on tulkittu viittaavan siihen, että Edom uhkasi Juudan raja-alueita. Itse ostrakon käsittelee Aradin komentajan valmistautumista sotatoimiin Edomia vastaan. Edom ja edomilaisiksi tulkittuja nimiä mainitaan lisäksi ostrakoneissa 3, 21 ja 40. Tutkijat ovat erimielisiä siitä, kuinka laajalle Edom oli levittäytynyt tähän aikaan. Nadav Na’aman esittää, että Edom tuhosi Aradin ja Negevin asutuksia jo ennen Jerusalemin tuhoa vuonna 586 eaa. Hän perustelee ajatustaan Aradin ostrakoneista välittyvällä kuvalla, että kuningas lähetti eliittijoukkojaan puolustamaan etelärajaa. Babylonialaisten hyökättyä kaikki voimat olisi siirretty kuitenkin länteen, Sefelan alueelle, johon hyökkäys kohdistui ensin. Aradin tekstit sisältävät vain vähän tietoa edomilaisten läsnäolosta alueella, mutta sen sijaan vain

9 kilometrin päässä Aradista sijaitsevasta Horvat Ussasta löydetyn piirtokirjoituksen perusteella voidaan päätellä, että Edom levittäytyi alueelle hyvin nopeasti, viimeistään Jerusalemin tuhon jälkeen.

Aradin kaivausten yhteydessä löytyi noin sata hepreankielistä piirtokirjoitusta. Suurin osa niistä on ostrakoneja eli ruukunsirpaleita, joihin on kirjoitettu kirjeitä ja luetteloja. Ostrakoneista 15 on säilynyt kokonaisina. Suurin osa niistä on ajoitettu 600-luvun loppuun ja 500-luvun alkuun eaa., mutta muutamat jo 700-luvun loppuun eaa. Lisäksi löydettiin myöhempiä aramean- ja arabiankielisiä ostrakoneja. Seuraavassa on käännetty 500-luvun alun piirtokirjoituksia sekä kolme mahdollisesti hieman varhaisempaa, 600-luvun loppuun ajoittuvaa tekstiä (31, 40, 88). Aharoni laati ensimmäiset käännökset piirtokirjoituksista. Hänen jälkeensä tekstejä on tutkittu paljon, koska ne tarjoavat kiinnostavia yksityiskohtia Juudan kuningaskunnan loppuvaiheista. Monet Aradin kirjeistä liittyvät muonitukseen ja erityisesti kreikkalaisten palkkasoturien päiväannoksiin. Arad oli varastolinnoitus, johon kerättiin peruselintarvikkeita – viljaa, viiniä ja öljyä – lähistön linnoituksia varten. Aradista eteenpäin toimitetuista ruokakuljetuksista on pidetty tarkkaa kirjanpitoa, ja ilmeisesti kreikkalaiset palkkasoturit ovat olleet Aradin komentajaa ylemmän sotilaskomentajan alaisuudessa. Ostrakoneista moniin on merkitty nimiä (ostrakonit 50, 54) ja nimilistoja (esimerkiksi ostrakonit 39, 49, 58, 59). Osassa nimien yhteyteen on liitetty lukuja (ostrakon 49). Kyse on jonkinlaisesta kirjanpidosta, johon on merkitty henkilöille – ehkä sotilaille – suoritettuja maksuja. Osassa tapauksista kyse voi olla myös veroluetteloista.

Suurin osa ostrakoneista löytyi asutuserostumien yhteydestä. Laajimman kokonaisuuden muodostavat ostrakonit 1–18, jotka löytyivät kaikki samasta huoneesta (lokus 637). Huone sijaitsee linnoitusta ympäröivässä kasemattimuurissa, joka koostuu kahdesta muurista ja niiden väliin jäävistä tiloista. Nämä ostrakonit ovat osa kirjekokoelmaa, joka oli osoitettu henkilölle nimeltä Eljasib. Hän oli todennäköisesti Aradin linnoituksen komentaja (katso ostrakon 16). Nimi Eljasib mainitaan jakeessa 1. Aik. 24:12, mutta kyseessä ei ole sama henkilö. Suurin osa näistä kirjeistä käsittelee ruokakuljetuksia. Kirjeet on ajoitettu paleografisesti 500-luvun alkuun eaa., ajalle juuri ennen Aradin lopullista tuhoutumista. Kirjeet on mahdollisesti kirjoitettu muutama vuosi

ennen kuin Lakisin kirjeet ja monet niistä ovat tyyliältään samantyyppisiä, kuin Lakisin komentajalle lähetetyt kirjeet.

Aradin piirtokirjoituksissa on muutamia yksityiskohtia, jotka ovat herättäneet paljon keskustelua. Yksi niistä on ostrakonissa 18 mainittu Jahven temppeli. Aradissa on ollut pieni temppeli, mutta tutkijat olettavat, että ostrakonissa mainitulla temppelillä tarkoitetaan Jerusalemin temppeliä. Useassa Aradista löytyneessä ostrakonissa mainitaan sana ”kittiläiset” ja ostrakonissa 17 myös yksikkömuoto *kitti*. Sanan taustalla on todennäköisesti Kyproksella sijainnut kaupunki nimeltä Kiton, joka tunnetaan foinikiaksi nimellä *ktj*. Jeremian kirjassa (2:10) mainitaan ”kittiläisten saaret” ja kittiläiset nähdään kreikkalaisina esimerkiksi jakeissa 1. Moos. 10:4 ja 1. Aik. 1:7. Aradin kirjeissä termillä tarkoitetaan kreikkalaisia tai kyproslaisia palkkasotilaita, joita Juudan kuningas oli palkannut. Koska foinikialaiset hallitsivat tähän aikaan Kitonia, on myös esitetty, että palkkasotilaat olisivat puhuneet foinikiaa ja täten olisivat auttavasti ymmärtäneet hepreaa.

Aradin ostrakoneista suurimmasta osasta on säilynyt vain osia ja ne ovat keskimäärin 8–10 cm korkeita ja noin 5–7 cm leveitä. Aradin ostrakoneista on seuraavassa käännetty 20 parhaiten säilynyttä. Teksteissä esiintyvät numerot on kirjoitettu pääosin egyptiläisin hieraattisin numeroin. Tutkijat ovat tulkinneet niiden kirjoitustapoja eri tavoin, minkä vuoksi käännöksissä esiintyy erilaisia tulkintoja niiden numeroarvoista. Seuraavissa käännöksissä seurataan Johannes Renzin esittämää tulkintaa numeroista ja mitoista.

AJOITUS: 620–580 eaa.

KIELI: Heprea

KIRJOITUSMATERIAALI: Ostrakonit

LÖYTÖPAIKKA: Tel Arad, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel-museo, Jerusalem

EDITIO: HAE

Aradin ostrakon nro 1

Kirje on osa Eljasibille lähetettyä kirjeiden kokoelmaa (ostrakonit 1–18). Kirjeen suoraviivainen puhuttelu – kuten myös tekstin sisältö – viittaa siihen, että kirjoittaja oli arvoltaan korkeampi kuin vastaanottaja.

Käännös

¹Eljasibille. Ja ²nyt: anna kittiläisille ³yksi bat-mitta ja kolme (hin-mittaa) viiniä ja ⁴kirjoita tämä päiväys.

⁵Parhaan jauhון ⁶lopuista ⁷lastaa 1 (kor-mitta?) jauhoja ⁸tehdäksesi heille ⁹leipää. Anna ¹⁰viiniä amforoista.

Huomioita

^{1–2} **ja nyt:** Kyseessä on kirjeissä yleinen johdattava ilmaisu, jolla kirjeessä siirrytään alkutervehdysten jälkeen varsinaiseen asiaan (ks. myös Aradin ostrakonit nro 2, 3, 5 jne.). Sama ilmaisu esiintyy myös Lakisin ostrakoneissa.

³ **bat-mitta:** Bat-mitta oli tilavuusmitta, jolla mitattiin nesteitä. Se oli noin 18–19 litraa ja jakautui kuuteen hin-mittaan. Kirjeessä viitataan siis 1,5 bat-mittaan viiniä eli noin 29 litraan. Osa tutkijoista tulkitsee, että mittamerkki tarkoittaisi kolmea bat-mittaa.

⁴ **kirjoita tämä päiväys:** Kehotus kirjoittaa päiväys eli sananmukaisesti ”päivän nimi” viittaa jonkinlaisen hallinnon kirjanpitoon, johon tässä tapauksessa sotilaille annetut tuotteet merkittiin.

^{5–6} **parhaan jauhון lopuista:** Kyseessä on tekninen termi, jolla tarkoitetaan tiettyä varastoitua jyvä- tai jauhotyyppeä. Emme kuitenkaan tiedä siitä nimeä enempää.

¹⁰ **viiniä amforoista:** Tämä on kuin jälkikirjoitus, jolla tarkennetaan mistä viini otetaan. Amforaa merkitsevää sana (*’aggānōt*) tarkoittaa Raamatun hepreassa yleensä kulhoja, mutta lähialueilta on löydetty amforoita, joihin sana on kirjoitettu ja se sopii paremmin myös tähän yhteyteen.

Aradin ostrakon nro 2

Myös tässä kirjeessä Eljasib saa ohjeita palkkasoturien ruoka-annosten järjestämisestä. Sotilaille neljäksi päiväksi varatun määrän perusteella yhden päivän annos oli noin 7 litraa viiniä ja 75 leipää. Valitettavasti emme tiedä, kuinka monta sotilasta jakoi annoksen. Aharoni ehdottaa, että sotilaat olisivat saaneet päivässä kaksi noin 500 gramman painoista leipää, jolloin heitä olisi ollut lähemmäs neljäkymmentä. Teksti ei kuitenkaan paljasta, minkä kokoisista leivistä oli kyse ja paljonko niitä jaettiin. Sotilaiden mukaan laitettiin yksi homer-mitta viiniä, joka oli tarkoitus kuljettaa kohteeseen viipymättä. Rivillä 7 mainittu ”etikka” on mahdollisesti tarkoittanut etikan ja veden sekaista juomaa, joka saatettiin vielä maustaa, tai huonolaatuista puristetuista rypäleistä vedellä liotettua ja käytettyä viininkorviketta. Se oli ehkä tarkoitettu täydennykseksi sotilaille, jos heille varattu viini loppui. Sotilaat olivat lähdössä neljän päivän matkalle. He marssivat ilmeisesti tiettyyn kohteeseen ja etukäteen tiedettiin, että matkaan tulisi kulumaan maksimissaan neljä päivää.

Käännös

¹Eljasibille. Ja nyt: anna ²kittiläisille yksi bat-mitta ja kaksi (hin-mittaa) viiniä ³neljää päivää varten ja ⁴300 leipää.

⁵Täytä homer-mitta viiniä ja ⁶siirrä (se) huomenna, älä viivyttele!

⁷Jos etikkaa on jäljellä, anna ⁸sitä heille.

Huomioita

- ² **yksi bat-mitta:** Toisen tulkinnan mukaan viiniä oli kaksi bat-mittaa eikä yhtään hin-mittaa.
- ⁵ **homer-mitta:** Muodostui kymmenestä bat-mitasta eli se oli noin 180 litraa. Homer oli tilavuusyksikkö, jota käytettiin yleensä kuiva-aineiden mittaamiseen. Kyseessä oli määrä, jonka verran viljaa yksi aasi jaksoi hyvin kuljettaa.

Aradin ostrakon nro 3

Kirjeen kirjoittaja on saanut ilmeisesti itseään korkea-arvoisemmalta Hananjahulta kehotuksen lähettää käsky Eljasibille. Rivin 2 käsky esitetään imperatiivissa hyvin suorana käskynä. Beerseban yhteydessä käytetty prepositio jättää tekstiin tulkinnan mahdollisuuden. Eljasibin käsketään joko lähteä Beersebaan taikka ottaa se vastuulleen tai hallintaan. Beersebaan oli Aradin linnoitukselta matkaa linnuntietä noin 30 km ja tietä pitkin lähes 40 km. Kyseisessä maastossa matkan saattoi kulkea nopeaa vauhtia päivän aikana, mutta normaali päivämarssimatka oli todennäköisesti 25–30 km. Viestissä käsketään myös ottaa mukaan taikinaa. Jos Beersebaan lähtiessä pakkasi mukaan juuri sekoitetun taikinan, se oli perille tultaessa paistettavissa (taikinan mukaan ottamisesta katso 2. Moos. 12:34). Tällöin matka oli kuljettava kuitenkin erittäin nopeasti; todennäköisemmin taikina paistettiin matkalla yöpymiskohdteessa.

Käännös

¹Eljasibille. Ja nyt: ²anna viinistä kolme bat-mittaa. ³Hananjahu on käskennyt sinut ⁴Beersebaan mukanasasi kuorma-⁵aasipari. Kääri ⁶niiden mukaan taikinaa ja ⁷laske vehnä ja ⁸leipä. Sinun tulee ottaa

Kääntöpuoli:

⁹itsellesi ... -sta ¹⁰... [...] ¹¹[...] kolme [...] ¹²ja edomilaiset [...] ¹³[...] ¹⁴... [...]

Huomioita

^{4–5} **kuorma-aasipari:** Tämä voidaan kääntää myös ”aasipari kantamaan kuormaa”.

Aradin ostrakon nro 4

Kirje menee suoraan asiaan heti Eljasibin nimen jälkeen ilman min-käänlaisia tervehdyksiä. Eljasibille annetaan suora käsky antaa ruoka-aineita kreikkalaisille palkkasotureille. Öljyä annetaan yksi mittayksikkö, mutta tätä yksikköä ei ole määritelty. Kyseessä on ollut joku tietyn kokoinen ruukku, ehkä yksi bat-mitta, jonka Eljasib on tiennyt ilman yksikön erillistä mainitsemista. Kiinnostava yksityiskohta on se, että öljyruukku sinetöitiin lähettäjän sinetillä, jotta vastaanottaja näki, ettei ruukun sisältöön ollut matkan aikana koskettu. Tämä oli tarpeen, koska öljy oli kallisarvoinen elintarvike, tosin kyseessä on saattanut olla myös joku erityinen erä öljyä. Rivillä 2 ”lähettää”-sanana perään lisätty suffiksi voidaan tulkita niin, että ruukku kehoitetaan lähettämään ”meille” tai sitten kyseessä on energinen suffiksi, jolla viitataan itse ruukkuun, joka tuli lähettää kittiläisten mukana. Jälkimmäisessä tapauksessa viestissä ei ilmoiteta mihin öljy lähetetään – tosin Eljasib on sen epäilemättä tiennyt.

Käännös

¹Eljasibille. Anna kittiläisille ²1 (ruukku) öljyä.

Sinetöi ja lähetä meille. Ja ³anna heille 2 bat-mittaa viiniä.

Aradin ostrakon nro 5

Ostrakon 5 on säilynyt huonosti. Se on koottu seitsemästä palasta, joiden lisäksi muutama pala puuttuu. Tekstissä on jälleen kyse viljasta ja jauhoista, joita todennäköisesti annettiin kreikkalaisille palkkasotureille. Tekstin keskiosan riveistä 7–9 on säilynyt vain muutamia kirjaimia. Tekstin loppu on erityisen mielenkiintoinen. Rivin 11 lopusta alkava sana katkeaa, sillä rivin 12 alku ei ole säilynyt. Aharoni täydensi kohtaan sanan ”kymmenykset”, mutta vain kahden kirjaimen perusteella. Kyseessä olisi tällöin hyvin varhainen maininta kymmenyksistä. Teksti liittyy todennäköisesti jonkinlaiseen verojen maksuun. Tähän liittyisi myös seuraavalla rivillä mainittu uuden kuun tai kalenterikuun kuluminen, johon mennessä maksu suoritettaisiin.

Käännös

¹Eljasibille. Ja ²nyt, lähetä varastoistasi ³viljan loppuista, ⁴[parasta lajia, j]ota ⁵[...] jauh[oa] ⁶[...] leipää. ⁷[...]m[...] sen ⁸[...] ⁹[...] Be[naja]hu [...] ¹⁰[...] joka ¹¹[lähettää] sinulle kym[menykset] ¹²yksi bat-mitta ennen kuin ¹³uusi kuu on kulunut. Ja ¹⁴ylijäämästä [...] työ ¹⁵[...]

Aradin ostrakon nro 6

Ostrakonista on säilynyt kolme palaa. Kirjeen alusta on luettavissa vain osia viidestä rivistä. Yksittäisistä säilyneistä kirjaimista päätellen lopusta puuttuu ainakin kolme riviä tekstiä. Eljasibia kehoitetaan lähettämään leipiä, ehkä toisen linnoituksen komentajalle.

Käännös

¹Eljasibille. Ja [nyt] ²lähetä varastoistasi ³Jahsejahulle ⁴300 (?) leipää [...] ⁵öljy ⁶kolman[tena ...]

Aradin ostrakon nro 7

Ostrakonissa 7 Eljasibia kehoitetaan varaamaan kreikkalaisille palkkasotureille 1 bat- ja kolme todennäköisesti hin-mittaa (tai kolme bat-mittaa) tuotetta, jota ei ilmoiteta, mutta mitasta päätellen kyse on viinistä. Tuotteet on tarkoitettu kuuden päivän kulutukseen kuukauden ensimmäisestä päivästä kuudenteen päivään. Sotilaat olivat ilmeisesti lähdössä noin viiden päivän marssille. Eljasibia kehoitetaan kirjoittamaan asia kirjanpitoon vasta kuukauden toisena päivänä. Tämä viittaisi siihen, että uuden kuun ensimmäisenä päivänä ei työskennelty (katso vastaavasta käytännöstä Aam. 8:5) tai kyseessä oli joku muu esimerkiksi kiireestä johtuva erikoisjärjestely.

Käännös

¹Eljasibille. Ja nyt: ²anna kittiläisille ³kymmenentenä kuukautena. Kuukauden ensimmäisestä (päivästä) ⁴kuudenteen päivään (väliseksi ajaksi käytettäväksi) ⁵1 bat-mitta ja 3 (hin-mittaa). ⁶Kirjoita (se) muistiin kuukauden ⁷toisena päivänä kymmenennessä kuussa. ⁸Ja öljy si[netöi...]

Aradin ostrakon nro 8

Ostrakonin 8 teksti on kirjoitettu tiheällä käsialalla ja sen lopusta voi lukea vielä hajanaisia sanoja. Myös tällä kertaa tuotteita annetaan kuuden päivän jaksoa varten. Viiniä annetaan sama määrä kuin ostrakonissa 7. Viimeisenä on näkyvissä sana ”poika” tai nimi Ben. On mahdollista, että kyseessä on sama nimi Ben-Obadjahu tai Obadjahun poika, joka mainitaan ostrakonin 10 rivillä 4.

Käännös

¹Eljasibille. Ja nyt: anna ²kittiläisille 1 (homer-mitta) jauhoja ³kuukauden kolmannestatoista (päivästä) ⁴kuukauden kahdeksanteentoista päivään asti (käytettäväksi).

⁵Viiniä 1 bat-mitta, 3 (hin-mittaa) ⁶⁻⁷[...] ⁸[...] minulle ja ⁹[...] joka on Benille [...] ¹⁰[...]

Huomioita

- ⁹ **Benille:** Mahdollisesti Ben-Obadjahulle, Obadjahun pojalle tai muulle henkilölle, jonka nimi alkoi sanalla Ben eli ”poika”.

Aradin ostrakon nro 10

Käännös

¹[Elja]sibille. Ja nyt: ²[anna kitti]läisille ⁴bat-mittaa viiniä ³[...] bat-mittaa. Ja ¹ (ruukku) öljyä. ⁴[Si]netöi (se) Ben-Obadjahulle. Lä[hetä] ⁵kittiläisille [...] ⁶[...]

Huomioita

- ⁴ **Ben-Obadjahu:** Hän oli mahdollisesti toisen linnoituksen komentaja, jolle sinetöity öljy lähetettiin.

Aradin ostrakon nro 11

Käännös

¹Eljasibille. ²Ja nyt: anna kittiläisille ³[...] ²bat-mittaa viiniä. ⁴Täytä ... ota ... [...] ja ⁵[Ne]hemijahulta.

Aradin ostrakon nro 13

Ostrakonista 13 on säilynyt kaksi palaa, joista kirjeen alkuosaan sijoittuvasta palasta ei ole enää näkyvissä kirjaimia. Myös tässä kirjeessä öljyruukku pyydetään sinetöimään kuten ostrakoneissa ⁴ ja ¹⁰.

Käännös

¹[...] lähe[tä] ²tämä ölj[y] ³[ja sinetöi se] sineteilläsi ⁴ja lähetä ja [...] ⁵[...]hu [...]

Aradin ostrakon nro 16

Ostrakon 16 on ilmeisesti säilynyt lähes kokonaan, mutta tekstin loppuosa on kulunut pois, eikä ole enää luettavissa. Kirjeen lähettäjä kutsuu

itseään Eljasibin veljeksi, millä hän osoittaa olevansa samassa yhteiskunnallisessa asemassa. Kirjeen lähettäjä, Hananjahu, mainitaan myös Aradin ostrakonissa 3, mutta siinä hän ilmoittaa Eljasibille käskyjä kuten ylempiarvoinen. Korkeat virkamiehet ja upseerit saattoivat kutsua myös lähes vastaavassa virka-asemassa olevia ”veljiksi”. Kirje alkaa kirjeille tyypillisellä toivotuksella vastaanottajan ja tämän perheen hyvinvoinnista sekä siunauksella.

Neljännellä rivillä puhutaan Eljasibin talosta. Tämä tarkoittaa todennäköisesti joko Aradin linnoitusta tai varastorakennuksia (katso myös Aradin ostrakon 17). Sanojen ”varastosi” ja ”varuskuntasi” mainitseminen viittaisi, että Eljasib vastasi Aradin varastoista ja koko linnoituksesta.

Numero kahdeksan on merkitty hieraattisella numeromerkillä, mikä on tyypillistä tämän ajan hepreankielisissä piirtokirjoituksissa. Sekelin painoyksikön lyhenteenä käytetään pelkkää alkukirjainta *šin* (ש), kuten usein piirtokirjoituksissa.

Käännös

¹Veljesi Hananjahu lähettää ²tervehdyksen Eljasibille ja tervehdyksen sinun perhekunnallesi. ³Minä siunaan sinua Jahven nimessä. Ja nyt: kun minä lähdin ⁴talostasi, lähetin ⁵[ho]pean, 8 sekeliä, Gealjahun pojille ⁶[A]sarjahun vä[lityksellä]. Ja

⁷[...varas]toistasi ja [...]. ⁸[...] Hopea [...] ja jos [...] ⁹varuskuntasi [...] lähetä. ¹⁰Nahumia, mutta älä lähetä [...] -lle [...]

Huomioita

- ¹ **Veljesi Hananjahu lähettää:** Kirje alkaa tervehdyksellä, joka on sananmukaisesti ”Veljesi Hananjahu lähetti (tämän) Eljasibin ja sinun talosi (väen) hyvinvoinniksi.” Tervehdyksellä toivotaan vastaanottajan ja tämän perhekunnan hyvinvointia. Vastaava tervehdys on myös Aradin ostrakonien 21 ja 40 alussa (vrt. 1. Sam. 25:6) ja samantyyppisiä tervehdyksiä tunnetaan lisäksi muista lähialueiden teksteistä, joiden siunauksissa viitataan paikallisiin jumaliin.

- ³ **siunaan sinua:** Tai ”olen lausunut puolestasi siunauksen”. Kyseessä on tyypillinen siunaus (katso Aradin ostrakonit 21 ja 40 sekä Kuntillet Ajrudin ruukku A:n teksti ja ruukku B:n pitkä teksti). Sama ilmaisu, mutta eri jumalan nimellä, tunnetaan niin foinikialaisesta kirjeestä, joka on löytynyt Egyptin Sakkarasta, kuin Elefantinesta löytyneestä arameankielisestä ostrakonista. Heprealaisessa Raamatussa siunaus esiintyy passiivisena esimerkiksi Psalmissa 115:5 ”olkaa Herran siunaamia” (vuoden 1992 suomennos: ”Siunatkoon teitä Herra”). Siunauksen sanamuodosta riippumatta ajatus on ollut, että jumala on varsinainen siunaaja, jonka puoleen anoja kääntyy toisen henkilön puolesta.
- ⁹ **varuskuntasi:** Sanan lukutapa on epävarma, koska sen oikeinkirjoituksesta puuttuisi tällä tulkinnalla yksi *'alef*-konsonantti.

Aradin ostrakon nro 17

Ostrakon 17 on osoitettu Nahumille. Hän on mahdollisesti sama henkilö, joka mainitaan ostrakonissa 16. Kirjeen alussa Nahumia puhutellaan vain etunimellä, kuten Eljasibia edellä olevissa kirjeissä. Tässä kirjeessä Eljasibista puhutaan kolmannessa persoonassa ja saamme tietää myös hänen isänsä nimen, joka on Esjahu. Kolme sinettiä, joihin on kaiverrettu nimi Eljasib Esjahun poika, löytyi linnoituksen muurin vieressä olevan huoneen lattialta. Lattialla oli esineistöä, joka on ajoitettu 600-luvun loppuun eaa., eli hieman Eljasibin kirjekokoelman ostrakoneja varhaisemmaksi.

Ostrakonin 17 mukaan varuskunnan varasto on edelleen Eljasibin hallussa hänen talossaan, mutta onko Eljasib poistunut Beersebaan kuten ostrakonissa 3 kehoitettiin, tai jonnekin muualle, sitä emme tiedä. Kirjeessä kehoitetaan lähettämään nopeasti öljyä. Sen kaupungin nimi, jonne öljy on lähetettävä, näkyy epäselvästi, mutta se on mahdollisesti Sif, joka sijaitsi noin 30 km Aradista pohjoiseen. Toinen lukutapa, jota tutkijat ovat esittäneet, on ”lähetä se heille”. Nahum oli todennäköisesti hallinnon palveluksessa, sillä hänellä oli sinetti, jolla öljyruukun saattoi sinetöidä.

Ostrakonin kääntöpuolelle on kirjoitettu ilmeisesti kuitti Nahumin toimista. Teksti on kirjoitettu eri käsialalla kuin kirje. Nahum on

kuukauden 24. päivänä toiminut ohjeiden mukaan ja antanut öljyn kreikkalaiselle palkkasotilaalle kuljetettavaksi. Sana ”kittiläinen” on tekstissä määräisessä muodossa, joten kyse on ollut tietystä kreikkalaisesta palkkasotilaasta, esimerkiksi joukon johtajasta tai lähetistä.

Käännös

¹Nahumille. [Ja] nyt: ²mene Eljasibin ³Esjahun pojan talolle ja ota ⁴sieltä 1 (ruukku) öljyä ja ⁵lähetä (se) kiireesti Sifiin, ja ⁶sinetöi se ⁷sinetilläsi.

Kääntöpuoli:

¹Kuukauden 24 päivänä Nahum antoi ²öljyn kittiläiselle: 1 ruukku.

Huomioita

- ⁵ **Sifiin:** Sanan kirjaimet näkyvät epäselvästi, mutta monet tutkijat seuraavat Aharonia ja lukevat kohtaan nimen Sif, kun taas esimerkiksi Renz lukee kohtaan sanan ”heille”.

Kääntöpuoli:

- ² **öljyn kittiläiselle:** Voidaan kääntää myös ”öljyn kittiläisen välityksellä”.

Aradin ostrakon nro 18

Ostrakon 18 on viimeinen Eljasibin kokoelman kirjeistä. Kirjeen lähettäjä on mahdollisesti Eljasibia alempiarvoinen, sillä hän nimittää tätä herrakseen. Kyseessä on kuitenkin kohtelias ilmaisu, joka ei välttämättä paljasta lähettäjän asemaa (katso Lakisin kirje numero 2). Kirje jatkuu ruukunpalan kääntöpuolelle. Kiinnostavin kohta osuu juuri tekstin katkoskohtaan, jossa mainitaan Jahven temppeli. Ennen sanaa ”temppeli” tekstissä on noin kahden kirjaimen levyinen tyhjä väli. Teksti jatkuu kääntöpuolella siten, että yläreunassa on voinut olla vielä yksi tekstirivi, joka ei ole säilynyt, mutta tämä ei ole todennäköistä, koska ostrakon on

kokonaisuudessaan säilynyt melko hyvin. Tekstistä ilmenee, että kirjeen lähettäjä on saanut aikaisemmin käskyn asiassa, jonka hän on hoitanut. Tekstin lopussa mainitaan, että joku ”on” tai ”asuu” ilmeisesti edellä mainitussa Jahven temppelissä. Kirjeen lähettäjä on siis ehkä toimittanut jonkun henkilön esimerkiksi turvaan temppeliin. Tässä tapauksessa kyseessä ei olisi Aradin temppeli. Jos kyseessä on Jerusalemin temppeli, on tämä varhaisin tunnettu Heprealaisen Raamatun ulkopuolinen viittaus siihen. Tekstin perusteella voisi ajatella tilanteen, jossa Eljasibin apulainen on lähtenyt hoitamaan tämän määräämää tehtävää esimerkiksi Jerusalemiin. Hän ilmoittaa esimiehelleen, että tehtävä on hoidettu, mutta koska hän ei itse palaa vielä, hän lähettää viestin lähettien välityksellä. Lähettäjä, jonka nimeä ei mainita, kuitenkin käskää Eljasibia antamaan viljaa. Käskyllä pyrittiin ehkä takaamaan, että tekstissä mainitut henkilöt (lähetit?) saavat viljan, johon heillä on oikeus.

Käännös

¹Herralleni ²Eljasibille. Jahve ³huolehtikoon hyvinvoinnistasi!
Ja nyt: ⁴anna Semarjahulle ⁵eefa-mitta ja Kerosille ⁶anna homer-mitta. Ja (mitä tulee) ⁷asiaan, josta ⁸käskit minua, se on hoidettu.
⁹Jahven temppeli(ssä)

Kääntöpuoli:

¹⁰hän on.

Huomioita

²⁻³ **Jahve huolehtikoon hyvinvoinnistasi:** Tämä on sanonta, joka on sananmukaisesti ”Jahve etsiköön sinun hyvinvointiasi”. Samantapaisia tervehdyksiä tunnetaan esimerkiksi jakeista 1. Moos. 43:27 ja 1. Sam. 10:4, joissa ihmiset kysyvät toistensa vointia.

⁴ **anna:** Lähettäjä antaa Eljasibille käskyn, mikä oli ehkä kiireisissä sotilasasioissa asianmukaista tai sitten lähettäjä oli Eljasibin kanssa samanarvoinen, mutta puhuttelussa hän kutsuu tätä kohteliaasti herrakseen.

- ⁵⁻⁶ **eefa-mitta ja homer-mitta:** Molemmista tilavuusmitoista käytetään egyptiläisiä hieraattisia merkkejä, joiden on tulkittu toisten inskriptioiden pohjalta tarkoittavan eefaa (noin 18–19 litraa) ja homeria (noin 180 litraa), joilla mitattiin viljaa. Tutkijat eivät kuitenkaan ole tulkinnasta yksimielisiä.
- ⁵ **Kerosi:** Tutkijat ovat keskustelleet nimestä Kerosi. Nimen pääte viittaa siihen, että henkilö kuuluu ryhmään, mahdollisesti Kerosin klaaniin. Tässä tapauksessa nimi tulisi kääntää ”kerosilainen”, mutta ryhmään viitataan vasta myöhemmissä teksteissä (Esra 2:44 ja Neh. 7:47), joten tässä on todennäköisemmin kyse erisnimestä.
- ⁸ -: Tekstissä on ikään kuin väliviiva, jonka jälkeen on sana ”rauha” tai verbi ”hoidettu”, ”kunnossa” tai ”maksettu”. Kyseessä on kuittaus: ”asia on hoidettu”. Samanlainen vastaus löytyy esimerkiksi jakeesta 2. Kun. 4:23 (käännetty vuoden 1992 suomennoksessa: ”ole huolehti”). Jotkut tutkijat ovat tulkinneet sanan erisnimeksi, mutta tulkinta ei ole saanut kannatusta.
- ¹⁰ **hän on:** Käytetty verbi voidaan kääntää monin tavoin kuten ”hän asuu”, ”hän palaa”, ”hän istuu” tai ”hän pysyy”.

Aradin ostrakon nro 20

Piirtokirjoitusta 20 ei ole kirjoitettu ruukunpalaan, vaan musteella noin kahdeksan litran vetoisen varastoruukun kylkeen. Kyljessä on näkyvissä osia kirjaimista, jotka eivät kuitenkaan ole luettavissa. Ruukun kylkeen on ilmeisesti kirjoitettu päivämääriä useaan otteeseen ja niitä on raaputettu pois uusien alta. Tekstin luettavissa oleva osa on lyhyt, mutta kiinnostava, koska siinä on maininta ”kolmantena vuonna”. On todennäköistä, että ajanmääre viittaa hallitsevan kuninkaan kolmanteen hallintovuoteen. Ajoituksen kannalta paras ehdotus on, että kyse on kuningas Sidkiasta, jonka kolmas hallintovuosi ajoittuu vuoteen 594 eaa. Paleografisesti teksti ajoittuu Juudan kuningaskunnan loppuvaiheiden aikaan, mikä sopisi esitettyyn ajoitukseen. Toisella rivillä oleva teksti on vaikeasti luettavissa. Jos kyse on erisnimestä, niin nimi Gera saattaa viitata henkilöön, joka lähetti viinin suuressa ruukussa varuskuntaan todennäköisesti verona tai maksua vastaan. On mahdollista, että ruu-

kusta on raaputettu pois edelliset veronmaksutiedot aina kun ruukku on otettu uudelleen käyttöön.

Käännös

¹Kolmantena (vuonna)

²Gera Uss[ija]hun poika.

Aradin ostrakon nro 21

Ostrakonista on säilynyt kaksi palaa, mutta toinen on niin kulunut, että tekstiä ei voida lukea. Ostrakon löytyi sen huoneen viereisestä huoneesta, josta Eljasibin arkisto löydettiin. Se ajoitetaan 500-luvun alkuun eaa. Kirjeen on lähettänyt Gedaljahulle Jehukal, joka nimittää itseään edellisen pojaksi. Tämä on kohtelias tapa tervehtiä vanhempaa tai ylempi-arvoista henkilöä (katso Aradin ostrakon 40). Teksti alkaa samankaltaisella tervehdyksellä ja siunauksen toivotuksella kuin Aradin ostrakon 16.

Käännös

¹Poikasi Jehukal lähettää tervehdyksen Gedaljahulle ²Eljairin [pojalle] ja perhekunnallesi. Siunaan sinua [Jahv]en nimessä.

³Ja nyt: katso, herrani on tehnyt [...] ⁴[...] Jahve palkitkoon herra[ni] ⁵[...] Edom. Niin totta kuin Jah[ve] elää [...] ⁶[...] ... [...] ⁷[...] kaikki, jot[ka] ⁸[...] jos vielä [...] ⁹[...] jo[ka] ¹⁰[...]lä]hetti [...]

Huomioita

¹ **tervehtii:** Sananomukaisesti ”lähetti koskien Gedaljahun terveyttä/hyvintointia”.

⁴ **Jahve palkitkoon:** Sanonta voidaan myös kääntää ”Jahve maksakoon”. Se tunnetaan Heprealaisen Raamatun teksteistä kuten 2. Sam. 3:39; Ruut 2:12; Job 21:31 ja Sananl. 25:22.

- ⁵ **Edom:** Sana voitaisiin vokalisoida myös merkityksessä ”ihminen”. **niin totta kuin Jahve elää:** Tämä vala- tai vannomiskaava esiintyy myös Lakisin ostrakoneissa 3, 6 ja mahdollisesti 12 sekä sanat erilleen kirjoitettuna jakeessa 1. Sam. 19:6. Ilmaisuu käsittää yhteen kirjoitettuna sanat ”Jahve” ja ”elää”.

Aradin ostrakon nro 24

Ostrakon 24 löytyi länsirinteestä linnoituksen ulkopuolelta muutaman muun tekstin kanssa. Eljasibin mainitseminen viittaa siihen, että se kuuluu Eljasibille lähetettyjen kirjeiden kokoelmaan. Ostrakonista 24 on säilynyt yksi pala. Kyseessä on kirje, joka on kirjoitettu ruukunpalan molemmille puolille. Etupuolelta on säilynyt vain muutamia kirjaimia sekä sanat, jotka alla on käännetty. Riveillä 7–9 on näkyvissä muutama kirjain, mutta riveiltä 10 ja 11 ei pystytä lukemaan mitään. Kääntöpuolen teksti on säilynyt melko hyvin, mutta jatkuu kesken lausetta. Kirjeen tarkoituksena on ilmeisesti pyytää Eljasibia lähettämään Aradista ja Kinasta joukko – ehkä tekstissä mainittu 50 (miestä?) – Ramat-Negevin tueksi. Eljasib komensi mahdollisesti myös Kinan linnoitusta, sillä se mainitaan yhdessä Aradin kanssa. Kinan nimi esiintyy jakeessa Joos. 15:22 kun taas Ramat Negev mainitaan jakeissa Joos. 19:8 ja 1. Sam. 30:27. Tutkijat ovat ehdottaneet, että Kina voisi sijaita Horvat Ussassa 9 km Aradista kaakkoon ja Ramat-Negev olisi linnoitus, joka tunnetaan nimellä Tel ’Ira. Toinen esitetty vaihtoehto on, että Kina sijaitsi Horvat Tovissa ja Ramat-Negev Horvat Ussassa. Tekstin lopussa oleva maininta Edomin uhasta on johtanut useat tutkijat esittämään, että babylonialaisten vallattua Juudan vuonna 597 eaa. Juuda ehkä menetti asemiaan Negevissä, mutta sai ne hetkellisesti takaisin. Kirjeessä mainitaan kuninkaan lähettämästä viestistä, mutta sitä käytetään ilmeisesti välineenä, jolla vedotaan Eljasibia toimimaan nopeasti.

Käännös

¹⁻²Eljasibille [...] ³kir[je...] kuningas ... [...] ⁴[...] voima [...] ⁵[...] hop[ea] ⁶[...] vuoksi [...] ⁷⁻⁹[...]

Kääntöpuoli:

¹²Aradista 50 (?) ja Kinasta [...].

¹³Lähetäkää ne Ramat-Nege[viin] ¹⁴Malkijahun Keraborin pojan välityksellä ja hän ¹⁵toimittakoon ne Elisalle Jeremian pojalle ¹⁶Ramat-Negevissä, ettei ¹⁷kaupungille tapahtuisi mitään. Kuninkaan käsky tuli teille, ¹⁸teille itsellenne. Katsokaahan, kirjoitin teille varoittaakseeni ¹⁹teitä nyt. Lähetä ne miehet Elisalle, ²⁰ettei Edom tulisi sinne!

Huomioita

- ¹² **50:** Numeron tulkinta ei ole yksiselitteinen. Se voisi myös olla suuri-kokoisena kirjoitettu numero 5. Luku ei paljasta, onko kyse esimerkiksi ruokatarvikkeista vai henkilöistä. Viisi sotilasta olisi tuskin auttanut edomilaisia vastaan.
- ¹⁸ **teille itsellenne:** Sananmukaisesti ”teidän hengillenne”. Sanonnan on tulkittu tarkoittaneen, että kysymys on elämän ja kuoleman asiasta. Kuningas ilmeisesti pyytää joukkoja Ramat-Negeviin kuolemanrangaistuksen uhalla.
- ¹⁹ **Lähetä ne miehet Elisalle:** Tämä on ilmaistu lyhyesti muodossa ”miehet Elisalle”. Kyseessä on ilmeisesti tiivistetty käsky lähettää miehiä tai että miesten tulisi pysyä Elisan luona. Sana ”nyt” voi myös liittyä tähän, eikä edelliseen virkkeeseen, jolloin se korostaisi sitä, että Eljasibin on toimittava heti ja lähetettävä miehet samana päivänä.

Aradin ostrakon nro 25

Ostrakonista 25 on jäljellä yksi pala, jossa teksti on osin näkyvässä. Tekstin alku on murtunut pois. Ostrakon löytyi kaupungin muurin ulkopuolelta länsirinteestä läheltä ostrakonia 24. Se kuuluu todennäköisesti Eljasibin kirjekokoelmaan. Tekstissä käytetään useita hieraattisia symboleita. Numerot on merkitty hieraattisin merkein, samoin kuin egyptiläinen heqat-mittayksikkö, joka oli vetoisuudeltaan hieman alle viisi litraa. Lisäksi käytetään symbolia, joka todennäköisesti tarkoittaa

ohraa. Ostrakonissa on ollut aikaisempi piirtokirjoitus, joka on raaputettu pois, mutta muutamat kirjaimet kuultavat vielä uuden tekstin joukossa.

Tekstissä mainitaan kolme asutusta, jotka kaikki sijaitsivat todennäköisesti Aradin pohjoispuolella Juudan vuoriston etelälaidalla. Ala- ja Ylä-Anim on sijoitettu Khirbet Ghuwein et-Tahtaan (noin 10 km Aradista luoteeseen) ja Khirbet Ghuwein et-Foqaan. Maon on todennäköisesti Tell Ma'in (noin 14 km Aradista pohjoiseen). Näistä paikoista on toimitettu ilmeisesti ruukuittain ohraa Aradin linnakkeeseen. Yhteenlaskettuna listan ilmoituksen mukaan ohraa toimitettiin noin 550 litraa.

Käännös

¹[...] 10 heqat-mittaa ohraa

²[...] 30 Ala-Anim[ista]

³60 Ylä(-Animista)

⁴10 Ma'onista.

Aradin ostrakon nro 31

Aradista on löytynyt useita ostrakoneja, joissa on nimiä tai nimilistoja. Nimet ovat Juudalle tyypillisiä ja samoja nimiä tunnetaan muista piirtokirjoituksista, sineteistä sekä Heprealaisesta Raamatusta. Alla oleva lista on hyvä esimerkki siitä, kuinka tyypillisiä Juudassa olivat nimet, joiden teoforinen elementti, eli jumalaan viittaava osa, on Jahven nimi. Monissa näistä nimistä on lopussa Jahven nimi muodossa -jahu (יהו).

Ostrakon 31 on löytynyt viidessä palassa kaupunginmuurin vieressä olevasta huoneesta. Se on ajoitettu 600-luvun lopulle eli edellisiä tekstejä hieman varhaisemmaksi. Tekstin loppuosa on kulunut pois lähes täysin. Ostrakonin kanssa saman huoneen lattialta löytyi kolme sinettiä, joissa on Eljasibin nimi, ostrakonit 32 ja 34 sekä useita arvoesineitä. Tekstin otsikkona on sana ”vehnää”, jonka jälkeen seuraa lista nimiä ja mittoja. Tekstissä käytetyt egyptiläiset hieraattiset merkit ovat aiheuttaneet ongelmia tutkijoille. Ne ovat varsin epäselviä, minkä vuoksi niitä on tulkittu eri tavoin. Aharoni tulkitsee merkit numeroina ja esittää, että ne viittaavat eefa-mittojen määrään, joita henkilöt ovat joko

saaneet vehnää palkkana tai maksaneet veroina. Tekstin lopussa on summattu yhteen kaikki ruukut. Renz suhtautuu hieraattisten merkkien tulkintaan skeptisemmin ja esittää, että ne ovat pääosin eefa-mitan merkkejä tai numeroita, joita ei pystytä tulkitsemaan. Epäselvät numerot on seuraavassa merkitty kysymysmerkillä. Ostrakon on uudelleen-käytössä ja sen alareunassa on jäänteitä aikaisemmasta tekstistä, josta on luettavissa sana ”Benille” sekä muutama yksittäinen kirjain.

Käännös

¹Vehnää.

²Urijahu Ragan poika (1) eefa-mitta ja (1) sea-mitta viljaa

³Nehemijahu Jehoasin poika (?)

⁴Nerijahu Searjahun poika eefa

⁵Ahikam Semarjahun poika (?)

⁶Gaham eefa

⁷Jedajahu eefa

⁸Gemarjahu eefa

⁹[...]jahu (?)

¹⁰Summa: yksi homer-mitta viljaa.

Huomioita

- ² **eefa- ja sea-mitta:** Rivillä esiintyvät mittojen merkit ovat epäselvät ja niitä on tulkittu eri tavoin. Esimerkiksi Aharoni arvio eefa-mitan merkin olevan hieraattinen numero 5. Eefa oli noin 18–19 litraa ja sea oli kolmasosa siitä eli noin 6 litraa.
- ² **viljaa:** Rivillä 10 esiintyvistä sanasta ”vilja” on tässä lyhenteenä ensimmäinen kirjain. Muutamat tutkijat tulkitsevat merkin osoittavan joko eefa-mittaa tai neljännes heqat-mittaa.
- ⁶ **Gaham:** Nimi tunnetaan heimon nimenä jakeesta 1. Moos. 22:24, mutta tässä se on selvästi henkilön nimi.
- ¹⁰ **Homer:** Osa tutkijoista esittää, että hieraattinen merkki tarkoittaa homer-mittaa, mutta merkistä on esitetty useita tulkintoja. Aharoni

tulkitsee hieraattiset merkit siten, että rivistä 2 eteenpäin nimen perässä olivat luvut 5, 8, 5, 7, 5, 5, 5, 6, joiden summa 46 on rivillä 10.

Aradin ostrakon nro 40

Ostrakonin 40 ajoituksesta ei vallitse yksimielisyyttä. Aharon ajoittaa tekstin sen löytökontekstin perusteella jo 700-luvun lopulle eaa. (Aradin stratum VIII) ja sijoittaa sen historialliseen tilanteeseen, jossa Assyrian kuningas Sanherib yritti vallata Jerusalemia ja Edom uhkasi Aradia. Aharonin tulkintaa on kritisoitu ja useat tutkijat arvioivat, että viittaukset Edomiin sopisivat parhaiten kuningaskunnan loppuvaiheisiin 600-luvun lopulle. Kirjeessä mainitaan Malkia ja Edom kuten Eljasibile osoitetussa ostrakonissa 24. Ostrakon on katkennut niin, että tekstirivien loput ja kirjeen loppu puuttuvat, joten kirjeen sisältö jää osin epäselväksi. Ostrakon löytyi linnoituksen keskellä olevasta huoneesta.

Kirje alkaa tyypillisellä tavalla. Ensin mainitaan vastaanottaja ja lähettäjä. Tätä seuraa tervehdys ja vastaava siunaus kuin Aradin ostrakoneissa 16 ja 21. Vasta tämän jälkeen siirrytään lähettäjän asiaan ilmaisulla ”ja nyt”. Kirjeen lähettäjät ovat mahdollisesti Aradin eteläpuolella sijainneen linnoituksen komentajia. He ilmaisevat kuuntelevansa Aradin komentajan ohjeita. Vaikka lähettäjiä mainitaan kaksi, on itse kirje kirjoitettu yksikkömuodossa. Toinen lähettäjistä on ilmeisesti toimittanut Aradiin edomilaisten kirjeen tai kirjeitä, jotka hän on saanut käsiinsä. Hän toteaa, ettei nimenomaan ole näyttänyt niitä luonaan yöpyneelle henkilölle.

Tekstissä on viittaus Juudan kuninkaaseen. Kuningas on ilmeisesti antanut jonkun käskyn, jota lähettäjät eivät voi suorittaa, koska edomilaiset ovat tehneet jotain, joka estää sen. Kirjeen loppu on kuitenkin niin epäselvä, että asia jää arvailujen varaan.

Käännös

¹Teidän poikanne Gemar[ja] ja ²Nehemia terveh[tivät] ³Malkiaa. Minä siunaan [sinua Jahv]en (nimeen).

⁴Ja nyt: sinun [pa]lvelijasi on taivuttanut [syd]ämensä ⁵sille mitä olet san[onut ja kirjoi]tin ⁶herralleni [kaiken, mitä ha]lusi ⁷se mies. [...] [tu]li ⁸luotasi. [Eikä] kukaan [antanut sitä] ⁹heil[le].

Ja katso, sinä tiesit (sen?) [sillä kirjeet] ¹⁰Edom[ista] minä annoin ne herralleni [ennen] ¹¹päivän [las]keutumista.

Ja [I]ss[ija]hu yöpyi [talossani] ¹²ja hän pyysi kirjettä [mutta minä en antanut sitä].

¹³Juuda[n] kuningas tietäköön, [että ¹⁴em]me voi lähettää [...]

¹⁵[ja tä]mä on se paha (teko), jon[ka] Edo[m teki ...]

Huomioita

- ¹ **teidän poikanne:** Sana ”poika” on yksikössä, vaikka lähettäjiä näyttää olevan kaksi. Joko kyseessä on kirjoitusvirhe tai sitten kirjoittaja tai sanelija käyttää tätä kunnioittavaa muotoa vain itsestään. Kirjeessä käytetään muutenkin yksikkömuotoa. Monikollinen viittaus teihin on myös erikoinen, kun vastaanottajia on tekstin mukaan vain yksi. **Gemar[ja] ja Nehemia:** Nimi Gemarja esiintyy myös kolmessa muussa Aradin ostrakonissa (31, 35 ja 38), joista ostrakonissa 31 esiintyy myös nimi Nehemia (Nehemijahu).
- ² **tervehdivät:** Sananmukaisesti ”lähettävät rauhaksi” tai ”lähettävät terveydeksi”.
- ³ **Malkiaa:** Nimi Malkia (Malkijahu) esiintyy myös ostrakoneissa 24 ja 39.
- ⁴ **on taivuttanut sydämensä:** Kyseessä on myös Raamatun hepreasta tunnettu sanonta (esim. Joos. 24:23; 1. Kun. 8:58; Ps. 119:36), joka viittaa siihen, että kirjoittaja on kohdistanut huomionsa siihen, mitä kirjeen vastaanottaja oli aikaisemmin ilmoittanut.

Aradin ostrakon nro 88

Aradin ostrakon 88 on mielenkiintoinen, mutta siitä on säilynyt vain yksi pieni pala, jossa näkyy kolmen tekstirivin alku. Lisäksi ostrakon ei löytynyt kaivausten yhteydessä, vaan se poimittiin maasta rauniokummun pinnalta vuonna 1974 kohdasta, jota ei ollut kaivettu. Paleografi-

sesti teksti on ajoitettu kuningaskunnan loppuvaiheisiin 600-luvun loppuun tai 500-luvun alkuun eaa.

Teksti alkaa toteamuksella, että kirjoittaja on hallinnut kuninkaana jotain aluetta kokonaan (vertaa Mesan steelaan). Jää epäselväksi, onko kyse Juudasta. Katkelmallisen tekstin pohjalta ei voida sanoa juuri mitään, mutta se herättää kysymyksen voisiko tekstissä olla kyseessä Juudan kuninkaalta tullut pikainen viesti vai ehkä kopio Babylonian kuninkaan tai Egyptin faraon viestistä, joka on lähetetty monena kopiona ympäri Juudaa. Lisäksi tekstissä mainitaan voimien kokoaminen ja Egyptin kuningas.

Käännös

¹Minä hallitsin kuninkaana ko[ko ...]

²Kokoa voimat ja [...]

³Egyptin kuningas [...-]lle.

Huomioita

- ² **Kokoa voimat:** Sananmukaisesti ”vahvista käsivarsi” on ilmaisu, joka on liitetty sotatilanteeseen muutamien Raamatun jakeiden kuten Ps. 89:21 ja Sananl. 31:17 pohjalta. Tässä konteksti jää kuitenkin täysin epäselväksi.

Kirjallisuutta

Aharoni, Yohanan

1981 *Arad Inscriptions*. Käännös Ben-Or. Jerusalem: Israel Exploration Society.

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Dobbs-Allsopp, F. W., Roberts, J. J. M., Seow, C. L. & Whitaker, R. E.

2005 *Hebrew Inscriptions. Texts from the Biblical Period of the Monarchy with Concordance*. New Haven & London: Yale University Press.

Gibson, John C. L.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Kletter, Raz

2009 “Comment: Computational Intelligence, *Lmlk* Storage Jars and the *Bath* Unit in Iron Age Judah.” *Journal of Archaeological Method and Theory* 16, 357–365.

Lindenberger, James M.

1994 *Ancient Aramaic and Hebrew Letters*. Atlanta: Scholars Press.

Na’aman, Nadav

2011 “Textual and Historical Notes on the Eliashib Archive from Arad.” *Tel Aviv* 38, 83–93.

Lakisin kirjeet

Johdanto

Lakisin kirjeet ovat yksi tärkeimmistä heprealaisista tekstilöydöistä rautakaudelta. Lakis oli Jerusalemin jälkeen Juudan kuningaskunnan merkittävin ja suurin kaupunki. Lakisin rauniokumpu eli Tell el-Duwēr sijaitsee rannikkotasangon ja Juudan vuoriston välisellä niin sanotulla Sefelan alueella noin 30 km Välimeren rannikosta itään. Ennen Jerusalemin laajentumista 700-luvun loppupuolella eaa. Lakis saattoi olla jopa vauraampi ja suurempi kuin Jerusalem. Lakisin merkityksestä kertoo, että sen valloitus vuonna 701 eaa. on kuvattu yksityiskohtaisesti assyrialaisessa reliefissä eli kohokuvassa, joka löydettiin Niniven palatista. Assyrialaisen näkökulmasta käsin Lakisin valloitus oli merkittävä tapahtuma. Valloituksesta huolimatta Lakis kuitenkin palautui osaksi Juudan kuningaskuntaa 600-luvun aikana eaa. Tämän puolesta puhuvat muun muassa Lakisin kirjeet, jotka ajoitetaan Juudan kuningaskunnan loppuhetkiin.

Lakisin kirjeet sisältävät Lakisin kaupungin komentajan Jausin ja toisen Juudan hallussa olleen linnoituksen komentajan Hosajan (tai Hosajahun) välistä kirjeenvaihtoa babylonialaissodan ajalta. Juuda oli kapinoinut Babyloniaa vastaan, jonka seurauksena Babylonia hyökkäsi Juudaan palauttaakseen sen valtansa alle (ks. 2. Kun. 25:1–21). Vain Hosajan Jausille lähettämiä kirjeitä on säilynyt. Hosajan hallitsema linnoitus sijaitsi lähellä Lakisia ja Asekaa, koska kirjeen nro 4 mukaan sieltä voitiin nähdä sekä Lakisin että Asekan valomerkit. Useat tutkijat ovat esittäneet, että kyseessä on Maresa, mistä näkisi hyvin sekä 6 km päässä sijainneen Lakisin että 12 km päässä sijainneen Asekan valomerkit. Kirjeenvaihto voidaan ajoittaa Juudan viimeisille vuosille 588–

586 eaa., eli ajalle jolloin Babylonian armeija hyökkäsi maahan. Kirje nro 4 antaa ymmärtää, että Asekan kaupunki oli juuri valloitettu, koska sen valomerkkiä ei enää näkynyt. Lakisin kirjeenvaihto tarjoaa siten aineutlaatuisen aikalaislähteen Juudan viimeisien vuosien tapahtumiin ennen Jerusalemin valloitusta. Kirjeiden lähettämisjärjestys ei ole tiedossa, vaan numerot perustuvat arkistointijärjestykseen. On todennäköistä, että vain pieni osa kirjeenvaihdosta on säilynyt.

Kirjeet löydettiin Tell el-Duwērin rauniokummun arkeologisissa kaivauksissa 1930-luvulla. Suurin osa teksteistä löytyi kaupunginportin yhteydessä olevan rakennuksen huoneesta. Kaupunginportilla onkin usein sijainnut sotilaiden käytössä olleita rakennuksia, koska kaupunginportti oli kaupungin puolustuksen kannalta keskeinen. Kaupungin komentajan toimisto, jossa kirjeitä pidettiin, on ilmeisesti sijainnut portilla.

Lakisin kirjeet on kirjoitettu musteella ostrakoneille eli rikkoutu-neille ruukunpalasille. Niistä suurin osa on yksipuolisia, mutta joidenkin teksti jatkuu myös kääntöpuolelle. Kirjeiden ohella Lakisista on löydetty hallinnollisia dokumentteja, kuten nimilistoja sekä ruukkuihin tehtyjä merkintöjä elintarvikkeista. Tässä käännetään vain merkittävimmät kirjeet Jausin ja Hosajan sotakirjeenvaihdosta. Kääntämättä jätetään huonosti säilyneitä sekä hallinnollisia kirjeitä, joiden sisältö koostuu pääasiassa nimistä tai maksuista.

AJOITUS: 588–586 eaa.

KIELI: Heprea

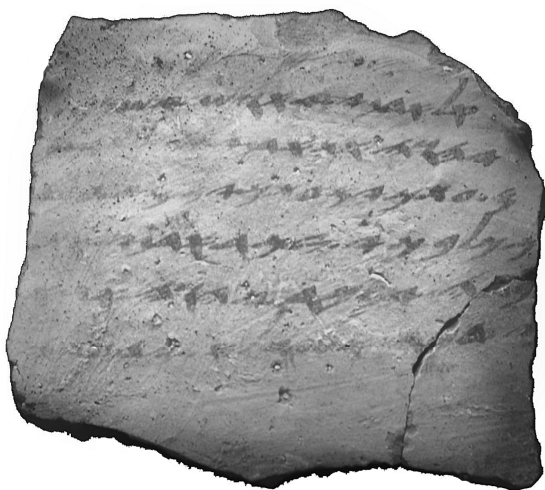
KIRJOITUSMATERIAALI: Ostrakonit

LÖYTÖPAIKKA: Lakis I. Tell el-Duwēr, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: British Museum, Lontoo, Rockefeller Museum, Jerusalem ja Lontoon arkeologinen instituutti

EDITIO: HAE ja KAI (2002) 192–199

HUOMIOITA: Kirjeiden numerointi viittaa teokseen HAE (numerot 2–9 vastaavat numeroita KAI 192–199 siten, että KAI 192 = nro 2 jne.).

Lakisin kirje nro 2 (kuva: Juha Pakkala)

Lakisin kirje nro 2

Kirje on ilmeisesti kokonaan säilynyt, koska viimeisen rivin jälkeen on nähtävillä tyhjää tilaa, joka on jäänyt käyttämättä. Tästä huolimatta kahden viimeisen rivin sisältö on epäselvä. Se mahdollisesti liittyy Jausin ja Hosajan väliseen aikaisempaan kirjeenvaihtoon tai muihin molempien tuntemiin tapahtumiin, mutta lauseet ovat lyhyitä ja monitulkintaisia. Kirje saattaa olla osa sota-ajan päivittäistä kirjeenvaihtoa, jota on käyty, vaikka varsinaista uutta sanottavaa ei olisikaan. Suurin osa kirjeestä koostuu kohteliaisuuksista eikä se sisällä varsinaista sanomaa. Kirjeellä on mahdollisesti vain haluttu viestittää, että kaikki on toistaiseksi kunnossa ja että mitään uutta mainittavaa sotatilanteesta ei ole. Vaihtoehtoisesti kirjeen päättävä lause ”Sano mitä et tiedä!” liittyy johonkin ongelmaan, jonka vuoksi Hosaja pyytää Jausia kysymään, mikä on jäänyt epäselväksi.

Käännös

¹Herralleni Jausille, ²antakoon Jahve herrani kuulla rauhallisia uutisia ³jo tänään ja joka päivä.
Eikö palvelijasi ole vain (kuin viheliäinen) ⁴koira, ja silti sinä muistat häntä? ⁵Asettakoon Jahve sinut etusijalle!
⁶Sano (kysy?) mitä et tiedä!

Huomioita

- ¹ **herralleni:** Tämä viittaa Jausiin.
- ² **rauhallisia:** Tai ”rauhan”, ”hyviä”. Vrt. Lakisin kirje nro 3, rivi 3–4.
- ³ **palvelijasi:** Kirjoittaja Hosaja viittaa usein itseensä Jausin palvelijana. Tämä ei välttämättä kerro alempiarvoisesta asemasta, vaan se on kohteliaisuusmuoto. Koko kirjeenvaihdon perusteella on kuitenkin syytä olettaa, että Jaus oli korkea-arvoisempi komentaja kuin Hosaja. **koira:** Kyseessä on ilmeisesti tyypillinen tapa ilmaista nöyryyttä (vrt. Lakisin teksti nro 5 ja 6).
- ⁴ **etusijalle:** Kirjaimellisesti ”tehdä esikoiseksi”. Joidenkin tutkijoiden mukaan kyseessä on kirjoitusvirhe.
- ⁵ **sano mitä et tiedä:** Tai ”kysy mitä et tiedä!” tai ”sano minulle mitä et tiedä (niin kerron)”. Lauseen merkitys on epäselvä.

Lakisin kirje nro 3

Tyypillisten kohteliaisuuksien lisäksi kirjeessä on kolme erillistä asiaa. Hosaja on loukkaantunut siitä, että Jaus on aikaisemmassa kirjeessä epäillyt hänen lukutaitoansa. Kirje paljastaa siten, että vain osa komentajista osasi lukea. Samalla se kuitenkin myös kertoo, ettei yläluokan tai korkea-arvoisten sotilaiden lukutaito ollut harvinaista Juudan valtakunnan loppuvaiheessa.

Kirjeen toinen asia liittyy Juudan sotapäällikön Konajan matkaan Egyptiin. Vaikka kirje ei ole asiasta täysin yksiselitteinen, armeijan komentajan matka Egyptiin oli ehkä yritys saada apua Egyptiltä sodassa Babyloniaa vastaan. Kirje ei paljasta miten yrityksessä kävi.

Lopuksi kirjeessä viitataan toiseen kirjeeseen, joka sisältää nimeämättömän profeetan varoituksen. Kyseessä on ilmeisesti hovissa toiminut tunnettu profeetta, jonka vastaanottaja on ilman muuta tiennyt nimeäkin mainitsematta. Profeetan kirje ei ole säilynyt, vaikka se on ilmeisesti lähetetty säilyneen kirjeen mukana.

Käännös

¹Palvelijasi Hosaja lähettää ²herralleni Jausille viestin:

³Antakoon Jahve herrani kuulla rauhallisia ⁴ja hyviä uutisia.

Avaa ⁵palvelijasi silmät (ymmärtämään) kirjettä, jonka ⁶lähetit palvelijallesi eilen illalla.

⁷Palvelijasi sydäntä on painanut aina siitä lähtien kun lähetit palvelijallesi ⁸(kirjeen missä) herrani sanoi: ”Et osaa ⁹lukea kirjeitä!”. Niin totta kuin Jahve elää, onko kenenkään koskaan tarvinnut ¹⁰lukea minulle kirjettä? ¹¹Sillä luettuani jokaisen kirjeen, joka minulle saapuu, ¹²voin toistaa myöhemmin ¹³yksityiskohtaisesti.

Palvelijallesi on kerrottua, ¹⁴että armeijan komentaja ¹⁵Konaja Elnatnin poika on mennyt ¹⁶Egyptiin

Kääntöpuoli:

¹⁷ja että hän lähetti komentaja Hodavajan, Ahijahun pojan, ¹⁸miehiin noutamaan sieltä.

¹⁹Tobijan kuninkaan palvelijan varoituskirjeen, jonka ²⁰Sallum, Jaddun poika, sai profeetalta, ²¹palve[li]jasi lähettää (tässä) herralleni.

Huomioita

^{12–13} **voin toistaa myöhemmin yksityiskohtaisesti:** Teksti on tässä kohdin huonosti säilynyt ja epäselvä.

¹⁸ **noutamaan sieltä:** Teksti on selvä eikä näyttäisi katkeavan, mutta lause näyttää jäävän kesken, sillä tekstistä ei ilmene mitä tai ketä on lähdetty noutamaan.

¹⁹ **varoituskirjettä:** Kirjaimellisesti ”kirjettä jossa sanotaan ”Varo!””.

- ²¹ **palve[li]jasi:** Sanasta puuttuu kirjain mutta kyseessä lienee kirjoitusvirhe.

Lakisin kirje nro 4

Kirje nro 4 mainitsee Asekan ja sen puuttuvan valomerkin. Asekan kaupunki oli ilmeisesti juuri valloitettu, ja siten Hosajan linnake oli jäänyt vain Lakisin valomerkkien varaan. Muut kirjeessä mainitut asiat jäävät osin epäselviksi. Jaus on käsenyt Hosajaa kirjoittamaan jotain tauluun (tai papyrusrullan palstalle, kanteen tai oveen), mutta ilman edeltävää kirjeenvaihtoa on vaikeaa sanoa, mistä on kyse. Bet Harapid on mahdollisesti lähistöllä oleva vartiopaikka tai kylä, jonka Jaus on käsenyt Hosajan tarkistaa tai tyhjentää. Samakjahun asia jää myös epäselväksi. Kirjeessä mainittujen käskyjen perusteella voi päätellä, että Hosaja on ollut hierarkiassa Jausin alapuolella.

Käännös

¹Antakoon Jah[ve herra]ni kuulla ²hyviä uutisia tänään.

Palvelijasi on tehnyt kaiken mitä herrani on käsenyt tehdä.

³Kirjoitin tauluun kaiken ⁴mitä käsk[i]t.

⁵Mitä tulee siihen, mitä herrani käski Bet Harapidista, siellä ei ole ketään.

⁶Mitä tulee Samakjahun asiaan, niin Samajahu otti hänet ja ⁷vei hänet kaupunkiin.

Mitä tulee palvelijaasi, en ⁸lähetä hän[tä enää sinne,]

Kääntöpuoli:

⁹vaan aamun koitteessa [...]

¹⁰Tiedä, että tarkkailemme Lakisin valomerkkejä, ¹¹kaiken sen mukaan mitä herrani on merkeistä ohjeistanut, ¹²sillä emme näe Asekaa (enää).

Huomioita

- ³ **tauluun:** Sana voi viitata myös oveen, (papyrusrullan) palstaan tai kanteen. Esimerkiksi Jer 36:23 käyttää sanaa *dlt* viitatessa papyruskäärön palstaan. Kyseessä voi myös olla joku julkisen rakennuksen yhteyteen (esim. oveen) kirjoitettu tärkeä sanoma.
- ⁷⁻⁸ **Mitä tulee palvelijaasi, en lähetä:** Koska tekstin kirjoittaja Hosaja saattaa vaihtaa 1. ja 3. persoonan välillä jopa keskellä lausetta, ei ole selvää kehen tässä viitataan. Ei ole varmaa onko ”palvelijasi” viittaus itse Hosajaan, kuten aikaisemmin kirjeessä, vai onko kyseessä joku toinen palvelija, jota Hosaja ei lähetä enää kaupunkiin. Tässä voidaan myös viitata Samakjahuun tai Samajahuun.
- ¹⁰ **valomerkkejä:** Kirjaimellisesti ”tulimerkkejä”.
- ¹² **Asekaa:** Tämä viittaa Asekan tulimerkkeihin.

Lakisin kirje nro 5

Kirjeessä ilmeisesti viitataan tärkeisiin kiertokirjeisiin, jotka Jaus oli lähettänyt Hosajalle ja jotka Hosaja palautti Jausille. Kyseessä saattaa olla kuninkaalta tulleita tilanneraportteja tai ohjekirjeitä kuningaskunnan varuskunnille ja linnoituksille. Tätä tukee Lakisin kirje nro 6, jossa mainitaan kuninkaan ja ylhäisten kirjeitä. Kiertokirjeet eivät ole säilyneet muun kirjeenvaihdon mukana, vaan ne on mahdollisesti lähetetty eteenpäin seuraavaan kaupunkiin tai linnakkeeseen.

Kirjeen viimeinen lause voidaan ymmärtää monella tavalla. Joidenkin tutkijoiden mukaan tekstissä viitataan Tobian tuloon Hosajan luokse. Koska edellinen lause kuitenkin viittaa elonkorjuuseen, olisi luontevaa ajatella, että myös tässä puhutaan maanviljelykseen liittyvästä asiasta. Kuninkaan siemenet voisi viitata niihin elonkorjuusta saataviin siemeniin, jotka on tarkoitettu verona kuninkaalle.

Käännös

¹Jahve antakoon [herra]ni kuulla ²[rauhal]lisia ja hyviä uutisia [tänää]n.

³Eikö palvelijasi ole vain (kuin viheliäinen) ⁴koira, ja silti [lä]hetät palvelijallesi ⁵tämänkaltaisia ki[rjeitä]. ⁶[Ja nyt] palvelijasi palauttaa kirjeet ⁷herralleni.

Antakoon ⁸Jahve sinun tänään nähdä suotuisa elonkorjuu.

⁹Tuoko Tobia minulle kuninkaan siemenet?

Huomioita

- ⁹ **Tuoko Tobia minulle kuninkaan siemenet:** Vaihtoehtoinen käännös ”Tuleeko Tobia, joka on kuninkaallista sukua, minun luokseni”. Koska edellä kuitenkin puhutaan elonkorjuusta, valittu käännös on todennäköisempi.

Lakisin kirje nro 6

Samoin kuin Lakisin kirjeessä nro 5, tässä viitataan kuninkaan ja ylhäisten virkamiesten kiertokirjeisiin. Kirjeen nro 6 perusteella ne ovat sisältäneet tilanneselostuksen sodasta Babyloniaa vastaan. Kirje on osin huonosti säilynyt, ja useita sanoja on vaikea tunnistaa. Tämän vuoksi käännös on paikoin hyvin tulkinnanvarainen. Säilyneiden osien perusteella voi kuitenkin päätellä, että kuninkaalta tullut tilannearvio sodasta oli synkkä.

Käännös

¹Herralleni Jausille. Antakoon Jahve ²herrani nähdä rauha näinä(kin) aikoina.

Eikö ³palvelijasi ole vain (kuin viheliäinen) koira, ja silti herrani lähettää [...] ⁴kuninkaan [kirje]en [...] ja ylhäisten kirjeitä, joissa

⁵[luke]e ”luke”.

Mutta [kirjeiden] viesti ⁶ei ole hyvä. (Ne) saavat sinun kätesi heikoiksi ja ⁷niiden ih[misten] kädet [vapi]semaan, jotka siitä kuule[vat ... ⁸]
 Herrani, etkö kirjoita ⁹[hei]lle (kirjettä) ja ky[sy: ”Miks]i teette ¹⁰näin?” Ja [...] Jeru[salem [...] ¹¹kuninkaalle [...] [...] ¹²Niin totta kuin Jahve sinun jumalasi elää, ¹³sii[tä läh]tien kun palvelijasi luki ¹⁴kirjeet, pal[velijasi] ei ole voinut olla ¹⁵[rauhassa.]

Huomioita

- ⁷ **kuulevat:** Sana varsinaisesti viittaa tietämiseen, mutta suomen kielen kannalta on luontevampaa kääntää ”kuulevat”.

Lakisin kirje nro 8

Kirje on huonosti säilynyt ja monelta osin epävarma. Siinä on kuitenkin mielenkiintoinen viittaus Moabin kuninkaaseen. Kirjeen perusteella myös Moab oli osallisena babylonialaissodassa. Aksib on myös Heprealaisesta Raamatusta tunnettu kaupunki Lakisin lähellä (Joos. 15:44). Sota käytiin ilmeisesti juuri sillä alueella tai itse Aksibin kaupungista.

Käännös

¹Antakoon Ja[hve] herra[ni] kuulla ²hyviä u[ut]isia tänään ja joka päivä. Katso ³Kemosh Moabin [ku]ningas [...] ⁴[...] ... Jahve ⁵[...] ... [her]rani

Kääntöpuoli:

⁶[...] Aksib.
 Ki[iruhta]koon herrani sinne.

Lakisin kirje nro 9

Kirjeessä Hosaja pyytää elintarvikkeita. Määrä on kuitenkin niin vähäinen, että se tuskin viittaa varuskunnan huoltoon vaan oli pikemminkin tarkoitettu Hosajan omaan käyttöön. Selemja oli ilmeisesti kuriiri, joka välitti Jausin ja Hosajan kirjeenvaihtoa.

Käännös

¹Jahve antakoon herrani kuulla ²rauhallisia uu[tisia] ja [hyviä] uutisia.

³Anna 10 leipää ja ⁴2 (ruukkua) [viiniä].

Lähetä ⁵palvelija[lle]si sana

Kääntöpuoli:

⁶Selemjan mukana, mitä ⁷meidän ⁸tulee tehdä ⁹huomenna.

Kirjallisuutta

Di Vito, Robert

1992 "Lachish Letters." *ABD* 4. New York: Doubleday, 126–28.

Ganor, N. R.

1967 "The Lachish Letters." *PEQ* 99, 74–77.

Gibson, John C. L.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Lindenberger, James M.

1994 *Ancient Aramaic and Hebrew Letters*. Atlanta: Scholars Press.

Pardee, Dennis

1982 *Handbook of Ancient Hebrew Letters*. SBL Sources for Biblical Studies 15. Chico, CA: Scholars Press.

Rainey, Anson. F.

1987 "Watching for the Signal Fires of Lachis." *PEQ* 119, 149–151.

Torczyner, Harry *et al.*

1938 *Lachish I. The Lachish Letters*. London: Oxford University Press.

Ussishkin, David *et al.*

2004 *The Renewed Archaeological Excavations at Lachish (1973–1994)*. 4 osaa. Tel Aviv: Institute of Archaeology at Tel Aviv University.

Jordanjoen itäpuoli

Jordanjoen itäpuolinen alue jakautui rautakaudella useiden valtioiden kesken. Nykyisen Jordanian luoteisosassa sijainnut Gilead oli aramealaisen ja israelilaisen kulttuurin vaikutuspiirissä, mutta sieltä on tehty vain yksittäisiä ja lyhyitä piirtokirjoituslöytöjä. Alueen historiaa tunnetaan siten edelleen huonosti. Ilmeisesti Gileadissa ei kuitenkaan ollut voimakasta valtakeskittymää, vaan se oli muiden valtioiden kiistakapula. Esimerkiksi 800-luvulla eaa. Damaskoksen ja Israelin valtiot taistelivat sen hallinnasta, ja 700-luvun aikana Gilead päätyi osaksi Assyrian valtakuntaa. Gileadin eteläpuolella voidaan rautakaudella erottaa kolme erillistä kulttuuria: Ammon, Moab ja Edom.

Ammonin pääkaupunki eli muinainen Rabbat-Ammon (Heprealaisen Raamatun Rabba) sijaitsi nykyisen Ammanin kaupungin alueella. Ammanin alueelta on löydetty vain vähän todisteita merkittävästä varhaisrautakautisesta asutuksesta. Heprealaisen Raamatun ulkopuolelta Ammonin varhaisvaiheista tiedetäänkin vain vähän. Kohdan 2. Sam. 12:29–31 perusteella Daavid valloitti Ammonin, mutta kuvauksen historiallisuus ja alkuperäinen konteksti on epäselvä. Tässä kokoelmassa käännetyn Ammanin linnoituksen piirtokirjoitus osoittaa, että Rabbat-Ammon oli merkittävä kaupunki viimeistään 700-luvun alussa eaa. Se hallitsi ainakin lähialueita 700-luvun aikana, jolloin se kuitenkin joutui laajentuvan Assyrian valtapiiriin. Tiglatpileser III:n piirtokirjoituksessa vuodelta 734 eaa. mainitaan yhtenä vasalliveron tuojana Bet-Ammonin Sanipu, joka oli ilmeisesti Ammonin kuningas. Seuraavalla vuosisadalla Ammon olikin poliittisesti riippuvainen Assyriasta. Esimerkiksi Assarhaddonin uroteoista kertova Niniven prisma A vuodelta 676 eaa. mainitsee Ammonin kuningas Puduilun, joka antoi lahjoituksia Niniven kaupungin rakennustöitä varten. Kyseessä oli vasallikuninkaille asetettu

rakennusvero. Juudan kuningas Manasse mainitaan samassa yhteydessä. Ammonin historiaa tunnetaan vain huonosti seuraavilta vuosisadoilta.

Moab sijaitsi Wadi Muijbin eli Heprealaisessa Raamatussa mainitun Arnonjoen pohjois- ja eteläpuolella. Moab mainitaan egyptiläisissä lähteissä jo pronssikaudella. Joitakin arkeologisia viitteitä varhaisrautakautisesta (1200–1000 eaa.) asutuksesta on löydetty muun muassa Dibonista (nyyinen Dhiban), joka oli yksi Moabin tärkeimmistä kaupungeista ainakin 800-luvulta eaa. eteenpäin. Mesan steelan ja Heprealaisen Raamatun antamien tietojen perusteella Moab oli Israelin vasalli kuningas Omrin aikana 800-luvulla eaa. Omrin jälkeen Moab kuitenkin irtautui Israelista, mistä myös Mesan steela kertoo. 700-luvun Israel heikkeni kun Assyria valloitti yhä laajempia alueita Levantissa. Tämä vahvisti Moabia, joka ilmeisesti laajeni pohjoiseen Israelin ja Ammonin kustannuksella. Moabilaisen pylväspiirtokirjoituksen perusteella Moab taisteli Ammonia vastaan 700-luvulla eaa. Vuosisadan kuluessa myös Moab joutui riippuvaiseksi Assyriasta, ja vuonna 734 eaa. Moabin kuningas Salamanu maksoi vasalliveroa Assyrian kuningas Tiglatpileser III:lle.

Edom oli Jordanian itäpuolisista alueista kaikkein eteläisin. Sen alkuvaiheet ovat erityisen huonosti tunnettuja. Edomin keskeisissä asutuskeskuksissa kuten pääkaupunki Bosrassa (Buseira) suoritetuissa arkeologisissa kaivauksissa on tullut vain vähän viitteitä merkittävästä asutuksesta ennen 700-luvun loppua eaa. Paljon riippuu siitä, olivatko Wadi Fenanissa sijaitsevan Khirbet Nahasin kuparikaivokset Edomin hallussa. Khirbet Nahasin ja sitä ympäröivien alueiden kaivoksissa tuotettiin koko Levantin mittakaavassa merkittäviä määriä kuparia 1000–900-luvuilla eaa., joka olisi mahdollistanut Edomille vahvan taloudellisen pohjan. Toisaalta on mahdollista, että ainakin Egypti oli kiinnostunut Wadi Fenanin kuparikaivosten hallinnasta.

Edom mainitaan jo Adad-nirari III:n (811–783 eaa.) saavutuksia kuvaavassa assyrialaisessa piirtokirjoituksessa. Sen perusteella voidaan olettaa, että Edom oli alueellinen tekijä jo 700-luvun alussa eaa. Vaikka piirtokirjoitus mainitsee Edomin yhtenä valloitetuna valtiona, on epätodennäköistä, että kyseessä on vielä voinut olla muuta kuin liittolais-suhde tai korkeintaan väliaikainen vasallivero. 700-luvun lopulta alkaen Edom kuitenkin oli yhä enemmän riippuvainen Assyriasta. Edomin tiedetään hyötäneen Juudan valtion heikentyessä 600-luvun lopulla eaa.,

ja Edom valloittikin osan Juudan entisiä alueita erityisesti Negevin alueella sekä eteläisen Juudan autiomaassa. Tämän puolesta puhuu esimerkiksi Aradin ostrakon nro 24, joka viittaa Juudan armeijan liikkeisiin edomilaisia vastaan. Edomilaisia piirtokirjoituksia on kuitenkin löydetty vain vähän. Merkittävän poikkeuksen muodostaa Horvat Ussan piirtokirjoitus, joka käännetään tässä kokoelmassa.

Kirjallisuutta

Aufrecht, Walter E.

1989 *A Corpus of Ammonite Inscriptions. Ancient Near Eastern Texts & Studies. 4.* Lewiston, N.Y.: Edwin Mellen Press.

Bienkowski, Piotr (toim.)

1992 *Early Edom and Moab. The Beginnings of the Iron Age in Southern Jordan.* Sheffield: J. R. Collis.

Cogan, Mordechai

2008 *The Raging Torrent. Historical Inscriptions from Assyria and Babylonia Relating to Ancient Israel.* Jerusalem: Carta.

Hadidi, Adnan

1982 *Studies in the Archaeology and History of Jordan 1.* Amman: Department of Antiquities.

Hübner, Ulrich

1992 *Die Ammoniter Untersuchungen zur Geschichte, Kultur, und Religion eines transjordanischen Volkes im 1. Jahrtausend v. Chr.* Wiesbaden: Harrassowitz.

MacDonald, Burton

1994 *Ammon, Moab and Edom. Early States / Nations of Jordan in the Biblical Period. End of the 2nd and during the 1st Millennium B.C.* Amman: Al Kutba.

Mazar, Amihai & Mathias, Ginny (toim.)

2001 *Studies in the Archaeology of the Iron Age in Israel and Jordan.* Sheffield: Sheffield Academic Press.

Routledge, Bruce

2004 *Moab in the Iron Age. Hegemony, Polity, Archaeology.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Stager, Larry, Greene, Joseph & Coogan, Mordechai (toim.)

2000 *The Archaeology of Jordan and Beyond. Essays in Honor of James A. Sauer.* Winona Lake: Eisenbrauns.

Kerakin piirtokirjoitus

Johdanto

Kerak eli Kir-Moab oli yksi muinaisen Moabin tärkeimmistä kaupungeista, mahdollisesti jopa sen pääkaupunki. Kerakista löytyi 1930-luvulla basalttikiveen kirjoitettu kolmirivinen piirtokirjoitus. Kivi on alun perin ilmeisesti ollut osa steelaa tai reliefiä eli kohokuvaa. Tekstin alla on säilynyt kaarevia koristeluja ehkä jäänteinä pääosin tuhoutuneesta kuvasta. Usein steeloissa tai reliefeissä on ollut piirtokirjoitus, jossa ylisetetään vallassa ollutta kuningasta (vrt. Kilamuwan piirtokirjoitus tässä teoksessa). Säilyneen alueen perusteella voidaan päätellä, että teksti oli alun perin vain kolmirivinen. Koska kuitenkin jokaisen rivin alku ja loppu on tuhoutunut, tekstin alkuperäistä kokonaispituutta on vaikea arvioida.

Piirtokirjoitus ajoitetaan yleisesti 800-luvulle eaa. Useimpien tutkijoiden mukaan kyseessä on Moabin kuninkaan Mesan teettämä piirtokirjoitus, minkä puolesta puhuu yhtäläisyydet Mesan steelan kanssa erityisesti kuninkaan esittelyn yhteydessä. Vaikka itse Mesan nimi ei ole säilynyt, siinä mainitaan Kemosjat, Mesan isä, joka tunnetaan Mesan steelasta. Vaihtoehtoisesti teksti on voinut olla pidempi, jolloin Kemosjat voisi olla piirtokirjoituksen kirjoittaneen kuninkaan isoisä. Joissakin piirtokirjoituksissa mainitaan useita esi-isiä (vrt. Tell Siranin ja Ekronin piirtokirjoitukset tässä teoksessa).

Kyseessä saattaa olla osa Kemos-jumalan steelaa tai reliefiä, jossa kuvattiin kultillista kohtausta kuninkaan ja jumalan välillä. Usein steeloissa oli myös tekstiä, jossa kerrottiin steelan pystyttäneen kuninkaan tärkeimpiä saavutuksia.

AJOITUS: 800-luvu eaa.

KIELI: Moab

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Al-Karak (Kerak), Jordania

NYKYINEN SIJAINTI: Jordanian arkeologinen museo, Amman

EDITIO: KAI (2002) 306

Käännös

¹Minä olen Mesa, Ke]mosjatin [poika,] Moabin kuningas,
Di[bonilainen ...]

²...] ... Kemoksen [... sen] polttamiseksi uhrina, sillä rak[astaa ...

³...] ... katso, minä tein [...]

Huomioita

¹ **Minä olen Mesa, Ke]mosjatin [poika]:** Tämä voidaan rekonstruoida Mesan steelan perusteella.

² **polttamiseksi uhrina:** Kohta on hyvin huonosti säilynyt, mutta sanan juuri liittyy polttamiseen tai puhdistamiseen.

Kirjallisuutta

Freedman, David Noel

1964 "A Second Mesha Inscription." *BASOR* 175, 50–51.

Knauf, Ernst Axel

1992 "Kerak." *ABD* 4. Toim. D. N. Freedman. New York: Doubleday, 22–24.

Reed, William L. & Winnett, Fred V.

1963 "A Fragment of an Early Moabite Inscription from Kerak." *BASOR* 172, 1–9.

HANNA SALMISTO

Mesan steela

Johdanto

Mesan steela on muinaisen Moabin alueelta löytynyt rautakautinen piirtokirjoitus, joka voidaan ajoittaa 800-luvulle eaa. Tässä Moabin kuninkaan Mesan muistokirjoituksessa kuvataan Moabin ja Israelin välisiä sotatoimia ja valtasuhteita sekä kerrotaan Mesan saavutuksista ja teoista. Mesasta kerrotaan myös Heprealaisessa Raamatussa (2. Kun. 3). Sekä Mesan steelassa että Kuninkaiden kirjoissa kuvataan Moabin ja Israelin välistä sota, mutta yksityiskohdissa ja sodankäynnin lopputuloksessa on kahden kertomuksen välillä eroja. Kummankin tekstilähteen perusteella Israel hallitsi Moabin aluetta kuningas Omrin aikana, kunnes Moab onnistui irrottautumaan Israelin hallinnasta jossain vaiheessa Omrin kuoleman jälkeen.

Steelean löytövuotena pidetään vuotta 1868, jolloin paikalliset asukkaat näyttivät steelan saksalaiselle lähetystyöntekijä Frederik A. Kleinille Jordanian Dhibanissa (muinainen Dibon). Klein kopioi tekstistä yksittäisiä sanoja ja vei ne asiantuntijoiden nähtäväksi. Piirtokirjoitus herätti kiinnostusta, ja seuraavana vuonna ranskalainen Charles S. Clermont-Ganneau lähetti seurueen valmistamaan jäljennöksen koko tekstistä. Paikalla syttyi kuitenkin taistelu. Seurue joutui pakenemaan, jolloin keskeneräinen jäljennös repeytyi seitsemään osaan. Useat eurooppalaiset halusivat steelan itselleen, ja erinäisten neuvottelujen jälkeen beduiiniheimon päällikkö oli valmis myymään sen saksalaisille. Sillä välin kun kiven myymiseen ja kuljettamiseen liittyviä lupa-asioita selvitettiin, paikalliset asukkaat rikkoivat steelan ja jakoivat palaset keskenään. Clermont-Ganneau sekä britti Charles Warren yrittivät arabiystäviensä avulla kerätä steelan fragmentit takaisin yhteen. He onnistuivat

hankkimaan yhteensä 57 palasta, mikä kattoi noin kaksi kolmannesta alkuperäisestä steelasta. Repeytyneen jäljennöksen avulla Clermont-Ganneau liitti palat yhteen ja täydensi kadonneita tekstiosia.

Mustasta basalttikivistä valmistettu steela on noin metrin korkea, 60 cm leveä ja 60 cm syvä. Yläreuna on hiottu pyöreäksi ja tekstipintaa reunustaa koholla oleva kehys. Alkuperäistä ja jäljennöksen avulla rekonstruoitua tekstiä on säilynyt 34 riviä. Kiven alareuna ja oikea alakulma ovat tuhoutuneet. Viimeiset rivit ovat osittain tuhoutuneet, mutta muuten säilyneestä tekstiosasta puuttuu vain yksittäisiä kirjaimia. Tekstin sisällön sekä paleografian perusteella steelan kirjoitusajankohdaksi on arvioitu 800-luvun eaa. jälkipuoliskoa. Kieli on hepreaa lähellä olevaa moabia. Kirjainmerkit ovat samanlaisia kuin hepreakielisissä piirtokirjoituksissa.

Tekstin sisältö

Tekstin alussa (rivit 1–4) Mesa esittelee itsensä, isänsä sekä asemansa Moabin kuninkaana. Steela on ilmeisesti sijainnut kukkulapyhäkössä, jonka Mesa kertoo rakentaneensa jumalalleen Kemosille.

Riveillä 4–21 Mesa kertoo sotatoimistaan. Kuvauksen perusteella Israelin kuningas Omri oli vallannut alueita Moabista Mesan edeltäjän aikana, mutta Mesan onnistui valtaamaan Israelille menetetyt alueet takaisin. Myös Heprealaisen Raamatun kertomuksen perusteella Moab oli Israelin hallinnassa kuningas Omrin aikana, ja vasta Omrin pojan Ahabin kuoleman jälkeen Moab kapinoi ja jätti veronsa maksamatta Israelille (2. Kun. 3:5). Israel hyökkäsi Moabiin Omrin pojanpojan Joramin hallintakaudella (3:6). Kertomuksen mukaan Juuda ja Edom lähtivät Israelin mukana sotaan (3:7–9), jonka seurauksena Israel kukisti moabilaiset (3:21–26). Tekstissä mainitaan vielä yksityiskohta, että viimeisenä keinonaan Moabin kuningas uhrasi esikoispoikansa, jonka jälkeen israelilaiset pakenivat kauhuissaan ja palasivat maahansa (3:27). Mesan steela kuvaa tapahtumat toisin. Sen mukaan moabilaiset hyökkäsivät israelilaisia vastaan kaupungeissa, jotka Israel oli vallannut Moabis- sa. Steelassa ei mainita nimeltä Israelin kuningasta, jonka aikana tämä tapahtui. Tässä kuvauksessa Mesa on kuitenkin se, joka lyö israelilaiset, tappaa heitä ja teettää heillä rakennustöitään. Mielenkiintoinen yksityis-

kohta löytyy tekstin riveiltä 14–18, missä Mesa kertoo Nebon kaupungin valtaamisesta. Kuvauksen perusteella Mesa ottaa vallatusta kaupungista Jahven kulttiesineet ja vie ne Kemos-jumalan eteen. Molempien kertomusten perusteella Israel ja Moab siis kävivät sotaa, mutta kertomukset poikkeavat siinä, kumpi oli sodassa aloitteellinen ja voitokas.

Riviltä 21 alkaa kuvaus sodanjälkeisestä jälleenrakentamisesta. Varinkin alkukielisestä tekstistä voi huomata, että kirjoituksen tyyli muuttuu. Sotakuvauksissa korostetaan Kemos-jumalan roolia – Moabin tappiot johtuivat Kemosin vihastumisesta ja Mesan menestys oli Kemosin ansiota. Nyt Mesa korostaa omia saavutuksiaan. Aiemmin tekstissä käytetään persoonamuotoisia verbejä ilman subjektia, mutta nyt kertoja toistaa jatkuvasti minä-pronominia. Myös verbimuotojen käyttö muuttuu. Tekstissä aiemmin esiintyvien imperfekti-muotojen sijaan kirjoittaja alkaa käyttää perfekti-muotoja ja nominaalilauseita. Riviltä 30 lähtien teksti muuttuu katkonaiseksi, sillä steelan alaosa on tuhoutunut. Rivi 31 on kuitenkin huomionarvoinen, sillä osa tutkijoista täydentää rivin loppuun sanat *bt dwd* ”Daavidin huone”. Tämän tulkinnan mukaan tekstissä kerrotaan, että Daavidin huone asui Hauronenissa. Jätin kohdan täydentämättä ja kääntämättä, koska tulkinta on epävarma. Vain osa kirjaimista on säilynyt. Sisällön ja kontekstin perusteella on mahdollista, että kohdassa mainitaan Daavidin huone, mutta kontekstin perusteella ei voi päätellä, että tämä olisi ainoa mahdollinen täydennös- tai tulkintavaihtoehto.

AJOITUS: 800-luvun loppu eaa.

KIELI: Moab

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Dhiban (Dibon), Jordania

NYKYINEN SIJAINTI: Louvre, Pariisi

EDITIO: KAI (1966) 181

Käännös

¹Minä olen Mesa, Kemos[jatin] poika, Moabin kuningas, dibonilainen. ²Isäni oli Moabin kuningas kolmekymmentä vuotta ja minä olin kuninkaana ³isäni jälkeen.

Tein tämän kukkulapyhähkön Kemosille Kerihoon merkiksi ⁴[pe]lastuksesta, sillä hän pelasti minut kaikilta kuninkailta ja hän antoi minun ylenkatsoa kaikkia vihollisiani. Omri ⁵oli Israelin kuningas ja hän sortii Moabia pitkän aikaa, sillä Kemos oli vihainen maallensa. ⁶Häntä seurasi hänen poikansa ja myös hän sanoi: ”Minä sorran Moabia.” Minun aikanani hän sanoi [niin].

⁷Mutta ylenkatsoin häntä ja hänen huonettaan. Israel on varmasti hävinnyt iäksi. Omri oli vallannut ko[ko] ⁸Medeban [maa]n. Hän asui siellä omana aikanaan ja puolet poikiensa ajasta, neljäkymmentä vuotta. ⁹Kemos palautti sen minun aikanani. Rakensin Baal-Meonin ja tein sinne vesisäiliöitä, ja raken[sin] ¹⁰Kirjataimin. Gadilaiset olivat asuneet Atarotin maassa aina. Israelin kuningas rakensi itselleen ¹¹Atarotin. Taistelin kaupunkia vastaan ja valtasin sen. Tapoin kaikki asukkaat ¹²kaupungista uhriksi Kemosille ja Moabille. Toin sieltä takaisin sen polttouhrialttarin paistoastian ja r[aa]hasin ¹³sen Kemosin eteen Kerijotiin. Panin sinne asumaan saaronilaiset ja ¹⁴maharotilaiset.

Kemos sanoi minulle: ”Mene ja valtaa Nebo Israelilta.” Lähdin ¹⁵yöllä ja taistelin sitä vastaan aamun sarastuksesta keskipäivään asti. Valtasin ¹⁶sen ja tapoin kaikki [sen] seitsemäntuhatta [mies]asukasta ja muukalaista, naisasukasta ja [muukalaisnais]ta ¹⁷ja orjatarta, sillä olin julistanut sen Astar Kemosille kuuluvaksi. Otin sieltä k[ulti-esi]neet, ¹⁸jotka kuuluvat Jahvelle ja raahasin ne Kemosin eteen. Israelin kuningas oli rakentanut ¹⁹Jahasin ja hän asettui sinne sotaretkellään minua vastaan. Kemos ajoi hänet pois edestäni.

²⁰Otin Moabista kaksisataa miestä, koko osaston. Vein sen Jahasiin ja valtasin sen ²¹liittääkseni sen Diboniin.

Minä rakensin Kerihoon, muurit sen puistoihin ja muurit ²²sen yläkaupunkiin. Minä rakensin sen portit ja minä rakensin sen tornit. Minä ²³rakensin kuninkaan palatsin ja minä tein tukimuurin vesisäiliö[n läh]dettä varten sisä[lle] ²⁴kaupunkiin. Kerihoon kaupungin sisällä ei ollut kaivoa. Sanoin koko kansalle: ”Tehköön ²⁵kukin itselleen kaivon taloonsa.” Minä teetin Kerihoon kaivannot vangituilla ²⁶israelilaisilla.

Minä rakensin Aroerin ja minä tein tien Arnonjoelle.

²⁷Minä rakensin Bet-Bamotin, sillä se oli tuhottu. Minä rakensin Baserin, sillä [se] oli raunioina ²⁸viidenkymmenen diboni[laisen avulla], koska koko Dibon oli alamaiseni.

Minä olin kuninga[s] ²⁹sadoi[lle] kaupungeissa, jotka olin liittänyt maahan. Minä rakensin ³⁰[Mede]ban ja Bet-Diblataimin ja Bet-Baal-Meonin, ja otin sieltä ... ³¹... maan pikkukarjaa. Hauronenisssa asui ... ³²... Kemos [sa]noi minulle: ”Lähde taistelemaan Hauronenia vastaan.” Lähdin ... ³³... siellä Kemos minun päivinäni. Ja ... sieltä ... ³⁴... Min[ä] ...

Huomioita

- ¹ **Kemos[jatin]:** Nimen loppu on täydennetty Kerakin piirto-kirjoituksen perusteella.
- ⁴ **kuninkailta:** Sana *hšlkn* on korjattu tekstiyhteyden perusteella paremmin ymmärrettävään muotoon *hmlkn* ”kuninkailta”.
- ylenkatsoa:** hif’il-muoto verbistä *r’h* (katsoa, nähdä). Joissain käännöksissä kohdan on tulkittu tarkoittavan vihollisten voittamista.
- ⁸ **Hän asui siellä omana aikanaan:** Tämä viittaa edellisellä rivillä mainittuun Omriin. Virkkeen loppuosa ”ja puolet poikiensa ajasta” ilmeisesti tarkoittaa, että Israel jatkoi alueen hallintaa myös Omrin kuoleman jälkeen. Joissain käännöksissä virkkeen loppuosa on ymmärretty merkityksessä ”... hänen poikansa puolet minun (Mesan) ajastani”.
- ⁹ **palautti:** Sana on verbijuuresta *šwb*, mutta verbijuuri voi olla tässä myös *jšb* merkityksessä ”asui”.
- ¹² **uhriksi:** Sanan *rjt* merkitys on epävarma, mutta se on käännetty tässä uhriksi lauseyhteyden perusteella.
- polttouhrialttarin paistoastia:** Sanojen *’r’l dwdh* merkitys on epävarma. Sana *’r’l* on ymmärretty yleensä jonkinlaiseksi tulisijaksi, mutta *dwdh* sana on tulkittu myös esimerkiksi jumalan nimeksi tai Jahven epiteetiksi. Kontekstin perusteella sanan voi kuitenkin tulkita viittaavan johonkin kultilliseen esineeseen.
- ³¹ **Hauronenisssa:** Tässä mainittu paikka *hwrnn* on mahdollisesti sama kuin Raamatun Horonaim *hwrnm*.

Kirjallisuutta

Dearman, Andrew J. (toim.)

1989 *Studies in the Mesha Inscription and Moab*. Atlanta: Scholars Press.

Grabbe, Lester L. (toim.)

2007 *Ahab Agonistes. The Rise and Fall of the Omri Dynasty*. JSOTS 421. London: T & T Clark.

Na'aman, Nadav

1997 "King Mesha and the Foundation of the Moabite Monarchy." *IEJ* 47, 83–92.

Smelik, Klaas A. D.

2000 "The Inscription of King Mesha." *The Context of Scripture. Monumental Inscriptions from the Biblical World*. Toim. W. Hallo & L. Younger. Leiden: Brill.

1990 "The Literary Structure of King Mesha's Inscription." *JSOT* 46, 21–30.

Thompson, Thomas L.

2007¹ "A Testimony of a Good King: Reading the Mesha Stele." *Ahab Agonistes. Rise and Fall of the Omri Dynasty*. Toim. Lester L. Grabbe. JSOTS 421, 236–292.

2007² "Mesha and Questions of Historicity." *SJOT* 21, 241–260.

JUHA PAKKALA

Pylväspiirtokirjoitus Moabista

Johdanto

Piirtokirjoitus on kirjoitettu kahdeksankylkisen pylvään kolmelle sivulle. Kyseessä on ilmeisesti kuninkaallinen piirtokirjoitus, joka oli tarkoitettu pidettäväksi esillä. Tarkkaa löytöpaikkaa Jordaniassa ei tiedetä, mutta tyylin ja sisällön perusteella se voidaan sijoittaa muinaisen Moabin alueelle. Tämän puolesta puhuu tekstissä mainitut ammonilaiset, joita vastaan tekstin kirjoittanut kuningas on sotinut. Tekstissä on myös joitakin kielellisiä ja sanastollisia yhtäläisyyksiä Mesan steelan kanssa. Teksti ajoitetaan 700-luvulle eaa., jolloin Moab oli jo irtautunut vasallisuhteesta Israelin pohjoisvaltioon. Tekstissä on todennäköisesti kuvattu Moabin kuninkaan suurimpia saavutuksia. Tärkeimpien rakennusprojektien lisäksi siinä on lueteltu sotilaallisia voittoja ja aluevalloituksia. Vastaavia kuninkaiden pystyttämiä piirtokirjoituksia on löydetty eri puolilta Lähi-itää (ks. esimerkiksi tässä teoksessa käännetyt Kilamuwa ja Katumuwa).

Pylvään pinnat ja kulmat on huolellisesti valmistettu ja kirjaimet on kaiverrettu tarkasti, niin että lähes kaikki näkyvissä olevat kirjaimet voidaan varmuudella tunnistaa. Pylväs on kuitenkin säilynyt vain osin, joten tekstin alku ja loppu puuttuvat. On vaikea arvioida kuinka pitkä piirtokirjoitus on alun perin ollut. Basalttikivestä tehtyä pylvästä on myöhemmin käytetty toisessa rakennuksessa rakennusmateriaalina, mitä varten kiveä on muotoiltu.

AJOITUS: 700-luku eaa.

KIELI: Moab

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Tuntematon

NYKYINEN SIJAINTI: Israel Museum, Jerusalem

EDITIO: EFTP

Käännös

¹[...] Minä rakensin [...

²... ja otin?] useita sotavankeja, ja rakensin [ku]ninkaallisen [palatsin? ...

³...olin ra]kentanut Bet Harosin. Ammonilaisten sotavankien avulla

⁴[rakensin] Makeraan upean portin. Pikkukarjan ja nautaeläimet

⁵[minä vein s]inne. Niin ammonilaiset näkivät, että (heidän aseman-sa) oli heikentynyt kaikilla ⁶⁻⁷[alueilla...] ... [...] ...

Huomioita

² **otin:** Rivin 3 perusteella sotavankeihin viitataan rakennusprojektien työvoimana, mutta tarkka konteksti jää rivillä 2 epäselväksi.

palatsin: Sana kuninkaallinen selvästi määrittää jotain rakennusprojektia. Olisi luontevinta olettaa, että kyseessä on palatsi.

³ **Bet Harosin:** tai Harosin temppelin. Kumpakaan paikka ei tunneta muista lähteistä.

⁴ **Makeran:** Makera tai Mekera saattaa olla kaupungin nimi, mutta voi myös viitata kaivokseen tai kuiluun. Kuitenkin viittaus porttiin ja karjan viemiseen sinne tukee ajatusta, että kyseessä on kaupunki. Kohdassa 1. Aik. 11:36 viitataan Daavidin sotasankariin Mekerasta, mutta on epäselvää onko kyseessä sama paikka.

⁶⁻⁷ **kaikilla:** Tai ”koko”.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

- 2003 "A New Moabite Inscription." *Israel Museum Studies in Archaeology* 2, 3–10.
Emerton, John A.
- 2005 "Lines 25–6 of the Moabite Stone and a Recently-Discovered Inscription." *VT* 55, 293–303.

Moabilainen lakiteksti

Johdanto

Kaksirivinen moabilainen lakiteksti on kirjoitettu papyrukselle. Papyrusta käytettiin eteläisen Levantin alueella yleisesti jo rautakaudella, mutta orgaanisena materiaalina suurin osa papyruksista on tuhoutunut. Nyt käännettävä teksti onkin poikkeuksellinen näin varhaiselta kaudelta. Rautakauden jälkeiseltä ajalta on säilynyt enemmän papyrustekstejä.

Papyruksen tarkkaa löytöpaikkaa ja -kontekstia ei tiedetä, mutta sen oletetaan tulevan nykyisen Jordanian ja erityisesti muinaisen Moabin alueelta. Vaikka sen löytöhistoria on hämärän peitossa, erinäisten mutkien kautta papyrus päättyi amerikkalaiselle keräilijälle, jonka kokouksessa se edelleen on. Tutkijoiden käytössä on ainoastaan valokopioita. Epävarman alkuperän johdosta dokumenttia on epäilty väärennökseksi, mutta suurin osa tutkijoista pitää sitä aitona. Aitouden puolesta saattaisi puhua se, että sinetöityä papyrusta yritettiin myydä ensin antiikkikauppiaille hyvin alhaiseen hintaan. Vasta myöhemmin kävi ilmi, että sisällä on teksti, mikä olisi nostanut hinnan korkeaksi.

Tekstissä käytetään terminologiaa, joka yhdistää sen lakiteksteihin, mutta toisaalta jumalien antama ilmoitus muistuttaa Heprealaisen Raamatun tekstejä, joissa Jumala ilmoittaa profeetallisen sanansa ("näin sanoo Herra" *kh 'mr jhwh*, vrt. papyruksen "näin sanoivat jumalat" *kh 'mrw 'lhn*). Taustalla on mahdollisesti oikeustapaus, joka on annettu jumalien päätettäväksi.

Toinen erityinen mielenkiinto liittyy sanaan *marzeah* (*mrzh*). Tällä viitataan uskonnolliseen juhlaan, joka saattoi liittyä kuolemanriittiin mutta jonka käyttö oli mahdollisesti laajempaa. Juhlia varten oli erityisiä rakennuksia (*bt mrzh*), joissa nautittiin alkoholia, ilmeisesti myös

runsaasti. Marzeah-instituutio tunnetaan Heprealaisen Raamatun (esim. Jer. 16:5; Amos 6:7) lisäksi muista muinaissemiläisistä kulttuureista (esimerkiksi Ugaritista ja Foinikiasta).

AJOITUS: 600-luku eaa.

KIELI: Moab

KIRJOITUSMATERIAALI: Papyrus

LÖYTÖPAIKKA: Tuntematon

NYKYINEN SIJAINTI: Yksityinen kokoelma, USA

EDITIO: EFTP

Käännös

¹Näin sanoivat jumalat Gerialle:

”Sinulle kuuluvat marzeah, myllynkivet ja ²talo.

Jisan täytyy luopua niistä. Malka on asianhoitaja.”

Huomioita

- ¹ **jumalat:** Tässä käytetään monikollista sanaa *’lhm*, joka voidaan heprean perusteella myös ymmärtää yksikössä ”jumala”. Toisaalta myös lauseen verbi on monikossa (*’mrw*).

marzeah: Tässä mahdollisesti viitataan marzeah-seremonian ja/tai -tilan hallinnointiin. Tekstin perusteella tähän kuului ainakin irtaimistoa ja kiinteää omaisuutta.

- ² **talo:** Sana voidaan kääntää myös ”rakennus”, ”temppeli” tai ”palatsi”. Kyse on ilmeisesti kuitenkin juuri marzeah-talosta (*bt mrzḥ*).

Jisan: Jisa on moabiksi *jš*’.

täytyy luopua niistä: Kirjaimellisesti ”on erkaantunut niistä”. Kyseessä on myös muista teksteistä (esim. Elefantinen kirjeenvaihto) tunnettu lakitermi, joka tarkoittaa, että tuomion mukaan joku asia ei kuulu henkilölle tai hän ei omista tiettyjä esineitä. Tässä tekstissä termeillä tarkoitetaan, että Jisa on menettänyt marzeah-instituution hallinnoinnin Geran hyväksi.

asianhoitaja: Kirjaimellisesti ”kolmas”, joka ilmeisesti viittaa kyseisen henkilön (tässä Malka) rooliin kolmantena eli ulkopuolisena asiamiehenä. Tämä saattaa myös toimia eräänlaisena allekirjoituksena tai kuittauksena tapauksen hoitamisesta.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

1999 “A Divine Verdict: A Judicial Papyrus of the Seventh Century BCE.” *Eretz-Israel* 26, 1–4, 226.

Bordreuil, Pierre & Pardee, Dennis

2001 “Épigraphie moabitique: nouvel examen du ‘papyrus du marzeah’.” *Semitica* 50, 224–226.

1990 “Le papyrus du marzeah.” *Semitica* 38, 49–68.

JUHA PAKKALA

Khirbet el-Mudaynan alttarin piirtokirjoitus

Johdanto

Khirbet el-Mudayna sijaitsee noin 20 km päässä Madaban kaupungista kaakkoon. Kyseessä on ilmeisesti muinainen Jahas, joka oli yksi rautakautisen Moabin tärkeimmistä kaupungeista (ks. 4. Moos. 21:23; 5. Moos. 2:32; Jes. 15:4). Kaupungin arkeologisissa kaivauksissa löydettiin rautakautisen portin yhteydestä rakennus, jossa oli useita kultilliseen toimintaan viittaavia esineitä. Yksi näistä oli huolellisesti valmistettu ja koristeltu pylväänmuotoinen suitsutusalttari, jonka sivulla oli kaksirivinen piirtokirjoitus. Samasta huoneesta löytyi myös muita suitsutusalttareita. Piirtokirjoituksen perusteella voidaan päätellä, että kyseessä on ollut oraakkelimppeli, jossa käytiin kysymässä jumalan tai jumalien neuvoa.

Piirtokirjoituksen tekstissä on vaikutteita foinikiasta, mutta siinä käytetään myös sanoja, jotka pikemminkin liittyvät moabiin kieleen (tai sitä lähellä olevaan hepreaan). Kirjaimet ovat säilyneet erittäin hyvin. Yhtä lohkeamakohtaa lukuun ottamatta piirtokirjoitus on säilynyt kokonaisena. Lohkeamakohdan kirjaimet voidaan tunnistaa varmuudella.

AJOITUS: Rautakausi

KIELI: Foinikian ja moabin sekamuoto

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivipylväs

LÖYTÖPAIKKA: Khirbet el-Mudayna, Jordania

EDITIO: EFTP

Käännös

¹Suitsutusalttari, jonka Elisama rakensi ²lisäyksenä oraakkelitemppelille.

Huomioita

- ¹ **Suitsutusalttari:** Tässä käytetty sana *mqtr* on ollut käytössä myös hepreassa, mutta se on Heprealaisessa Raamatussa hyvin harvinainen (vain 2. Moos. 30:1 ja feminiinimuoto *mqtrt* 2. Aik. 30:14). **Elisama:** Vastaava nimi tunnetaan myös Heprealaisesta Raamatusta (4. Moos. 1:10; 2:18 jne.), ja se tarkoittaa ”El(-jumala) on kuullut”.
- ² **lisäyksenä:** Kyseessä on lahjoituksena tuotu ylimääräinen alttari. Vastaavia lahjoituksia pyhille paikoille tunnetaan monista kulttuurista eri aikakausilta.
- oraakkelitemppelille:** Taustalla on termi *bt ’wt*, joista jälkimmäinen viittaa merkeistä ennustamiseen. Temppleri oli tämän perusteella tarkoitettu tätä toimintaa varten.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period.* Jerusalem: Carta.

Daviau, P. M. Michèle

2007 “Altars Large and Small. The Iron Age Altars from Hirbet el-Mudeyine (Jordan).” *Bilder als Quellen/Images as Sources. Studies on Ancient Near Eastern Artefacts and the Bible Inspired by the Work of Othmar Keel.* Toim. S. Bickel *et al.* OBO Special Volume. Fribourg: Universitätsverlag, 125–149.

Daviau, P. M. Michèle & Steiner, Margreet

2000 “A Moabite Sanctuary at Khirbat al-Mudayna.” *BASOR* 320, 1–21.

Dion, Paul-Eugène & Daviau, Michèle

2000 “An Inscribed Incense Altar of Iron Age II at Hirbet el Mudeyine (Jordan).” *ZDPV* 116, 1–13.

Ammanin linnoituksen piirtokirjoitus

Johdanto

Muinaisen Ammonin kuningaskunnan pääkaupunki oli Rabbat Ammon (Heprealaisen Raamatun Rabba), jonka rauniot sijaitsevat nykyisen Jordanian pääkaupungin Ammanin ydinkeskustassa. Vuoden 1961 kaivauksissa rautakautisen kaupungin linnoituksesta löydettiin piirtokirjoitus, joka voidaan paleografian perustella ajoittaa 800-luvun lopulle tai 700-luvun alkupuolelle eaa. Kyseessä on perustamisinskriptio, jossa kerrotaan perustamiseen liittyviä yksityiskohtia. Muinaisessa Lähi-idässä oli tärkeää, että aloitteen tärkeiden rakennusten ja erityisesti temppelien rakentamiseen katsottiin tulleen jumalalta. Piirtokirjoitus on ilmeisesti ollut näkyvällä paikalla rakennuksen yhteydessä.

Ei ole varmaa, liittyykö Ammanista löydetty perustamisinskriptio temppelin vai jonkun muun rakennuksen, esimerkiksi palatsin, perustamiseen. Temppleri on kuitenkin todennäköisempi vaihtoehto, koska jumala Milkomilla näyttäisi olevan keskeinen rooli piirtokirjoituksessa. Tätä oletusta tukevat myös useat sanastolliset yhtäläisyydet Heprealaisesta Raamatusta tunnetun Salomontemppelin rakennuskertomuksen kanssa (1. Kun. 5:15–8:66). Koska teksti on katkelmallinen, oletus että kyseessä on temppelin perustamisinskriptio vaikuttaa ratkaisevasti usean sanan tulkintaan ja käännökseen.

Säilynyt teksti on vain osa laajempaa piirtokirjoitusta. Piirtokirjoituksen pohjana käytettyä kalkkikivilaattaa on muokattu, kun sitä on käytetty myöhäisemmässä rakennuksessa rakennusmateriaalina. Piirtokirjoitus on murtunut joka suunnasta, mutta ensimmäistä riviä edeltävän tyhjän rivin perusteella voidaan päätellä, että piirtokirjoitus on alkanut tältä riviltä. Viimeinen säilynyt rivi puolestaan ei välttämättä ollut

piirtokirjoituksen viimeinen rivi, joten ei voida tietää kuinka pitkä teksti alun perin oli. Tämän lisäksi jokaisen rivin alku ja loppu ovat tuhoutuneet. Säilyneen tekstin ulkopuolelle rekonstruoidut sanat ovat kontekstin perusteella tehtyjä arvauksia.

Piirtokirjoitus on kirjoitettu muinaisen ammonin kielellä, jota tunnetaan varsin huonosti ja vain muutamista piirtokirjoituksista. Niiden perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että kieli on ollut lähellä hepreaa. Säilyneet kirjaimet on huolellisesti kaiverrettu.

AJOITUS: 800-luvun loppu tai 700-luvun alku eaa.

KIELI: Ammon

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Amman, Jordania

NYKYINEN SIJAINTI: Jordanian arkeologinen museo, Amman

EDITIO: KAI (2002) 307

Käännös

¹[Mi]lkom [sanoi:] ”rakenna itsellesi portteja [...] ympärille [...]

²[...] niin kaikki, jotka ympäröivät sinut varmasti kuolevat.” [...]

³[...] minä totisesti hävitän heidät, ja jokainen joka menee sisään [temppeliin? ...]

⁴[... mutta?] vanhurskas saa levätä (sen) jokaisessa pylväskäytävässä [...]

⁵[...]... jokaisessa ovessa on kaiverrettu ulkonema [...]

⁶[...]... uhraa eteisen keskellä [...]

⁷[...] ja ... [...] ... ja ... [...]

⁸[...] rauha sinulle ja ... [...]

Huomioita

¹ **rakenna:** Tai ”rakensin”. Jälkimmäisessä tapauksessa puhuja on kuningas.

ympärille: Tai ”joka puolelle”.

² **ympäröivät:** Tai ”saartavat”. Tämä mahdollisesti viittaa kuninkaan vihollisiin.

- ³ **minä:** Tämä viittaa ilmeisesti jumala Milkomiin.
menee sisään: Tai ”kulkee”, ”ylittää”.
- ⁴ **pylväskäytävässä:** Sanan tarkkaa merkitystä ei tiedetä, mutta viittaa todennäköisimmin pylväisiin tai pilareihin.
- ⁵ **jokaisessa ovesta:** Tai ”ovi ovelta”.
- ⁶ **uhraa:** Tai ”katsele”.
eteisen keskellä: Joidenkin tutkijoiden mukaan tässä lukee ”jumalien pojat”, mutta kontekstin perusteella on todennäköisempää, että tekstissä viitataan temppelin osiin.
- ⁸ **rauha:** Tai ”viskata”.

Kirjallisuutta

Cross, Frank Moore

1969 “Epigraphic Notes on the Amman Citadel Inscription.” *BASOR* 193, 13–19.

Fulco, William J.

1978 “The ‘Amman Citadel Inscription’: A New Collation.” *BASOR* 230, 39–42.

Horn, Siegfried H.

1969 “The Amman Citadel Inscription.” *BASOR* 193, 2–13.

Seow, Choon-Leong

2003 “West Semitic Sources.” *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*.

Toim. Martti Nissinen & P. Machinist. SBL Writings from the Ancient World 12. Atlanta: Society of Biblical Literature, 201–218.

Tell Siranin pullo

Johdanto

Tell Siran sijaitsee Jordanian pääkaupungin Ammanin alueella noin 10 km päässä Rabbat Ammonin raunioista. Vuoden 1972 kaivauksissa sieltä löydettiin pronssinen pullo, johon oli kirjoitettu kahdeksan riviä tekstiä. Teksti, samoin kuin pullo, on säilynyt erittäin hyvin, ja jokainen kirjain voidaan lukea ongelmitta. Paikallisella ammonin kielellä kirjoitettu piirtokirjoitus on paleografian perusteella ajoitettu noin vuoteen 600 eaa. Suljetusta pullosta löydettiin kasvinjäänteitä ohrasta ja vehnästä sekä kupariesine ja lyijynpalasia.

Käännös, ja osin myös tekstin tulkinta, riippuu paljon siitä, miten ensimmäinen sana *m^{bd}* ymmärretään. Osa tutkijoista katsoo, että sana tarkoittaa runoa, kun taas toisen tulkinnan mukaan sana viittaa ”tekoihin” tai ”aikaansaannoksiin”. Jälkimmäisen tulkinnan mukaisesti tekstissä luetellaan kuningas Amminadabin tärkeimmät rakennusprojektit. Runo-teoriaa heikentää tekstin sisältö. Tekstissä esitellään ensin kuningas, jonka jälkeen luetteloidaan neljä erilaista rakennusprojektia (viinitarha, puutarha, tunneli ja sisterni). Näiden on vaikea nähdä muodostavan runollista kokonaisuutta. Ainoastaan viimeiset kuusi sanaa voivat olla runomuodossa, mutta tämäkään ei ole selvää. Tell Siranin tekstillä voidaan nähdä selviä yhtäläisyyksiä Saarnaajan kirjan jakeiden. 2:4–6 kanssa, jossa samoin luetellaan kuninkaan merkittäviä tekoja: ”Minä tein suuria töitä: rakensin itselleni taloja, istutin itselleni viinitarhoja, laitoin itselleni puutarhoja ja puistoja ja istutin niihin erilaisia hedelmäpuita, tein itselleni lammikoita kastellakseni niistä metsikön puita.”

Pullo oli mahdollisesti kuninkaalle annettu lahja, jonka tarkoituksena oli ylistää hänen suuria saavutuksiaan ja toivottaa hänelle pitkää ikää. Joidenkin tutkijoiden mukaan kyseessä voisi olla hautajaislahja, mutta tämä vaikuttaa epätodennäköiseltä, koska tekstissä toivotetaan onnea ja iloa vielä useiksi vuosiksi.

Piirtokirjoituksessa mainitaan, että myös kuninkaan isä ja isoisä olivat olleet ammonilaisten kuninkaita. Toiston tehtävä on ilmeisesti ollut korostaa, että jo he olivat kuninkaita Ammonissa ja että Amminadab ei ollut vallananastaja.

AJOITUS: 600 eaa.

KIELI: Ammon

KIRJOITUSMATERIAALI: Pronssinen pullo

LÖYTÖPAIKKA: Tell Siran

NYKYINEN SIJAINTI: Jordanian arkeologinen museo, Amman

EDITIO: KAI (2002) 308

Käännös

¹Nämä ovat ammonilaisten kuninkaan Amminadabin aikaansaannokset – ²hän oli ammonilaisten kuningas Hissielin poika ja ³ammonilaisten kuningas Amminadabin pojanpoika – ⁴viinitarha, puutarha, ⁵tunneli, sisterni.

⁶Hän riemuitkoon ja iloitkoon ⁷useina päivinä ja ⁸tulevina vuosina!

Huomioita

¹ **ammonilaisten:** Kirjaimellisesti ”Ammonin poikien”.

aikaansaannokset: Tai ”työt”, ”teot”, ”rakennushankkeet”.

⁴ **puutarha:** Tai ”puutarhat”. Monikko on muodollisesti samannäköinen. Sana ”viinitarha” on muodollisesti yksikössä, mutta se voidaan myös ymmärtää kollektiiviseksi sanaksi ”viinitarhat”.

⁵ **tunneli:** Sanaa ei tunneta muualta ja sen merkitys on kiistelty. Taustalla voisi olla juuri ”kaivaa”, jolloin se viittaisi tunneliin. Tätä tulkintaa tukee myös luettelon seuraava sana ”sisterni”. Samoin kuin

viinitarha ja puutarha, tunneli ja sisterni muodostaisivat lähimerkityksisen sanaparin. Henry Thomson on ehdottanut tulkintaa ”valtaistuim”.

⁶ **Hän:** Tämä viittaa Amminadabiin.

⁸ **tulevina:** Kirjaimellisesti ”kaukaisina”.

Kirjallisuutta

Azize, Joseph

2003 “The Ammonite Bottle and Phoenician Flasks.” *Ancient Near Eastern Studies* 40, 62–79.

Coote, Robert

1980 “The Tell Siran Bottle Inscription.” *BASOR* 240, 93.

Cross, Frank Moore

1973 “Notes on the Ammonite Inscription from Tell Siran.” *BASOR* 212, 12–15.

Loretz, Oswald

1977 “Die ammonitische Inschrift von Tell Siran.” *UF* 9, 169–171.

Thompson, Henry & Zayadine, Fawzi

1973 “The Tell Siran Inscription.” *BASOR* 212, 5–11.

Thompson, Henry

1974–5 “Commentary on the Tell Siran Inscription.” *AJBA* 02/3, 125–136.

Bileamin kirja Deir Allasta

Johdanto

Bileam, Beorin poika, on päähenkilö Neljännen Mooseksen kirjan lukujen 22–24 kertomuksessa, jossa Moabin kuningas kutsuu Bileamin kiroamaan autiomaassa vaeltavan Israelin kansan. Kiroamisen sijasta Bileam kuitenkin siunaa Israelin kolmesti. Bileam-traditioon saatiin yllättävää lisävaloa vuonna 1967, kun Jordaniassa suoritettiin arkeologisia kaivauksia muutaman kilometrin päässä Jordanjoesta. Pienestä huoneesta Deir Allan rauniokummun rautakautisesta kerrostumasta löydettiin joukko rappauslaastin paloja, joille oli mustalla ja punaisella musteella kirjoitettu pitkähkö teksti. 800–700-lukujen eaa. taitteeseen ajoitettu teksti on otsikkonsa mukaan ”Bileamin, Beorin pojan, varoitusten kirja”, ja ainakin sen alkuosa kuvaa Bileamin unessa saamaa näkyä jumalten teoista. Piirtokirjoituksen kieli sisältää piirteitä niin arameasta kuin kanaanolaisista kielistä, ja sen luokittelu on kiistanalaista.

Rakennus ja sen sisällä sijainnut teksti tuhoutuivat pahoin muinaisessa maanjäristyksessä, ja vain osa kirjoituksesta on säilynyt lukukelpoisena. Tekstistä on kyetty varsin luotettavasti ennallistamaan kaksi kokonaisuutta, joista ensimmäinen alkaa punaisella musteella kirjoitetulla otsikolla. On kuitenkin epäselvää, kuuluvatko ensimmäinen ja toinen kokonaisuus edes samaan tekstiin, koska Bileamin nimeä ei toisessa kokonaisuudessa mainita lainkaan eikä teksteissä ole selvää sisällöllistä jatkuvuutta. Koska tekstit ovat alun perin sijainneet lähellä toisiaan, vähintään niiden käyttötarkoitus lienee ollut samankaltainen. Kahden kokonaisuuden ulkopuolelle jää suuri mutta täysin lukukelvoton osa tekstiä.

Tekstin ensimmäinen kokonaisuus alkaa kehyskertomuksella, jossa jumalat ilmestyvät Bileamille unessa ja hän pääsee seuraamaan jumalten

neuvonpitoa. Näky on jollain tapaa kauhistuttava, koska herättyään Bileam paastoa ja itkee vuolaasti. Ensimmäisen kokonaisuuden jälkiosassa kuvataan Bileamin näkyä, jonka täsmällinen ymmärtäminen on tekstin huonon kunnon vuoksi vaikeaa. Kyseessä näyttäisi olevan kuvaus jumalattaren aiheuttamasta onnettomuudesta, johon liittyy eläinten tavanomaisen käytöksen ja ihmisyhteisön sosiaalisten roolien kääntyminen pääläelleen. Epäselväksi jää, onko tämä poikkeama normaalitylanteesta onnettomuuden syy vai seuraus. Toisen kokonaisuuden ymmärtäminen on ensimmäistä vaikeampaa. Käännöksessä on seurattu tulkintalinjaa, jonka mukaan teksti kuvaa hautaa ja kuolemaa, mutta tutkijoiden näkemykset tekstin sanomasta poikkeavat rajusti toisistaan.

Seuraavan käännöksen perustekstinä on Ahituvin vuoden 2008 tekstieditio, jota on täydennetty ja korjattu paikoin muiden tutkijoiden lukutavoilla. Koska erityisesti ensimmäisen kokonaisuuden jälkiosan ja toisen kokonaisuuden tekstiä voi tulkita lukemattomin eri tavoin, käännösvaihtoehtoja on esitetty huomioissa vain hyvin valikoidusti. Molempien kokonaisuuksien teksti on jatkunut nyt käännetyn tekstin jälkeenkin, mutta se muuttuu niin rikkonaiseksi ja tulkinnanvaraiseksi, ettei kääntäminen ole mielekästä. Punaisella musteella kirjoitetut kohdat on lihavoitu.

AJOITUS: Noin 800 eaa.

KIELI: Aramean ja kanaanin sekamuoto. Luokittelu epävarma.

KIRJOITUSMATERIAALI: Seinälaasti

LÖYTÖPAIKKA: Deir Alla, Jordania

NYKYINEN SIJAINTI: Jordanian arkeologinen museo, Amman

EDITIO: EFTP

Ensimmäinen kokonaisuus

Käännös

¹[Bi]leamin, [Beo]rin [pojan], varoitusten kirja. Hän oli mies, joka näki jumalat. Hänen luokseen jumalat tulivat yöllä, [ja] hän näki nä[lyn], ²joka oli Elin ennussana. He sanoivat näin [Bilea]mille,

Beorin pojalle: ”Hän teke[e lopu]n hänen jälkeläisistään. Kukaan ei ole näh[nyt, mitä sinä olet kuul]lut.”

³Seuraavana päivänä Bileam nousi jalkeille [...] [tuona] päivänä hän [paas]tosi ja itki ⁴valtoimenaan. Hänen väkensä tuli hänen luokseen, ja [he kysyivät] Bileamilta, Beorin pojalta: ”Miksi sinä paastoat ja itket?”

⁵Hän sanoi heille: ”Istukaa! Minä kerron teille, mitä Sadda[it aikovat tehdä.] Tulkaa ja nähkää jumalten teot! Juma[la]t kerääntyivät kokoukseen, ⁶ja Saddait asettuivat neuvonpitoon. He sanoivat Au[rin]golle: ’Parsi umpeen, tuki taivas pilvelläsi – siellä on oleva pimeyttä, ei lainkaan ⁷paistetta, synkkyyttä, e[i] lainkaan loistettasi. Kylvä kauhua pimeyden [pil]vel[lä], äläkä poista (sitä) ikinä! Sillä tervapääsky parjaa ⁸kotkaa, ja korppikotkien ääni vastaa. Kat[to-haikara] (herjaa) haukan poikasia, ja pöllö (vastaa) haikaran untu-vikoille. Pääsky päihittää ⁹kyyhkyn, ja varpunen [kaikki tai]vaan [linnut]. [...] sauva, ja uuhien sijasta paimensauvaa johdetaan. Jä-nikset syövät ¹⁰[...] juovat viiniä. Hyeenat kuuntelevat nuhtelua, (ja) ke[tun] pennut ¹¹[...] nauraa viisaille. Köyhä nainen sekoittaa mir-haa, ja papitar ¹²[...] vyön kantajalle repaleinen vaate. Kunnioitettu kunnioittaa, ja kunnioittava onkin kunnioi[tettu].

¹³[...] ja kuurot kuulevat etäältä.

¹⁴[...] ja kaikki näkevät ahdingon. Seger ja Astar

¹⁵[...] leopardi. Porsas ajaa takaa pentu[ja]

¹⁶[...] silmä [...]

Huomioita

- ¹ **kirja:** Sana *spr* tarkoittaa kirjakääröä, joten teksti lienee kopioitu seinälaastiin papyrukselle tai nahalle kirjoitetusta tekstistä.
- ² **Elin:** El kuului kanaanilaisen pantheonin tärkeimpiin jumaliin. Rivin lopun suora esitys on pahoin vahingoittunut, ja sen ennallistamisyritykset eivät ole kovin luotettavia.
- ⁵ **Saddait:** Jumalan nimeen liitetty määre *šdy* esiintyy toistuvasti Heprealaisessa Raamatussa, ja se käännetään kreikkalaisia ja latinalaisia käännöksiä mukaillen yleensä ”Kaikkivaltias”. Kyseessä on vuoriin ja erämaahan liittyvä alun perin itsenäinen jumaluus, joka

muuttui Jahven nimen määreeksi vasta myöhemmin. Deir Allan tekstissä Saddait muodostavat joukon jumalia.

- ⁶ **Auringolle:** Naispuolisen jumaluuden nimestä on säilynyt täysin lukukelpoisena vain ensimmäinen kirjain, mutta Samas (*šms*) on todennäköisin vaihtoehto seuraavien luonnonkatastrofia kuvaavien jakeiden valossa. Aurinkoa (*šms*) palvottiin jumaluutena niin muinaisessa Syyria-Palestiinassa kuin Mesopotamiassa.
- ⁷ **Sillä tervapääsky parjaa:** Rivin lopussa alkaa kuvaus luonnon ja yhteiskunnan joutumisesta pois tolaltaan. Lintujen toimintaa kuvaavat rivit on tosin mahdollistaa ymmärtää vain listana eläinten nimiä.
- ⁸ **ja korppikotkien ääni vastaa:** Korppikotkat eivät luonnostaan laula tai ääntele kuuluvasti, joten niiden kaikukuva ääni on merkki asioiden kääntymisestä päälaelleen.
- ¹⁴ **Seger ja Astar:** Voidaan kääntää myös ”vasikat ja karitsat”. Nimet Seger ja Astar viittanevat jumaluuksiin, joka yhdistetään Heprealaisessa Raamatussa nauta- ja lammaskarjan poikimiseen (esimerkiksi 5. Moos. 7:13; 28:4). Koska Deir Allan tekstissä käsitellään runsaasti eläinmaailman kääntymistä päälaelleen, viittaus karjaeläinten lisääntymiseen sopii asiayhteyteen hyvin. Seger tunnetaan huonosti Heprealaisen Raamatun ulkopuolelta, mutta hänet tiedetään yhdistetyn nautakarjan ohella kuuhun. Nimi Astar liittyy puolestaan Lähi-idässä laajalti palvottuun Astarteen, joka yhdistettiin ilta- ja aamutähti Venukseen.

Toinen kokonaisuus

Käännös

¹[...]

²[...]

³[...]

⁴Neito, tee itsesi kylläiseksi rakkaudella [...]

⁵[nei]tosel[le]: ”Vesa ja asumus, koko lehvästö [...]”...

⁶El on tyytyväinen. Hän rakentaa ikuisen talon, ta[lo...]

⁷talo, johon kulkija ei astu sisään ja johon sulhanen ei tule peremmälle, talo [...]

⁸ja mato haudasta, ihmisen poikien reisistä, sääristä [...]

⁹[...] Jos kyse on neuvottelusta, eikö hän kutsukin sinut neuvottelemaan, tai neuvonpidosta, eikö hän kysykin neuvoa? Hän [...]

¹⁰[...] Le[positi]joilla [makaava]t peitetä[än] yhdellä vaatteella. Jos sinä vihaat häntä, hän on heikko. Jos sinä [...]

¹¹Asetan [...] pääsi alle. Sinä makaat ikuisella leposijallasi. Jakaakseen [...]

¹²[...] heidän sydämessään. Vesa huokailee sydämessään. Hän huokailee [...]

¹³[...] nimensä. Kuninkaat näkevät [...]. Kuolema ottaa vastasyntyneen ja imeväisen [...]

¹⁴[...] imeväinen [...] kuolema hänen nimensä [...] Vesan sydän on uupunut, sillä hän on tullut [...]

¹⁵loppuunsa [...] Sinä pyysit kuninkaalta hänen hevostaan, pyy[si]...

¹⁶[...] olen kysynyt sinulta: ”Miksi [...]?”

¹⁷**Jotta** (se) **tuntisi kirjoituksen**, hän **puhui väelle[en] kielellä**: ”**Sinulle tuomio ja rangaistus** [...]

¹⁸[...] kuninkaalle [...]

Huomioita

⁵ **vesa**: Tarkoittaa jälkeläistä. Vesan sijasta *nqr* voidaan kääntää myös sanalla ruumis.

⁶ **ikuisen talon**: Tarkoittaa hautaa, vertaa esimerkiksi Saarn. 12:5. Tekstin seuraava rivi jatkaa haudan ilottomuuden kuvaamista.

¹² **sydämessään**: Voi tarkoittaa myös kohtua.

¹² **Hän huokailee**: Subjekti on epävarma katkenneen rivin takia, mutta kyseessä voi olla uudelleen vesa.

¹³ **kuninkaat**: Tämä voi tarkoittaa myös neuvonantajia. Kumpikin vaihtoehto on mahdollinen myös riveillä 15 ja 18, mutta rivillä 9 puhuttaneen todennäköisemmin neuvonpidosta.

¹³ **vastasyntyneen**: Sananmukaisesti ”kohdun imeväisen”.

¹⁷ **kielellä**: Puhuttu kieli lienee tässä vastakohta kirjoitetulle tekstille.

Kirjallisuutta

Ahituv, Shmuel

2008 *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*. Jerusalem: Carta.

Blum, Erhard

2008 “Verstehst du dich nicht auf die Schreibkunst ...?’ Ein weisheitlicher Dialog über Vergänglichkeit und Verantwortung: Kombination II der Wandinschrift vom Tell Deir ‘Alla.” *Was ist der Mensch, dass du seiner gedenkst? (Psalm 8,5). Aspekte einer theologischen Anthropologie. Festschrift für Bernd Janowski zum 65. Geburtstag*. Toim. M. Bauks et al. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener, 33–53.

Hackett, Jo Ann

1984 *The Balaam Text from Deir ‘Allā*. Harvard Semitic Monographs 31. Chico, CA: Scholars Press.

Hoftijzer, J. & Kooij, G. van der (toim.)

1991 *The Balaam Text from Deir ‘Alla Re-Evaluated. Proceedings of the International Symposium Held at Leiden 21–24 August 1989*. Leiden: Brill.

1976 *Aramaic Texts from Deir ‘Alla*. Documenta et Monumenta Orientis Antiqui 19. Leiden: Brill.

McCarter, P. Kyle Jr.

1980 “The Balaam Texts from Deir ‘Allā: The First Combination.” *BASOR* 239, 49–60.

Puech, Émile

2008 “Bala‘am and Deir ‘Alla.” *The Prestige of the Pagan Prophet Balaam in Judaism, Early Christianity and Islam*. Toim. G. van Kooten & J. van Ruiten. Leiden: Brill, 25–47.

Seow, Choon-Leong

2003 “West Semitic Sources.” *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. Toim. Martti Nissinen & P. Machinist. SBL Writings from the Ancient World 12. Atlanta: Society of Biblical Literature, 201–218.

Weippert, Manfred

1997 *Jahwe und die anderen Götter. Studien zur Religionsgeschichte des antiken Israel in ihrem syrisch-palästinischen Kontext*. FAT 18. Tübingen: Mohr Siebeck.

JUHA PAKKALA

Horvat Ussan piirtokirjoitus

Johdanto

Horvat Ussa on rautakautinen linnoitus noin 7 km Aradin kaupungin lounaispuolella Negevin autiomaassa. Juuda ja Edom kiistelivät Negevin koillisosien hallinnasta erityisesti 600-luvulla ja 500-luvun alussa eaa. Juudan kuningaskunta rakensi linnoituksen 600-luvun loppupuolella ilmeisesti juuri edomilaisia silmälläpitäen. Linnoituksesta on löydetty kolmekymmentä rautakautista ostrakonia, joista 28 on kirjoitettu hepreaksi, yksi arameaksi ja yksi edomiksi. Useimmat piirtokirjoitukset ovat lyhyitä, katkelmallisia tai sisältävät luettelon nimiä, jotka liittyvät sotajoukkojen hallinnointiin. Yksi kirjallinen teksti on säilynyt, mutta katkelmallisuuden vuoksi sen merkitys on epäselvä. Sisällön kannalta mielenkiintoisin on edomin kielellä kirjoitettu kirje. Kyseessä näyttäisi olevan yksi linnoituksen myöhäisimpiä tekstejä, mistä voidaan päätellä, että linnoitus joutui lopulta Edomin haltuun. Taustalla on Juudan valtakunnan tuhoutuminen vuonna 586 eaa. tai sitä edeltävä heikentyminen. Ajoitusta tukee myös paleografia; kirjaimet vastaavat 600-luvun loppupuolella ja 500-luvulla eaa. käytettyä tyyliä. Piirtokirjoitus on hyvin säilynyt. Ainoastaan yksittäisiä sanoja on tuhoutunut tai ne ovat vaikeasti tulkittavissa, joten kirjeen sisältö on lähes kokonaan ymmärrettävissä. Kyseessä on pyyntö uhrata aikaisemmin toimitettu vilja tai ruoka uhrialttarilla. Kirjeen viittaus edomilaisten Qaus-jumalaan vahvistaa oletusta, että kyseessä on edomilainen teksti.

AJOITUS: 600-luvun loppu tai 500-luvun alku eaa.

KIELI: Edom

KIRJOITUSMATERIAALI: Ostrakon

LÖYTÖPAIKKA: Horvat ‘Uzza l. Khirbet Ġazze
 EDITIO: EFTP

Käännös

¹Limalkun viesti: ”Sano Bilbelille:
²”Miten voit?” Olen pyytänyt sinulle siunausta ³Qausilta.
 Anna ruoka, ⁴jonka Ahimmo toimitti, [...] ⁵niin Saul uhraa sen
 [Qausin] alt[tarilla] ⁶[ettei] ruoka happane”.

Huomioita

- ¹ **Limalkun:** Nimen vokalisointi on epävarma; voi olla myös ”Lumalku”, ”Lumalak”, ”Lamelek”.
- ² **Bilbel:** Vokalisointi on epävarma.
- ³ **ruoka:** Tai ”leipä”, ”vilja”.
- ⁴ [...]: Tilaan mahtuu yksi sana.
- ⁵ [**Qausin**]: Rivin loppuun mahtuisi ainakin yksi sana, mutta kohta on huonosti säilynyt, joten ei ole varmaa onko rivi jatkunut.

Kirjallisuutta

- Beit-Arieh, Itzhaq & Cresson, Bruce
 1992 “Horvat ‘Uza: A Fortified Outpost on the Eastern Negev Border.” *BA* 54, 126–135.
 1985 “An Edomite Ostrakon from Horvat ‘Uza.” *Tel Aviv* 12, 96–101.

Aramealaiset tekstit

Varhaisimmat viittaukset aramealaisiin löytyvät mesopotamialaisista lähteistä 1100–1000-luvuilta eaa. Heidän tarkkaa alkuperäänsä ei tiedetä, mutta viimeistään 1200-luvulla eaa. aramealaisia heimoja saapui eri puolille Levanttia ja Mesopotamiaa. Erityisen paljon aramealaisia tuli nykyisen Syyrian alueelle, jossa he muodostivat useita kuningaskuntia, vaikka niissä asui myös muita etnisiä ryhmiä. Syyrian länsiosissa sijaitsevat Hamat ja Arpad ovat esimerkkejä aramealaisen ja uusheettiläisen kulttuurin rinnakkaiselosta samassa valtiossa. Toisaalta aramealaiset myös kilpailivat ja kävivät sotaa uusheettiläisten valtioiden kanssa erityisesti Pohjois-Syyrian herruudesta. 900-luvulla eaa. aramealaiset olivat saaneet haltuunsa Damaskoksen, josta tuli vaikutusvaltaisin aramealainen valtio. Heprealaisen Raamatun viittaukset aramealaisiin liittyvät usein juuri Damaskokseen.

Aramealaiset eivät koskaan olleet erityisen kiinteä ryhmä, vaan aramealaisvaltiot saattoivat taistella keskenään ja liittoutua muiden kanssa toisiaan vastaan. Osin keskinäisen hajaannuksen vuoksi Assyria onnistui valloittamaan ja liittämään itseensä koko Syyrian ja sitä myötä kaikki aramealaisvaltiot viimeistään 700-luvun aikana eaa. Osa käännettävistä teksteistä kertoo tästä ajasta ja Assyrian kasvavasta vaikutusvallasta.

Valloitusten myötä aramealaisista tuli yhä keskeisempi väestöryhmä Assyrian imperiumissa. Aramean kieli levisi laajempaan käyttöön lopulta koko Lähi-idän alueelle, mitä myös edesauttoi akkadiin verrattuna huomattavasti helpompi kirjoitusjärjestelmä. Arameasta tuli Lähi-idässä kansainvälisen kommunikaation kieli, joka vähitellen korvasi kokonaan akkadin. Persian valtakunnan aikana (noin 550–330 eaa.) aramea oli koko Lähi-idän *lingua franca*, siitäkin huolimatta, että persialaiset

puhuivat äidinkielenään toiseen kieliryhmään kuuluvaa persiaa. Jerusalemin vuonna 586 eaa. tapahtuneen temppelin tuhon jälkeen myös juutalaisyhteisöt alkoivat enenevässä määrin käyttää arameaa heprean sijaan. Myös osa Esran ja Danielin kirjoista Heprealaisessa Raamatussa on kirjoitettu arameaksi (Esra 4:8-6:18, 7:12-26; Daniel 2:4b-7:28). Myöhemmässä juutalaisessa kirjallisuudessa aramea on erityisen yleistä. Vasta arabia alkoi syrjäyttää arameaa Lähi-idässä 600-luvulta alkaen jaa. Aramean myöhäismurteita puhutaan kuitenkin edelleen jonkun verran Syyrian, Turkin, Irakin ja Iranin alueilla.

Aramealaisia piirtokirjoituksia on löydetty eri puolilta Lähi-itää aina Egyptistä Pakistaniin ja Kyprokselta Arabian niemimaalle. Tässä käännöskokoelmassa käännetään ainoastaan Israelin lähialueilta löydetyt tärkeimmät aramealaiset piirtokirjoitukset, jotka voidaan ajoittaa rautakaudelle. Merkittävän osan käännettävistä arameaksi kirjoitetuista teksteistä muodostavat monumentaalipiirtokirjoitukset, jotka on kirjoitettu magmakiville kuten basaltille tai diabaasille. Rautakautisia papyrukselle ja muille huonommin säilyville materiaaleille kirjoitettuja piirtokirjoituksia tunnetaan huonommin. Rautakauden jälkeiseltä ajalta on säilynyt enemmän orgaaniselle materiaalille kirjoitettuja aramealaisia tekstejä (esimerkiksi Wadi Daliyen papyrustekstit tai Qumranin arameankieliset tekstit).

Aramean kieli kuuluu luoteisseemiläisiin kieliin kuten myös foinikia ja heprea. Merkittävä osa näiden kielten perussanastosta poikkeaa vain vähän toisistaan. Rautakauden piirtokirjoitukset luokitellaan muinaisarameksi, kun taas Persian valtakunnassa käytössä ollutta arameaa kutsutaan valtakunnanarameksi. Tämän käännöskokoelman tekstit ovat pääosin kirjoitettu muinaisarameksi, mutta joissakin teksteissä on jo nähtävissä valtakunnanaramea muistuttavia piirteitä (esimerkiksi Nerabin hautapiirtokirjoituksissa).

Kirjallisuutta

Beyer, Klaus

1986 *The Aramaic Language. Its Distribution and Subdivisions*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

- Daviau, Michèle, Wevers, John W. & Weigl, Michael
 2001 *The World of the Arameans I–III*. Sheffield: Sheffield Academic Press.
- Dion, Paul E.
 1995 “Aramean Tribes and Nations of First-Millennium Western Asia.” *Civilizations of the Ancient Near East*. Toim. J. Sasson. New York: Charles Scribner’s Sons, 1281–1294.
- Hawkins, J. David
 1995 “Karkamish and Karatepe: Neo-Hittite City-States in North Syria.” *Civilizations of the Ancient Near East*. Toim. J. Sasson. New York: Charles Scribner’s Sons, 1295–1307.
- Lipiński, Edward
 2010 *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics III*. OLA 200. Leuven: Peeters.
 2000 *The Aramaeans. Their Ancient History, Culture, Religion*. OLA 100. Leuven: Peeters.
 1994 *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics II*. OLA 57. Leuven: Peeters.
 1974 *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics I*. OLA 1. Leuven: Peeters.
- Naveh, Joseph
 1992 “Aramaic Script.” *ABD* 1. Toim. D. N. Freedman, 342–345.
- Niehr, Herbert
 2014 *The Aramaeans in Ancient Syria*. Handbook of Oriental Studies. Leiden: Brill.
- Nissinen, Martti
 2013 ”Aramealaiset muinaisessa Assyriassa.” *Lukemista Levantista* 8. Helsinki: Suomen itämainen seura.
- Pitard, Wayne T.
 1987 *Ancient Damascus. A Historical Study of the Syrian City-State from Earliest Times Until Its Fall to the Assyrians in 732 BCE*. Winona Lake: Eisenbrauns.
- Schwidorski, Dirk
 2004 *Die alt- und reichsaramäischen Inschriften*. Fontes et Subsidia ad Bibliam pertinentes 2. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Melkart-steelan piirtokirjoitus

Johdanto

Melkart-steela löydettiin 1930-luvun lopulla osana roomalaisajalla rakennettua muuria Bredshin kylästä (noin 7 km Aleppon pohjoispuolella Syyriassa). Basaltista tehty steela kuvaa Melkart-nimistä jumalaa, joka pitää kirvestä yhdessä ja ankh-symbolia toisessa kädessä. Melkart oli erityisesti foinikialaisrannikolla ja Tyroksen kaupungissa palvottu jumala, mutta hänen palvontansa oli yleistä myös laajemmalla alueella. Melkart tulee foinikian sanoista *mlk qrt*, jotka tarkoittavat kaupungin kuningasta. Viisirivinen arameankielinen piirtokirjoitus sijaitsee jumalan kuvan alapuolella. Piirtokirjoituksen toinen rivi on huonosti säilynyt. Viidennellä rivillä on ainoastaan yksi kirjain, mutta ilmeisesti tekstiä ei kuitenkaan ole tuhoutunut tältä riviltä. Kirjoitustyylin ja kielen perusteella piirtokirjoitus voidaan ajoittaa 900-luvun toiselle puoliskolle tai 800-luvun alkupuoliskolle eaa.

Steelan pystyttänyt Bar-Hadad (Heprealaisessa Raamatussa Ben-Hadad) on perinteisesti yhdistetty Damaskokseen, mutta löytöpaikka Aleppon lähellä sopii huonosti tämän kanssa. Damaskoksen ei tiedetä hallinneen näin laajoja alueita 900–800-luvuilla eaa. Kyseessä voi myös olla jonkun Aleppon lähellä sijainneen kuningaskunnan samanniminen hallitsija. Nimi tarkoittaa Hadadin poikaa, ja Hadad oli rautakautisen Syyrian yksi keskeisimmistä jumalista, jonka tunnettu kulttikeskus oli Aleppo. Bar-Hadad voisi siten olla melko yleinen nimi koko Syyrian alueella rautakaudella. Joidenkin tutkijoiden mukaan kyseessä on arvonimi, jonka Aramin kuninkaat omaksuivat noustuaan kuninkaaksi. Toisaalta piirtokirjoituksen pystyttäjä sanoo olevansa Aramin kuningas, mikä saattaisi kuitenkin viitata Aram-Damaskoksen kuningaskuntaan.

On siksi mahdollista, että Damaskoksen Bar-Hadad on pystyttänyt steelan sotaretkellään pohjoiseen. Bar-Hadadin tiedetään käyneen sotia liittolaistensa tueksi myös Syyrian pohjoisosissa.

AJOITUS: 950–850 eaa.

KIELI: Aramea

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Bredsh, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Aleppon kansallismuseo, Syyria

EDITIO: KAI (2002) 201

Käännös

¹(Tämän) steelan pystytti Bar-Hadad ²Hesionin poika [...] poika

³Aramin kuningas herralleen Melkartille, ⁴⁻⁵jolle hän oli tehnyt lupauksen, ja (joka) kuuli hänen sanaansa.

Huomioita

- ² **Hesionin poika:** Nimi on erittäin huonosti säilynyt; muita ehdotuksia isän nimeksi on mm. Atarsamak (vrt. Sefire I A 1), Attarhamek ja Tab-Rimmon. Jotkut tutkijat rekonstruoivat myös isoisän nimen, mutta ei ole täysin varmaan onko teksti jatkunut. Koska kuitenkin muiden rivien teksti on selvästi pidempi kuin rivin 2, on todennäköistä, että teksti on näiltä osin ajan myötä pyyhkiytynyt pois.

- ⁴⁻⁵ **sanaansa:** Viidennellä rivillä on ainoastaan yksi kirjain (h), joka vastaa suomen possessiivisuffiksia (yks. 3. p., tässä vastaa päätettä -nsa).

Kirjallisuutta

Albright, William F.

1942 “A Votive Stele Erected by Ben-Hadad I of Damascus to the God Melcharth.” *BASOR* 87, 23–29.

Black, Matthew

1958 “The Milqart Stele.” *Documents from Old Testament Times*. Toim. D. W. Thomas. London: Thomas Nelson, 239–41.

Cross, Frank Moore

1972 "The Stele Dedicated to Melcarth by Ben-Hadad." *BASOR* 205, 36–42.

Dearman, Andrew J. & Miller, James Maxwell

1983 "The Melqart Stele and the Ben-Hadads of Damascus: Two Studies." *PEQ* 115, 95–101.

Pitard, Wayne T.

1992 "Ben-Hadad." *ABD I*. Toim. D. N. Freedman. New York: Doubleday, 663–65.

Pitard, Wayne T.

1988 "The Identity of the Bir-Hadad of the Melqart Steela." *BASOR* 272, 3–21.

Ribichini, Sergio

1999² "Melqart." *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*. Toim. K. van der Toorn *et al.* Leiden: Brill, 563–55.

Tell Fekheriyeen piirtokirjoitus

Johdanto

Tell Fekheriyeen rauniokumpu, muinainen Sikanin kaupunki, sijaitsee Habur-joen alkulähteillä Pohjois-Syyriassa Turkin rajan tuntumassa. Paikalta on vain pari kilometriä matkaa toiselle rauniokummulle Tell Halafiin, jossa sijaitsi Gosanin kaupunki. Toisen kuninkaiden kirjan mukaan (17:3–6) Assyrian kuningas siirrätti israelilaisia 720-luvulla eaa. tälle alueelle. Haburin yläjuoksu oli runsassateista ja hedelmällistä viljelysmaata, ja alueen kautta kulki tärkeä kauppa- ja kauttakulkureitti Mesopotamiasta Välimeren rannikolle.

Vuonna 1979 Tell Fekheriyessä suoritetuissa kaivauksissa löydettiin basalttipatsas, joka on veistetty assyrialaisen vaikutteiden mukaan. Patsas kuvaa Had-jisiä, Gosanin kuningasta, jonka vaatteiden helmaan on kirjoitettu pääpiirteissään sama teksti assyriaksi nuolenpäillä ja arameaksi aakkoskirjoituksella. Assyrialainen teksti on sijoitettu arvokkaammalle paikalle patsaan etupuolelle, ja aramealainen versio on kirjoitettu jäljelle jääneeseen, hieman liian pieneen tilaan. Hyväkuntoinen patsas ajoitetaan 800-luvulle eaa., jolloin Haburin alue oli jo liitetty osaksi Assyrian imperiumia. Patsaan assyrialaisesta tekstistä käykin ilmi, ettei Had-jisi ollut itsenäinen kuningas vaan alueen assyrialainen kuvernööri, *šakin māti*.

Patsaan teksti on helposti luettavissa, ja se jakaantuu kahteen pääosaan, joista ensimmäinen perustunee akkadinkieliseen ja jälkimmäinen aramealaiseen pohjatekstiin. Ensimmäinen osa on patsaan alkuperäinen omistusteksti, jossa kuningas asettaa patsaansa seisomaan Hadadin edessä: Myrskynjumalaa ylistetään monin tavoin, minkä jälkeen kuninkaalle toivotaan siunausta. Tekstin toinen osa (assyrialaisen tekstin rivit 19–

38, aramealaisen tekstin rivit 12b–23) liittyy myöhempiin tapahtumiin. Tuntemattomaksi jäänyt henkilö on kunnostanut patsaan ja liittänyt sen tekstiin koko joukon kirouksia sitä kohtaan, joka poistaa Had-jisin nimen Hadadin temppelin esineistä. Pääosa kirouksista liittyy maatalouteen, ja ne muistuttavat merkittävästi kirouksia esimerkiksi Viidennessä Mooseksen kirjassa (28:38–42).

AJOITUS: 800-luku eaa.

KIELI: Aramea ja assyria (akkadi)

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Tell Fekheriye, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Damaskoksen kansallismuseo, Syyria

EDITIO: KAI (2002) 309

Assyrialaisen tekstin käännös

¹Adadille, taivaan ja maan kanaalinvalvojalle. (Adad) antaa ²yltäkyläisyyden sataa alas ja lahjoittaa laitumen ja juottopaikan ³kaikkien kaupunkien asukkaille. Hän antaa ⁴toimeentulon ja ruokauhrit ⁵jumalille, veljilleen. Hän on jokien kanaalinvalvoja, ⁶joka tekee maankolkat vauriaksi, armollinen jumala, ⁷jota on hyvä rukoilla. Hän asuu Gosanissa.

⁸Suurelle herralle, herralleen, Gosanin kuvernööri Adad-iti,

⁹Gosanin kuvernöörin Samas-nurin poika (pystytti tämän patsaan).

¹⁰Pitääkseen henkensä elävänä, pidentääkseen päiväänsä, ¹¹tehdäkseen vuotensa monilukuisiksi, pitääkseen huoneensa, jälkeläisensä ¹²ja väkensä hyvinvoivina, pitääkseen sairauden poissa ¹³ruumiistaan – jotta rukoukseni kuultaisiin ¹⁴ja suuni puhe hyväksyttäisiin – hän on pyhittänyt (tämän patsaan) ja ¹⁵antanut (sille uhreja).

Myöhemmin kuka tahansa korjatkoon sen vauriot ¹⁶ja asettakoon (siihen) nimeni.

Mutta jos joku ¹⁷poistaa nimeni ja asettaa oman nimensä (sen tilalle), ¹⁸uljas Adad olkoon hänen syyttäjänsä.

¹⁹(Tämä on) Adad-itin, Gosanin, ²⁰Sikanin ja Zaranin kuvernöörin, patsas.

²¹Laajentaakseen valtaansa, pidentääkseen valtakauttaan ²²ja miellyttääkseen suunsa puheella jumalia ja ihmisiä ²³hän teki tämän patsaan aiempaa ²⁴mahtavammaksi.

Sikanissa asuvan Adadin, ²⁵Haburin herran, eteen ²⁶hän pystytti patsaansa.

Siltä, joka poistaa nimeni ²⁷herrani Adadin temppelin esineistä, ²⁸herrani Adad ²⁹älkөөn ottako vastaan leipää tai vettä. Myöskään valtiattareni Sala ³⁰älkөөn ottako vastaan hänen leipäänsä tai vettänsä. Hän kylvääkөөn mutta älkөөn ³¹niittäkө. Hän kylvääkөөn tuhat mittaa ³²mutta korjatkoon vain yhden. Sata uuhia älkөөn tehkө ³³yhtä karitsaa kylläiseksi. Sata lehmää älkөөn tehkө yhtä vasikkaa kylläiseksi. ³⁴Sata naista älkөөn tehkө yhtä poikaa kylläiseksi. ³⁵Sata leipojatarta älkөөn täyttäkө ³⁶yhtä uunia. Poimijat kerätkөöt tähkiä jätékasoista. ³⁷Päänsärky, rutto ³⁸ja unettomuus älkөöt kadotko hänen maastaan!

Huomioita

¹ **taivaan ja maan kanaalinvalvoja:** Myrskynjumala Adadin arvonimi viittaa hänen rooliinsa veden sääntelijänä. Länsiseemiläisessä kulttuuripiirissä jumala tunnettiin nimellä Hadad.

¹¹ **huoneensa:** Tarkoittaa sukua tai palatsia.

^{13–14} **jotta rukoukseni kuulataisiin ja suuni puhe hyväksyttäisiin:** Yllättävä minämuodon käyttö lieenee piirtokirjoituksen esikuvana toimineen varhaisemman tekstin vaikutusta.

²¹ **valtaansa:** Kirjaimellisesti ”valtaistuintaan”.

²⁹ **leipää tai vettä:** Tarkoittaa ruoka- ja juomauhria.

²⁹ **Sala:** Myrskynjumala Adadin puoliso.

Aramealaisen tekstin käännös

¹(Tämä on) Had-jisin patsas, jonka hän pystytti Sikanin Hadadin, ²taivaan ja maan kanaalinvalvojan eteen. (Hadad) lähettää alas rikkauksia ja lahjoittaa laitumen ³ja juottopaikan koko maalle. Hän antaa veden ja uhriastian ⁴kaikille jumalille, veljilleen. Hän on

kaikkien jokien kanaalinvalvoja, joka tekee ⁵kaikki maat vauraksi, armollinen jumala, jota on hyvä rukoilla. Hän asuu ⁶Sikanissa.

Hän on suuri herra, Gosanin kuninkaan Had-jisin, Gosanin kuninkaan Sas-nurin pojan, ⁷herra. Jotta hänen henkensä eläisi, hänen päivänsä olisivat pitkät, ⁸hänen vuotensa tulisivat lukemattomiksi, hänen huoneensa voisi hyvin, hänen jälkeläisensä voisivat hyvin, ⁹hänen väkensä voisi hyvin, jotta sairaus pysyisi poissa hänestä, hänen rukouksensa tulisi kuulluksi ja ¹⁰hänen suunsa puhe vastaanotetuksi, hän on pystyttänyt (tämän patsaan) ja antanut sille (uhreja).

Tulevaisuudessa, jos ¹¹se on ränsistynyt, kuka tahansa pystyttäköön sen uudelleen ja asettakoon nimeni siihen.

Mutta jos hän poistaa siitä nimeni ¹²ja asettaa siihen oman nimensä, olkoon sankari Hadad hänen syyttäjänsä!

(Tämä on) Had-jisin, ¹³Gosanin, Sikanin ja Asranin kuninkaan, patsas. Valtaistuimensa perustusten takia, ¹⁴tehdäkseen elämänsä pitkäksi ja miellyttääkseen suunsa puheella jumalia ja ihmisiä ¹⁵hän teki tämän patsaan. Hän teki sen entistä paremmaksi ja asetti patsaansa Hadadin, ¹⁶Sikanissa asuvan Haburin herran eteen.

Jos joku poistaa nimeni ¹⁷herrani Hadadin temppelin esineistä, sen kädestä herrani Hadad älköön ottako leipää tai vettä. ¹⁸Sala, valtiattareni, älköön ottako leipää tai vettä hänen kädestään. ¹⁹Hän kylväköön mutta älköön niittäkö – kylväköön hän tuhat mitta mutta korjatkoon siitä yhden mitallisen. ²⁰Sata uuhia imettäköön karitsaa, mutta älköön se tulko kylläiseksi. Sata lehmää imettäköön ²¹vasikkaa, mutta älköön se tulko kylläiseksi. Sata naista imettäköön sylilasta, mutta älköön hän tulko kylläiseksi. ²²Sata naista leipokoon uuniin leipää, mutta älköön se täyttykö. Poimikoot hänen miehensä tunkiolta ohraa syödäkseen. ²³Älköön rutto, Nergalin ruoska, poistuko hänen maastaan!

Huomioita

- ¹ **Had-jisi:** Had on lyhyt muoto myrskynjumala Hadadin nimestä; nimi tarkoittaa ”Hadad on apuni”.

- ³ antaa veden ja uhriastian: Huolehtii, että jumalat saavat päivittäiset uhriensa.
- ¹³ valtaistuimensa perustusten takia: Vaikeatulkintaisen kohdan käännöksessä on seurattu Lipińskin sanajakoa ja käännöstä.
- ¹⁸ Sala: Lipińskin mukaan kyseessä olisi Suwala, joka samankaltaisesta nimestään huolimatta ei ole sama jumalatar kuin Sala.
- ²² hänen miehensä: Patsaan häpäisijän alamaiset.
- ²³ Nergal: Manalan ja ruton jumala.

Kirjallisuutta

- Abou-Assaf, Ali, Bordreuil, Pierre & Millard, Alan
 1982 *La statue de Tell Fekherye et son inscription bilingue assyro-araméenne*. Etudes Assyriologiques 7. Paris: Éditions Recherche sur les civilisations.
- Kaufman, Stephen A.
 1982 "Reflections on the Assyrian-Aramaic Bilingual from Tell Fakhariyeh." *Maarav* 3, 137–175.
- Lipiński, Edward
 1994 *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics* 2. OLA 57. Leuven: Peeters.
- Sasson, Victor
 1985 "The Aramaic Text of the Tell Fakhriyah Assyrian-Aramaic Bilingual Inscription." *ZAW* 97, 86–103.

Tel Danin piirtokirjoitus

Steelan kappaleiden löytyminen

Eräs tärkeimmistä Israelin alueen piirtokirjoituksista löytyi kesällä 1993 Pohjois-Galilean Tel Danista (muinainen Danin kaupunki). Keskustelua on herättänyt varsinkin piirtokirjoituksessa esiintyvä sana *bytdwd* ja sen yhteys kuningas Daavidiin sekä tästä alkaneeseen hallitsijasukuun.

Ensimmäinen basalttikivinen steelan kappale löytyi heinäkuussa 1993 Tel Danin torin kivetykseltä 800-luvun puoliväliin eaa. ajoittuvan kaupunginportin edustalta. Kivessä (32 x 22 cm) oli 13 katkelmallista riviä huolellisesti kaiverrettua aramealaista kirjoitusta. Seuraavana kesänä 1994 Tel Danista löytyi kaksi uutta steelan fragmenttia läheltä aiemmin löytyneen piirtokirjoituksen löytöpaikkaa. Ensimmäisessä niistä (20 x 14 cm) oli kuusi riviä kirjoitusta. Toinen oli tätä pienempi (10 x 8 cm) sisältäen neljä riviä kirjoitusta.

Kyseiset kaksi fragmenttia (B1 ja B2) sopivat ongelmitta yhteen. Sen sijaan niiden liittyminen edellisenä kesänä löytyneeseen steelan kappaleeseen (A) oli ongelmallisempi ratkaista. Avraham Biran ja Joseph Naveh tulkitsevat, että A ja B liittyvät toisiinsa murtokohdassa, joka on rivin 5 alla. Mahdollinen liitoskohta on tekstipintojen alapuolella, ja riveissä on tällä kohdalla katkos. Fragmenttien sisältämän tekstin määrä on varsin suppea verrattuna puuttuvaan tekstiin. Biran ja Naveh ovat täydentäneet tekstiä oletuksin, jotka vaikuttavat myös tulkintaan steelan historiallisesta kontekstista.

Steelan tekstin rekonstruktioyrityksiä

Kaivauksen arkeologit Avraham Biran ja Joseph Naveh lukivat riville 8 sanat *mlk.yśr'l* ”Israelin kuningas”. Seuraavan rivin kirjaimet [*ml*]*k.bytdwd* he käänsivät vastapariksi edelliselle riville ”Daavidin huoneen [kuninga]s”. Samaan aikaan käynnissä ollut keskustelu Daavidin historiallisuudesta sai löydöstä lisää sytykettä. Thomas Thompson oli edellisenä vuonna julkaissut teoksen, jossa hän kiisti Daavidin ja Salomon historiallisuuden.

Biranin ja Navehin käännös tekstistä perustuu siihen, että piirtokirjoituksen fragmentit liittyvät toisiinsa. Tästä poikkea George Athasin ratkaisu, jossa hän pyrkii ottamaan huomioon steelan ja tekstin hakkaamisprosessin. Alkuperäisiä fragmentteja tutkimalla hän on selvittänyt rivien kallistuman ja kirjainten hakkauskulman. Tällä perusteella hän on päätellyt steelan mittasuhteet (noin 110 x 35 cm) ja myös eri fragmenttien A ja B sijainnin steelan kokonaisuudessa. Hänen mukaansa B on sijainnut jossain A:n alapuolella ilman liitoskohtaa, kun taas Biran ja Naveh sijoittavat fragmentit rinnakkain, jolloin A:n tekstirivit jatkuvat fragmentissa B.

Vaikka Athasin teoria vaikuttaa vakuuttavalta, siihen on vaikea ottaa kantaa tuntematta tarkemmin steelan fysikaalisia mittaustuloksia. Athas olettaa tekstin rivien olevan säännöllisiä. Näin ei asia ilman muuta ole, vaan esimerkiksi Mesan steelassa kirjainten koko ja rivien suoruus vaihtelevat. Lisäksi Athasin teoria tekstifragmenttien sijoittumisesta toisiinsa edellyttää tulkintaa (ks. alla) ja tekstin täydennystä. Biranin-Navehin teoria vaikuttaa lopulta yksinkertaisemmalta. Seuraavassa käännöksessä seurataan siksi Biranin-Navehin ratkaisua, vaikka siinä fragmenttien sijoittuminen toisiinsa ei myöskään ole ongelmaton.

Tel Danin piirtokirjoitus ja Heprealainen Raamattu

Tel Dan mainitaan Heprealaisessa Raamatussa Israelin pohjoisena pisteena ja Beerseba sen eteläisenä vastineena (Tuom. 20:1; 1. Sam. 3:20, 2. Sam. 3:10; 1. Kun. 5:5). Pohjoisena rajakaupunkina Dan oli välillä Aramin hallussa. Tähän viittaa myös steelan sisältö. Tosin sen aramilaisesta pystyttäjistä vallitsee eri käsityksiä. Lähtökohtana on steelan strati-

grafinen ja paleografinen ajoitus noin 800 eaa. Lisävaloa tuovat B-fragmentissa olevat katkelmalliset kuninkaiden nimet *-ram* ja *-yahu*.

Raamatun mukaan Israelin Joram (851–845 eaa.) ja Juudan Ahasja(hu) (845 eaa.) olivat liittolaisia (ks. 2. Kun. 8:25–28), jotka sotivat yhdessä Aram-Damaskon kuningasta Hasaelia vastaan. Joram haavoittui taistelussa (2. Kun. 8:28). Hasael oli vallananastaja, joka murhasi edeltäjänsä Hadad-eserin. Kohdan 2. Kun. 9:24–28 mukaan Jehu surmasi myöhemmin sekä Israelin Joramin että Juudan Ahasjan.

Tel Danin piirtokirjoituksessa näyttää olevan jännitettä muihin lähteisiin. Ensinnäkin Salmanassarin piirtokirjoituksen mukaan Hasael oli ”ei kenenkään poika”, vallananastaja, joka surmasi edeltäjänsä. Tähän tuntuu sopivan huonosti Tel Danin piirtokirjoituksen maininta siitä, että steelan pystyttäjä tuli valtaan isänsä jälkeen. Jos tekstin rekonstruktio pitää paikkansa, että steelan pystyttäjä surmasi Joramin ja Ahasjan, on tämä tieto ristiriidassa kohdan 2. Kun. 9:24–28 kanssa, jonka mukaan Jehu surmasi nämä kuninkaas.

Siegfried Mittmann etsii ratkaisuja näihin ongelmiin. Hän olettaa, että Tel Danin steela puhuu Hasaelista. Tämä nousi valtaistuimelle kun ”Hadad (jumala) teki hänet kuninkaaksi”. Jumalallinen legitimaatio valtaannousulle korvaa puuttuvaa dynastista suksessiota. Edeltäjän puhuttelu ”isäksi” viittaa ainoastaan patronaattisuhteeseen ja on tarkoitettu pehmentämään puuttuvaa dynastista jatkumoa. Edeltäjän rauhalliseen kuolemaan viittaavat kohdat ”asettua makuulle” ja ”lähteä esi-isien luo” (rivi 3) pyrkivät häivyttämään sitä, että Hasael tosiasiaa surmasi edeltäjänsä Hadad-eserin vallankaappauksessa (vrt. 2. Kun. 8:7–15).

Maininta, että Israelin kuningas tunkeutui ”hänen isänsä maahan” (rivi 4) viittaa siihen, että Hasaelin kuninkuutta edelsi lyhyt hallitsijaton kausi, jolloin Israel halusi vaikuttaa itselleen myötämielisen kuninkaan valintaan. Seuraa pyhä sodan kuvaus, jossa Hadad-jumala kulkee Hasaelin edellä voittaen vastustajat (rivit 5–9). Israelin kuninkaan hyökkäyksestä (rivi 4) alkanut kerronnallinen kaari sulkeutuu mainintaan Israelin kuninkaan Joramin ja tämän liittolaisen, Juudan (Daavidin huoneen) kuninkaan Ahasjan surmaamisesta (rivi 8–9).

Mittmannin mukaan Jehun kapina ja Israelin kuninkaaksi tulo tapahtuivat Hasaelin suojeluksessa. Kuninkaanmurhien tekijänä Jehu

oli lähinnä Hasaelin käsikassarana. Siksi Hasael saattoi kerskua surmanneensa Joramin ja Ahasjan.

George Athas päätyy tekstirekonstruktionsa perusteella toiseen tulokseen. Hänen mukaansa rivillä 8 (B8) mainittu henkilö on Juudan kuningas Amasja (noin 801–773 eaa.), joka ei sovi Hasaelin elinvuosiin. Siksi steelan pystyttäjä on Hasaelin poika Bar-Hadad II (noin 798–773 eaa.). Steela on Athasin mukaan ollut esillä n. 798–791 eaa., jonka jälkeen se murskattiin. Daavidin huoneen – Juudan – esiintyminen yhtenä Damaskon päävastustajana osoittaa, ettei se ollut vähäpätöinen tekijä.

Tel Danin piirtokirjoitus Biranin ja Navehin rekonstruktion mukaisesti (piirros: Juha Pakkala)

AJOITUS: Noin 800 eaa.

KIELI: Aramea

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Tel Dan, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel Museum, Jerusalem

EDITIO: Avraham Brian & Joseph Naveh, “An Aramaic Stele Fragment from Tel Dan.” *IEJ* 43 (1993), 81–98, ja “The Tel Dan Inscription: A New Fragment.” *IEJ* 45 (1995), 1–18.

Käännös

¹[...] ... [...] ja leikkasi [...]

²[...] isäni lähti [häntä vastaan] kun hän taisteli [...]

³Ja isäni asettui makuulle ja lähti [esi-isiensä luo]. Israelin kuningas saapui ⁴aiemmin isäni maahan. Hadad teki m[inut] kuninkaaksi.

⁵Hadad kulki edelläni [ja] minä eroin seitsemästä [...]

⁶... kuningaskuntani, ja minä tapoin [seitsemänkym]mentä kunin-
g[asta], jotka olivat valjastaneet tuhan[sia sotavau-]⁷nuja ja tuhansia
hevosia. [Minä tapoin Jo]ramin, [Ahabin] pojan, ⁸Israelin kunin-
kaan, ja [minä] tapoin [Ahas]jan, [Joramin] pojan, ⁹Daavidin huone-
neen [kunin]kaan. Minä saatoin [heidän kaupunkinsa raunioiksi ja
muutin] ¹⁰heidän maansa [autioksi ...]¹¹toinen [... ja Jehu hal]litsi

¹²Israe[lia ... ja minä saavutin] ¹⁴voiton [...]

Huomioita

¹]...[: Näkyvillä ovat kirjaimet *mr*, jotka voivat olla vaihtamista ja kaupankäyntiä tarkoittavasta sanasta *mwr* tai sanasta *’mr* ”sanoa”.

leikkasi: Sanan tilalle on mahdollista lukea ”ja Geser”.

³ **asettui makuulle ja lähti [esi-isiensä luo:** Nämä kielikuvat tarkoittavat kuolemaa.

⁴ **Hadad:** Steelan pystyttäjä katsoo saaneensa valtuutuksen kuninkaaksi tulolleen Syyrian pääjumalalta Hadadilta.

⁵ **Hadad kulki edelläni:** Hadad-jumala johtaa kuningasta pyhässä sodassa.

⁸ **[minä] tapoin:** Riville rekonsturoitu Juudan kuningas Ahasja hallitsi vajaan vuoden ennen kuolemaansa (845 eaa.). Tällä perusteella voidaan päätellä, että steela on tehty vuoden 845 eaa. jälkeen.

⁹ **Daavidin huoneen:** Juudan dynastinen nimi *bytdwd* ”Daavidin huone”, joka saattaa esiintyä myös Mesan steelassa (rivi 31).

- ¹⁰ **autioksi:** Maan hävittäminen autioksi on yleinen aihe voiton kuvauksissa (vrt. Jes. 34:8–17).
- ^{11–12} **hallitsi Israelia:** Kyse voi olla surmatun Joramin seuraajasta, Jehusta (845–818 eaa.).
- ¹³ **voiton:** Tai ”piiritys”.

Kirjallisuutta

Athas, George

2003 *The Tel Dan Inscription. A Reappraisal and a New Interpretation.* JSOTSup 360. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Biran, Avraham & Naveh, Joseph

1995 “The Tel Dan Inscription: A New Fragment.” *IEJ* 45, 1–18.

1993 “An Aramaic Stele Fragment from Tel Dan.” *IEJ* 43, 81–98.

Mittmann, Siegfried

2002 “Zwei ‘Rätsel’ der Mēša‘-Inschrift mit einem Beitrag zur aramäischen Steleninschrift von Dan (Tell el-Qadi).” *ZDPV* 118, 33–65.

Särkiö, Pekka

2006 *Kuningasajalta. Kirjoituksia Salomosta ja rautakauden piirtokirjoituksista.* SESJ 90. Helsinki: Suomen Eksegeettinen Seura.

Zakkurin steelan piirtokirjoitus

Johdanto

Zakkurin steela löytyi vuonna 1903 Aleppon lounaispuolella sijaitsevan Tell Afis -nimisen rauniokummun kaivauksissa. Nykyään Pariisin Louvressa säilytettävästä steelasta on säilynyt 103 cm korkea ja 62 cm leveä alaosa, joka sisältää osan siihen kaiverretusta arameankielisestä piirtokirjoituksesta. Yläosa, joka on esittänyt jalustalla seisovaa hahmoa, mahdollisesti Zakkuria itseään, ei ole säilynyt.

Aramealainen Zakkur oli Hamatin ja Luasin kuningas, joka tunnetaan myös nuolenpääteksteistä Assyrian kuninkaan Adad-nirari III:n (810–783 eaa.) vastustajana. Hamat sijaitsee Orontesjoen varrella Damaskoksen ja Aleppon puolivälissä; samalla paikalla on nykyisin Haman kaupunki. Luas, joka tunnetaan myös nimellä Nuhasse, sijaitsi Alepposta lounaaseen. Hadrak (aramaaksi Ḥazrak), joka mainitaan myös Raamatussa yhdessä Damaskoksen ja Hamatin kanssa (Sak. 9:1), puolestaan yhdistetään yleensä steelan löytöpaikkaan Tell Afisiin.

Steela on todennäköisesti pystytetty 700-luvun eaa. alussa. Se on omistettu Iluwer-jumalalle, joka tunnetaan syyrialaisissa lähteissä säänjumalana ja joka mahdollisesti oli löytöpaikkansa Tell Afisin/Hadrakin suojelija. Teksti kertoo Zakkuria vastaan nousseesta aramealais- ja anatalialaiskuninkaiden koalitiosta, jota johti Damaskoksen kuningas Bar-Hadad. Steelan mukaan Zakkur onnistui jumalansa Baalsamainin avulla säilyttämään valtansa Hamatissa, Luasissa ja Hadrakissa. Mahdollista on, että hän sai apua myös Adad-nirari III:lta, joka vuonna 796 eaa. alisti Bar-Hadadin vasallikseen.

Zakkurin steela on yksi harvoista tunnetuista arameankielisistä teksteistä, jotka dokumentoivat kaikkialla muinaisessa Lähi-idässä tun-

nettua profetiailmiotä. Zakkur kertoo Baalsamainin vakuuttaneen hänelle tukeaan ”profeettojen ja näkijöiden kautta”, ja steelan siteeraama profetia alkaa niin Assyriasta kuin Raamatustakin tutulla profeetallisella fraasilla ”Älä pelkää.”

AJOITUS: 700-luvun alku eaa.

KIELI: Aramea

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Tell Afis, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Louvre, Pariisi

EDITIO: KAI (2002) 202

Käännös

Etupuoli:

¹[Pa]tsas, jonka Zakkur, [Ha]matin ja Luasin kuningas, pystytti [jumalalleen] Iluwerille.

²[M]inä olen Zakkur, Hama[tin] ja Luasin kuningas. Olin mitätön mies, mutta ³Baalsamain a[utto]i minua ja seisoi rinnallani. Baalsama[in] teki minusta ⁴[Ha]drakin kuninkaan.

Bar-Hadad, Hasaelin poika, Aramin kuningas, teki minua vastaan liiton, johon liittyi ⁵seit[semän]toista kuningasta: Bar-Hadad joukkoineen, Bar-Gusi joukkoineen, ⁶Kuen [kuningas] joukkoineen, Amukin kuningas joukkoineen, Gurg[umin] kuningas ⁷[joukkoi]neen, Samalin kuningas jo[ukkoi]neen, Melidin kuningas [jou]kk[oineen], ⁸... kuningas joukkoineen, ... kuningas jouk[koi]n[een]—(kaikkiaan) seitsem[äntoista] ⁹h[eitä] oli joukkoineen, ja kaikki nämä kuninkaat ryhtyivät piirittämään Hadra[kia]. ¹⁰He rakensivat piiritysvallin, joka oli Hadrakin muuria korkeampi ja kaivoivat vallihaudan, joka oli [sen] vallihautaa syvempi.

¹¹Silloin minä kohotin käteni Baalsamainin puoleen ja Baalsamain vastasi minulle. ¹²Baalsamain [puhui] minulle profeettojen ja näkijöiden kautta [ja] Baalsamain [sanoi]: ”Älä pelkää! Minä olen tehnyt [sinusta] kuninkaan, [minä sei]son rinnallasi, ja minä pelastan sinut kaikilta [näiltä] kuninkailta, jotka] piirittävät sinua!” Sitten

Baalsamain sanoi minulle: [...] kaikki nämä kuninkaas, jotka piirit[tävät sinua ...] ja tämä piiritysvalli, joka [...]

Vasen sivu:

(noin 30 riviä tuhoutunut)

¹[...] Hadrak ²[...] sotavaunuille ja ratsuväelle ³[...] kuningas heidän keskellään. Mi[nä ⁴raken]sin Hadrakin ja liitin ⁵[siihen] koko [...]n alueen ⁶[...] ja vakiinnutin kuninkuu[teni ⁷...ja rakensin] ⁸nämä linnoitukset koko maa[hani. ⁹Ra]kensin jumalien temppelit ko[ko ¹⁰maaha]ni ja rakensin [...¹¹...] Afisin ja [...¹²...] temppelin [...¹³...] Pystytin [Iluwerin] eteen tämän ¹⁴steelan ja kir[joitin ¹⁵sii]hen saavutukseni. ¹⁶[...] Jos joku pyyhkii ¹⁷Zakkurin, Hama[tin ja Lu]asin kuninkaan [saavutukset] ¹⁸tästä steelasta; jos jo[ku ¹⁹si]irtää tämän steelan ²⁰Iluwerin [ede]stä ja poistaa sen ²¹[paik]altaan; jos joku lähettää [... ²²... ²³...Baa]lsamain, Ilu[wer, ...], ²⁴Samas ja Sahar, ²⁵[...] ja taivaan juma[lat ²⁶ja] maan [juma]lat ja Baal ²⁷[...²⁸...]

Oikea sivu:

(noin 30 riviä tuhoutunut)

¹[... ²...] Zakkurin nimi ja [...] nimi [...]

Huomioita

Etupuoli:

¹² **profeettojen ja näkijöiden:** ”Profeetoiksi ja näkijöiksi” käännettyt monikkomuotoiset arameankieliset sanat ovat *ḥzyn*, joka vastaa heprean sanaa *ḥōzē* ”näکیjä”, ja *ddn* joka on sukua Raamatussa mainitun näکیjä Iddon (2. Aik. 9:29; 12:15; 13:22) nimelle.

Vasen sivu:

⁶ **saavutukseni:** Kirjaimellisesti ”kätteni teot”.

Kirjallisuutta

Cogan, Mordechai

2013 “Zakkur of Hamath.” *Encyclopedia of Ancient History*. Toim. R. Bagnall *et al.* Oxford: Wiley-Blackwell, 7160–7161.

Green, Douglas J.

2010 “I Undertook Great Works.” *The Ideology of Domestic Achievements in West Semitic Royal Inscriptions*. FAT 2/41. Tübingen: Mohr Siebeck, 157–174.

Lemaire, André

2001 “Prophètes et rois dans les inscriptions ouest-sémitiques (IXe–VIe siècle av. J. C.).” *Prophètes et rois. Bible et Proche-Orient*. Toim. A. Millard. Paris: Cerf, 93–96.

Millard, Alan

1990 “The Homeland of Zakkur.” *Semitica* 39, 47–52.

Parker, Simon B.

1997 *Stories in Scripture and Inscriptions. Comparative Studies on Narratives in Northwest Semitic Inscriptions and the Hebrew Bible*. Oxford: Oxford University Press, 105–112.

Seow, Choon-Leong

2003 “West Semitic Sources.” *Prophets and Prophecy in the Ancient Near East*. Toim. M. Nissinen & P. Machinist. SBL Writings from the Ancient World 12. Atlanta: Society of Biblical Literature, 201–218.

Sefiren sopimustekstit

Johdanto

Sefiren kolme arameankielistä piirtokirjoitusta (I–III) on kaiverrettu basalttisille steeloille, jotka löydettiin Al-Safiran kaupungista tai sen lähistöltä noin 15 km Aleppon kaupungin kaakkoispuolella. Tarkkaa löytöpaikkaa ei tiedetä, koska steeloja ei löydetty arkeologisilla kaivauksilla. Antiikkikauppias osti steelat paikallisilta asukkailta vuonna 1930, mutta asukkaat eivät ilmeisesti paljastaneet oikeaa löytöpaikkaa.

Piirtokirjoitukset koostuvat sopimusteksteistä eri kuningaskuntien välillä. Sefire I ja II ovat sopimuksia Katkun kuninkaan Bar-Gajan ja Arpadin kuninkaan Matielin välillä. Kyseessä saattaa olla saman sopimuksen kaksi vähän toisistaan poikkeavaa kopiota. Vaihtoehtoisesti kyseessä on kaksi eri sopimusta, joista myöhemmässä varmennetaan tai osin muokataan varhaisempaa sopimusta. Kolmannen sopimuksen eli Sefire III:n osapuolia ei tiedetä, koska osapuolet mainitseva jakso on tuhoutunut. On kuitenkin mahdollista, että myös Sefire III liittyy kiinteästi kahteen muuhun piirtokirjoitukseen.

Katku ja Arpad ovat olleet kuningaskuntia nykyisen Syyrian alueella. Arpadin kuningaskunta kattoi karkeasti nykyisen Aleppon maakunnan. Sen pääkaupunki oli Arpad, joka yhdistetään Tell Rifaatin (myös Tell Rifat) rauniokumpuun noin 30 km Aleppon pohjoispuolella. Arpadin kuningaskuntaa kutsutaan myös nimellä Bit-Agusi tai Bit-Gus sen dynastian perustajan tai heimon mukaisesti (Gusin huone).¹¹

¹¹ Vrt. Daavidin huone, joka oli Juudaa hallinnut dynastia tai Omrin huone, joka oli Israelia 800-luvulla eaa. hallinnut dynastia.

Katkun sijaintia ja kokoa ei tiedetä. Kuninkaan nimi Bar-Gaja viittaa aramealaiseen alkuperään, mutta Katkun jumalat ovat pääosin mesopotamialaisia. Jumala Assuria ei mainita säilyneissä osissa, mutta tämä ilmeisesti johtuu siitä, että jumalluettelon ensimmäinen nimi ei ole säilynyt (ks. Sefire I A 7). Assurin mainitseminen olisi luonnollista, sillä seuraava mainittu jumala on Assurin puoliso Mullissu. Esimerkiksi Sanheribin ja Assarhaddonin vasallisopimuksessa ensimmäisinä todistajajumalina mainitaan juuri Assur ja Mullissu. Joidenkin tutkijoiden mukaan Katku oli Assyrian valtakunta ja Bar-Gaja Assyrian kuningas, mutta tämä vaikuttaa epätodennäköiseltä. On vaikea nähdä miksi Assyriaan ja sen kuninkaaseen olisi viitattu tuntemattomilla nimillä, varsinkin kun teksti muuten käyttää sanaa Assyria viitatessa uhkakuvaan sopimuksen rikkomisesta (I A 25). Yksi vaihtoehto on, että Katku oli Assyrian aramealainen vasallivaltio Syyrian itä- tai kaakkoisosissa lähellä mesopotamiaalaista kulttuurivyöhykettä.

Koska kuningaskuntaa ei tunneta muualta, nimen Katku vokalisointi ei ole tiedossa. Tässä käännöksessä sana vokalisoidaan käytännön syistä valitulla tavalla, mutta muu vaihtoehtot tulisivat myös kyseeseen (esimerkiksi Kutku, Kitku, Katakku, Katau tai Kattaku). Myös monien muiden piirtokirjoituksissa mainittujen kaupunkien ja alueiden vokalisoinnit ovat vain viitteellisiä (esimerkiksi monet rivillä I A 35 mainitut paikannimet).

Piirtokirjoitusten sisällön perusteella Arpadin kuningas Matiel oli sopimuksen heikompi osapuoli, mutta varsinaisesta vasallisuhteesta ilmeisesti ei ole kyse. Kyseessä on kahden valtakunnan välinen puolustus- ja uskollisuussopimus, jossa voimasuhteiden takia Katkun kuningaskunta on pystynyt sanelemaan ehtoja. Sefiren sopimusten taustalla on 700-luvun eaa. tilanne, jossa Assyria vähitellen laajeni Syyrian suuntaan. Sopimukset on saatettu tehdä Assyrian hyökkäystä silmälläpitäen, tai mikäli Katku oli Assyrian vasalli, ne oli suunnattu aramealaisia kuningaskuntia vastaan, jotka vastustivat Assyrian laajenemista.

Sopimukset voidaan paleografian, historiallisen tilanteen ja muiden tekstien välisten yhtäläisyyksien perusteella ajoittaa 700-luvun puoliväliin eaa. Ne on kuitenkin täytynyt kirjoittaa useita vuosia ennen vuotta 740 eaa. jolloin Assyrian kuningas Tiglatpileser III (745–727 eaa.) valloitti ja tuhosi Arpadin kolmen vuoden piirityksen jälkeen. On

kiisteltyä miten Assyrian kuningas Assur-nirari V:n (754–745 eaa.) ja Mati-ilun välinen akkadin kielellä säilynyt vasallisopimus liittyy tähän historialliseen tilanteeseen. Mikäli Mati-ilu on sama henkilö kuin Sefiren sopimuksessa mainittu Matiel, Sefire I ja II tulisi ajoittaa aikaan juuri ennen Assurnirarin ja Matielin välisen sopimuksen solmimista. Ei ole kuitenkaan varmaa oliko Mati-ilu Arpadin kuningas. Kyseessä voi toisaalta myös olla Arpadin toinen samanniminen kuningas.

Sefiren sopimukset tarjoavat mielenkiintoista vertailuaineistoa Heprealaisen Raamatun teksteille, joiden taustalla on todennäköisesti vasallisopimuksia. Tutkimuksessa oletetaan, että erityisesti Viidennen Mooseksen kirjan jotkut osat ovat kirjallisesti riippuvaisia sopimusteksteistä (erityisesti 5. Moos 13 ja 28). Selviä yhtäläisyyksiä Sefiren piirtokirjoituksella on myös heettiläisten ja assyrialaisien vasallisopimusten kanssa. Vasallisopimusten rakenne, sanasto sekä useat käytännöt ovat muinaisessa Lähi-idässä siirtyneet konservatiivisesti myös eri kulttuurien välillä. Tästä osoituksena on myös niiden päätyminen aivan toisentyyp-piseen kontekstiin Heprealaisen Raamatun lakikokoelmassa.

Osa piirtokirjoitusten tekstistä on huonosti säilynyt, mutta erityisesti Sefire I ja II välillä olevien useiden paralleelien ja toistojen ansiosta merkittävä osa tekstistä voidaan rekonstruoida. Koska Sefire II on paikoin erityisen huonosti säilynyt ja se on osin pitkälti yhtäläinen piirtokirjoituksen Sefire I kanssa, käännetään Sefire II:sta vain osa C, jolle ei ole paralleelista jaksoa muissa piirtokirjoituksissa. Osion B riveiltä 12–20 voidaan tunnistaa vain yksittäisiä irrallisia sanoja. Saman osion riveiltä 34–45 voidaan tunnistaa useita sanoja, mutta rivien katkelmallisuuden takia lauseet ovat epäselviä ja monitulkintaisia. Tästä syystä nämä jaksot jätetään kääntämättä.

Tekstien tulkitsemista vaikeuttaa niin sanottu *scripta continua*, eli sanoja ei eroteta toisistaan lainkaan, vaan koko teksti on kirjoitettu yhteen. Useat kirjaimet voidaan yhdistää sanoiksi eri tavoin. Tästä johtuen huonosti tunnettujen sanojen ja poikkeuksellisten ilmaisujen kohdalla epävarmuus koko lauseen rakenteesta ja merkityksestä on suuri.

Sopimukset koostuvat selkeästi eri osioista. Sopimusten alussa esitellään sopimuksen osapuolet. Näitä seuraa todistajien luettelo, joka koostuu keskeisistä sopimuksen osapuolten palvomista jumalista.

Seuraavaksi mainitaan kiroukset, jotka seuraavat mikäli sopimusta rikotaan. Tämä jakso on suunnattu erityisesti heikommalle osapuolelle eli Arpadin Matielille. Sefiren sopimukset erityispiirre on viittaus sopimuksen solmimisen yhteydessä suoritettuun maagiseen riittiin vahanukkeilla. Vahanukkien tarkoitus on ollut havainnollistaa mitä sopimuksen rikkomuksesta seuraa. Rituaalin tarkoitus on ollut varmistaa sopimuksen noudattaminen. Lopulta seuraavat itse sopimuksen ehdot. Selkeyden vuoksi käännökseen on lisätty eri osioiden alkuun väliotsikkoja, joille ei ole vastinetta alkutekstissä. Väliotsikot on kirjoitettu kursivilla.

AJOITUS: 760–740 eaa.

KIELI: Aramea

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Al-Safira, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Sefire I ja II Damaskoksen kansallismuseo, Syyria,
Sefire III Beirutin kansallismuseo, Libanon

EDITIO: KAI (2002) 222–224

Sefire I

Käännös

Sopimuksen osapuolet

^{A1}(Tämä on) Katkun kuningas Bar-Gajan sopimus Arpadin kuningas Matielin, Atarsamakin pojan, kanssa, ²Bar-Gajan poikien sopimus Matielin poikien kanssa ja Bar-Ga[ja]n pojanpoikien [ja hänen jälkeläistensä] sopimus ³Arpadin kuninkaan Matielin, Atarsamakin pojan, jälkeläisten kanssa ja Katkun (kuningaskunnan) sopimus [...]

⁴Arpadin kanssa. (Tämä on) Katkun ylhäisten sopimus Arpadin ylhäisten kanssa, ja liitto[laisten?] sopimus ⁵koko Aramin kanssa, Musurin kanssa ja hänen poikiensa kanssa, jotka nousevat hänen paika[lleen]. (Tämä on myös sopimus) ⁶koko Ylä-Aramin ja Ala-Aramin [kuninkaiden kanssa], ja kaikkien niiden kanssa, jotka saavat mennä kuninkaan palatsiin sekä [kaikkien niiden kanssa, jotka ovat] asettaneet [tä]män [steelan] ⁷ja (kirjoittaneet) tämän sopimuksen.

Sopimusta todistavat jumalat

Tämän sopimuksen, jonka Barga[ja] on tehnyt, [hän on asettanut Assurin]⁸ ja Mullissun eteen, Mardukin ja Sarpanitun eteen, Nabun ja Ta[smetun eteen, Erran ja Nus]kun eteen, ⁹Nergalin ja Lasin eteen, Samasin ja Nurin eteen, Si[nin ja Nikkalin] eteen, [...] ¹⁰Nakrun ja Kadahun eteen, ja kaikkien arojen ja viljelysmaiden jumalien eteen, [Alep]pon Hadadin eteen, ¹¹seitsemän (jumalan) eteen, Elin ja Eljonin eteen, taiva[an ja maan] eteen, [merenpoh]jan ¹²ja lähteiden eteen, päivän ja yön eteen. Kaikki [Katkun jumalat ja Arpa]din [jumalat] ovat (tämän sopimuksen) todistajia.

¹³Avatkaa silmänne katsomaan Bar-Gajan sopimusta [Matielin, Arpadin kuninkaan, kanssa]

Kiroukset sopimuksen rikkomisesta

¹⁴Jos [Arpadin] kunin[gas] Matiel, Atarsamakin poika, pettää [Bar-Gajan,] ¹⁵[Katkun kuninkaan, tai jo]s Matielin jälkeläinen pettää [Bar-Gajan, Katkun kuninkaan jälkeläisen, ¹⁶tai jos Bit-a]gusi [pettää ...

^{17–20}[...]

²¹... (Vaikka) seitsemän pukkia siittää] lampaan, se ei tule raskaaksi. (Vaikka) seitse[män im]ettäjää vihkivät [rintansa] ²²[im]ettämään lasta, se ei tule kylläiseksi. (Vaikka) seitsemän tammaa imettää varsaa, se ei tule kyll[äi]seksi. (Vaikka) [seitsemän] ²³lehmää imettää vasikkaa, se ei tule kylläiseksi. Vaikka seitsemän lammasta imettää karitsaa, [se ei tule kyl]läiseksi. ²⁴Vaikka seitsemän kanaa menee etsimään leipää, ne eivät löydä mitään.

Jos Mati[el] pettää <Bar-Gajan> [tai] ²⁵hänen poikansa tai hänen jälkeläisensä, hänen kuningaskunnastaan tulee tomun (ja) unen kuningaskunta, jota Assyria hallitsee. [(Silloin) Ha]dad [kaataa (heidän päälleen)] ²⁶kaikkea pahaa ja harmia, mitä maan päällä ja taivaassa voi tapahtua. Hän kaataa Arpadin päälle ra[ekiviä.]] ²⁷Seitsemän vuoden ajan heinäsiirakat syövät (kaiken). Seitsemän vuoden ajan madot syövät (kaiken). Seitsemän [vuoden ajan tule]e ²⁸vitsaus maan päälle, niin ettei mikään ruoho kasva, eikä mitään vihreää ²⁹tai laidunmaata nähdä. (Silloin) ei Arpadissa tai sen kansan keskuudessa kuulla harpun ääntä, vaan (sieltä kuuluu) sairauden, se[kasorron,

avunpy]yntöjen ³⁰ja valituksen ää[ni]. Jumalat lähettävät kaikkea mikä kuluttaa Arpadin ja sen kansan. ³¹Käärmeen kita, skorpionin kita, karhun kita, pantterin kita, koiperhonen ja tää [syövät] (kaiken). E[i tule] ³²lehtiä (puihin), vaan laidunmaa tulee autiomaaksi ja Arpad rauniokummuksi. [Silloin siellä asuvat] ³³gasellit, sakaalit, jänikset, villikissat, pöllöt, ... ja harakat. [Sitä] kau[punkia] ei mainita, [eikä myöskään] ³⁴Madraa, Marbahia, Masaa, Mablahia, Sarunia, Tuimmaa, Biteliä, Beniniä, [...] ³⁵[A]rnea, Hasasua eikä Adamia.

Maagisia riittejä vahanukeilla

³⁵Niin kuin tämä vaha palaa tulessa, samoin palavat Arpad [ja sen lukui]sat [tytärkaupungit.] ³⁶Hadad kylvää niiden päälle suolaa ja rikkaruohoa. Tätä vahaukkoa ei enää mainita [...samoin kuin ei mainita] ³⁷Matielia ja hänen nimeään. Niin kuin tämä vaha palaa tulessa, samoin palaa Ma[tiel tu]lessa. ³⁸Niin kuin tämä jousi ja nämä nuolet särkyvät, samoin särkee Ninurta ja Hadad [Matielin] ³⁹[ja] hänen ylhäistensä jouset. Niin kuin tämä vahasta tehty mies sokaistaan, niin sokaistaan Matie[l. Niin kuin] ⁴⁰tämä vasikka leikataan (kahtia), niin leikataan Matiel ja hänen ylhäistensä. [Niin kuin ⁴¹tä]mä[(vahasta tehty nainen) riisutaan alasti], niin riisutaan Matielin vaimot, hänen jälkeläistensä vaimot, ja [hänen] yl[häistensä] vaimot. [Niin kuin] ⁴²[tämä vahasta tehty nainen viedään pois] ja häntä lyödään kasvoille, niin otetaan pois [Matielin vaimot ja hänen jälkeläistensä vaimot, ja hänen ylhäistensä vaimot, ja heitä lyödään kasvoille.]

Sopimuksen ehtoja ja muuta kuvausta

¹[Tämä on Katkun kuninkaan Bar-Gajan sopimus ¹Ar[padin kuninkaan Matielin, Atarsamakin pojan, kanssa,] Bar-Gajan poikien sopimus Matielin poikien kanssa ²[ja Bar-]Gajan [jälkeläisten] sopimus Matielin jälkeläisten kanssa ja jokaisen kuninkaan jälkeläisen (kanssa), joka ³[nousee] hänen paikalleen, ja jokaisen (Bit)-Agusin kansalaisen kanssa, ja Bit-Salalan (kansalaisten) kanssa ja [koko] Aramin kanssa. ⁴(Tämä on) Katkun ja Arpadin välinen sopimus, Katkun ylhäisten sopimus ⁵[Ar]padin [ylhäisten] ja kansan kanssa. (Tämä on) Katkun ja ⁶[Arpadin] ju[malien] välinen sopimus. Tämä

on jumalten vahvistama sopimus. (Se on myös) kuninkaan sopimus [...] ⁷[...]mahtavan kuninkaan kanssa ja ... [...]...[...] ja taivas. [Tätä] sopimusta ⁸suojelevat [kaikki jumalat]. Yksikään tä[mä]n tekstin sana ei saa vaieta ⁹[...] Araku[sta] Jaud[i]in [ja] Basaan, Libanonista Jab[...]iin, ¹⁰[Damas]kosta Aruun ja Ma[...]uun, Bekaa[s]ta Katkuun, ¹¹[...] B]it-Agusi, sen kansa ja sen heidän pyhäkkönsä. Täm[ä] sopimus

^{12–20}[...]

²¹[...] teidän taloonne. Ja Matielin tulee kuunnella [...]

²²[...] kaikki kuninkaat, jotka hallitsevat Arpadissa ...[...]

²³[...]... taivaaseen, (jos) te petätte kaikki sopimuksen jumalat, jo[tk]a on mainittu tässä tekstissä. Mutta jos] ²⁴[te tottelette ja pid]ätte nämä sopimuksen ehdot ja sinä sanot: ”Olen sopimuksen mittainen mies” [...] ²⁵[...silloin] en voi [nostaa kättäni] sinua vastaan, eikä poikani nosta kättään poikaa[si] vastaan, eikä jälkeläiseni jälke[läistäsi] vastaan. [...]

²⁶[...jos] joku kuningas tai viholliseni nousee (minua vastaan), niin sano [sille] kuninkaalle: ”mitä [olet tekemässä?]

²⁷[tai jos hän nostaa kätensä] poikaani [vastaan] ja tappaa hänet, tai nostaa kätensä ottaakseen osan minun maastani tai minun omaisuudestani, ...[...]

²⁸[...ehd]ot, jotka on (mainittu) tässä sopimuksessa, ja jos joku kuningas tulee ja piirittää minut, sinun (pitää) ²⁹[tulla ...ja] kaikilla [...] nuolilla ja ...[...]³⁰[...]ruumiita kertyköön ruumiiden päälle Ar[pa]dissa. [...] Jos] joku kuninkaista ... ja kuolee ³¹[...]... ja jos sinä päivänä, jona jumalat ... et tule sotajoukkojesi kanssa, ja ...[...]

³²[...ja jos ette tul]le sotajoukkojenne kanssa suojelemaan minun huo[ne]ttani [ja jos jälkel]äi[sesi ei] tule suojelemaan jälkeläi[stäni,]

³³[niin petät] tämän sopimuksen jumalat, jotka tässä on mainittu ... on kanssani, niin voin (juoda) [kaivon] vettä

^{34–45}[...]... [...]

^{C1}Näin me olemme sopineet ja [näin kir]joittaneet. Se, mitä ²mi[nä, Mat]iel, olen kirjoittanut, on muistutuksena ³pojalleni [ja] pojan[pojalle]ni, joka ⁴nousee [paika]lleni, että hän toimii oikei[n] ⁵auriongon [alla] ⁶ku[ningashuo]ne[ni] hyväksi, ettei mitään pa[haa]

⁷[tapahtuisi] Ma[tielin] (kuningas)huone[elle] ⁸[tai hänen poikansa tai] hänen [pojan]poikansa (kuningashuoneelle) ⁹[ikuisuuteen] as[ti] ¹⁰⁻¹⁴[...]... [...]

¹⁵Suojellkoot jumalat häntä hänen päivinään ¹⁶sekä hänen kuningas-huonettaan. Kuka ¹⁷ikinä ei noudata tämän sopimuksen ehtoja, jotka on (kirjoitettu) tähän steelaan, ¹⁸vaan sanoo:

”Minä poistan siitä sanoja ¹⁹tai muutan siinä sanotun hyvän ²⁰paha[ksi]”, sinä päivänä ²¹tuhotkoot jumalat [se]n mie[h]en ²²ja hänen talonsa ja kaiken, mitä ²³siinä [on,] ja kääntäkööt sen ylösalaisin. ²⁴Älköön hänen jälkel[äise]nsä perikö mitään ²⁵nimeä.

Huomioita

^{A1} **sopimus:** Sana on monikossa, joten tässä voidaan myös kääntää ”sopimuksen ehdot” tai ”sopimukset”.

⁶ **kaikkien, jotka saavat mennä kuninkaan palatsiin:** Tämä viittaa valtakunnan tärkeimpiin henkilöihin, joilla oli oikeus mennä palatsiin.

[**kaikkien niiden kanssa, jotka ovat**] asettaneet [tä]män [steelan]: Tämä on rekonstruoitu rivin I C 17 perusteella.

¹³ **Avatkaa silmänne katsomaan Bar-Gajan sopimusta:** Usein sopimustekstejä säilytettiin jumalien temppeleissä, missä jumalat saattoivat nähdä sopimustekstin. Tarkoituksena oli ilmeisesti viestittää sopimuksen osapuolille, että jumalat valvoivat sopimuksen noudattamista.

²⁴ **löydä:** Verbinä on ”tappaa”, mutta se sopii huonosti lauseyhteyteen. Koko lause on epäselvä ja siitä on tarjottu toisistaan poikkeavia tulkintoja.

Bar-Gajan: Sana ei mahdu lohjenneeseen kohtaan, mutta se on mahdollisesti jäänyt vahingossa pois.

³⁴ **Madraa, Marbahia, Masaa ...:** Arpadin kuningaskunnan pienempiä kaupunkeja. Useiden kaupunkien vokalisointi on epäselvä eikä niiden tarkkaa sijaintia tiedetä.

³⁶ **vahaukkoa:** Sanan merkitys on epäselvä.

³⁷ **nimeään:** Kirjaimellisesti ”henkeään”.

^{B7} **kanssa:** Kohta on epäselvä.

- ^C **sopineet:** Kirjaimellisesti ”puhuneet”.

Sefire II

Käännös

^{C1}[... joka s]anoo ²poistavansa [nä]mä sopimustekstit ³jumalien temppeleistä, jossa niitä [säi]lytetään ja ⁴[s]anoo: ”Minä tuhoan sopimustek[st]it ... [...] ⁵...tuhoan Katkun ja sen kuninkaan”, ⁶tai (jos) hän pelkää poistaa sopimustekstit ⁷jumalien temppeleistä ja sano ⁸jollekin, joka ei tiedä (mitä siitä seuraa?) ... ja (sitten) ⁹[s]anoo: ”Olen poistanut nämä [sopi]mustekstit ¹⁰[ju]malien temppelistä”, niin hän saakoon tuskallisen [kuoleman] ¹¹ja (myös) hänen poikansa. ¹²[...] ...[...]
¹³[...] kaikki [sopi]muksen jumalat, jotka on mainittu tässä tekstissä ¹⁴[suojelevat?] Matielia, hänen poikaansa, hänen poikansa poikaa, ¹⁵hänen jälkeläisiään ja kaikkia Arpadin kuninkaita, kaikkia sen mahtavia, ¹⁶heidän kansaansa heidän kodeissaan ¹⁷heidän (koko) elinaikanaan.

Huomioita

- ^{C1} **sanoo:** Tai ”suunnittelee”.
- ³ **jumalien temppeleistä, jossa niitä säilytetään:** Useiden tutkijoiden mukaan tässä viitataan steeloihin, joihin sopimukset on kirjoitettu. Toisaalta Tel Taynatin kaivauksissa löydettiin vuonna 2009 Assarhaddonin vasallisopimuksen savitauluja kaupungin temppelin kaikkeinpyhimmästä. Tämän perusteella voidaan päätellä, että sopimustekstejä säilytettiin temppeleissä.
- ¹⁰ **tuskallisen:** Tekstissä puhutaan kuolemasta ”puristuksissa”.

Sefire III

Käännös

[... Jokainen, joka tulee sinun luoksesi,] ¹poikasi luokse, jälkeläisesi luokse tai jonkun Arpadin kuninkaan luokse ja [pu]huu minua [vas]taan, poikaani vastaan, pojanpoikaani vastaan tai jälkeläistäni vastaan kuin ²raivopää ja puhuu minusta pahasti.

[Kun] kuulet nämä sanat, tulee sinun luovuttaa heidät minun käsiini. (Samoin) poikasi ³tulee luovuttaa (heidät) pojalleni, jälkeläisesi tulee luovuttaa (heidät) jälkeläiselleni, [jokaisen] Arpadin [ku]ninkaan jälkeläisen tulee luovuttaa (heidät) minulle. (Sen jälkeen) teen heille kuten itse hyväksi katson.

⁴Jos toimit toisin, petätte kaikki tätä sopimusta todistavat jumalat, jotka on (mainittu) tässä tekstissä. Jos joku minun virkamiehistäni, sukulaisistani, ⁵eunukeistani tai kansastani pakenee luotani ja menee Aleppoon, et saa anta[a] heille [ru]okaa, et saa sanoa heille: ”Olkaa vain rauhassa täällä”, etkä saa yllyttää ⁶heitä minua vastaan, vaan sinun on otettava heidät kiinni ja palautettava heidät minulle. Mutta jos he eivät [(halua) pys]yä maassasi, yritä pidätellä heitä siellä, kunnes tulen ja otan heidät itse kiinni. Jos (taas) yllytät heitä ⁷minua vastaan, annat heille ruokaa ja sanot teille: ”Olkaa vain täällä, älkää palatko hänen luokseen”, rikot tämän sopimuksen. (Mitä tulee) kaikkiin kuninkaisiin, jotka käyvät ⁸kauppaa kanssani ja kaikkiin liittolaisiini, jos lähetän lähettilääni heidän luokseen kysyäkseen kuulumisia tai mitä tahansa tai he lähettävät lähettiläänsä minun luokseni, ⁹pidä tie minulle auki. Älä ylitä valtuuksiasi tässä asiassa äläkä ole minua vastaan. [Mutta] jos toimit toisin, r[i]kot tämän sopimuksen. Jos joku veljeni, joku ¹⁰isäni suvusta, joku pojistani, virkamiehistäni, [up]seereistani, alamaisistani tai joku vihollisistani ¹¹haluaa tappaa minut, poikani tai jälkeläiseni, (toimi seuraavalla tavalla):

Jos he tappavat mi[nut], tule ja kosta vereni, jonka viholliseni on vuodattanut. Sinun poikasi tulkoon ¹²ja kostakoon minun poikani veren, jonka hänen vihollisensa on vuodattanut. Sinun pojanpoikasi tulkoon ja kostakoon minun pojan[po]ikani ve[ren]. Sinun jälkeläisesi tulkoon ja kostakoon minun jälkeläiseni veren. Jos kyseessä on kaupunki, tuhoa ¹³se miekalla. Jos kyseessä on joku veljistäni, palve-

lijoistani, virkamiehistäni tai alamaistani, mestaa miekalla hänet, hänen jälkeläisensä, hänen ylhäisensä, ¹⁴ja hänen ystävänsä. Jos toimit toisin, petät kaikki jumalat, jotka on mainittu tässä [so]pimuksessa sen todistajina.

Jos ajattelet tai puhut suunnitelmasta ¹⁵tappaa minut, tai jos pojanpoikasi ajattelee tai puhuu suunnitelmasta tapaa pojanpoikani, tai jos jälkeläisesi ajattelee ¹⁶tai puhuu suunnitelmasta tapaa jälkeläiseni, tai jos (joku) Arpadin kuningas ajattelee <tai puhuu suunnitelmasta> jonkun ihmisen tappamiseksi, petät kaikki ¹⁷jumalat, jotka on mainittu tässä sopimuksessa sen todistajina.

Jos poika[ni], joka istuu valtaistuimelleni, riitaantuu jonkun veljensä kanssa ja karkottaa hänet, älä mene ¹⁸heidän väliinsä ja sano toiselle heistä: ”Tapa veljesi!”, tai: ”Vangitse hänet, [älä] päästä häntä vapaaksi!” Sen sijaan sovitele heidän riitaansa, ettei kukaan kuole eikä ketään vangita. ¹⁹Mutta jos et sovitele heidän riitaansa, rikot tämän sopimuksen.

Mitä tulee [ku]ninkaisiin, [jotka käyvät kauppaa] kanssani, jos joku pakenee luotani jonkun heistä luo tai joku pakenee ²⁰heidän luotaan ja tulee minun luokseni, ja jos hän palauttaa mitä minulle kuuluu ja minä palautan [mitä hänelle kuuluu, niin ä]lä puutu asiaan. Jos toimit toisin, rikot tämän sopimuksen.

²¹Älä sano kenellekään talossani, pojilleni, vel[jilleni, jäl]keläisilleni tai kenellekään kansani jäsenelle: ”Tappakaa herranne, ²²niin (asioihin) tulee muutos!” Tekisit siinä virheen, sillä joku kostaa [minun vereni.

Jos] toimi[t] petollisesti minua, poikaani tai jälkeläistä[ni] kohtaan, ²³[p]etät kaikki jumalat, jotka on mainittu tässä[ä] sopimuksessa sen todistajina.

[Talai]m ja sen kylät, sen herrat ja sen alueet ovat kuuluneet minun isälleni ja ²⁴[hänen kuningashuoneelleen] ikiajoista [asti.] (Sen jälkeen) kun jumalat tuhosivat [isäni] kuningashuoneen, [se jä]i vieraan haltuun, mutta nyt jumalat ovat palauttaneet ²⁵[isäni kuningas]huo[neen ja] isäni [kuningashuone on vahvistunut?]. Talaim on palannut [Bar-Gajalle,] hänen pojalleen, hänen pojanpojalleen ja hänen jälkeläiselleen ikuisiksi ajoiksi.

²⁶[Jos poikani, pojanpoi]kani tai jälkeläiseni riitaantuu [sinun jälkeläisesi kanssa] Talaimin, sen kylien ja sen herrojen [vuo]ksi, kuka heistä nostaa

²⁷[...] Arpadin [kunin]kaat [...] ... rikot tämän sopimuksen ja jos

²⁸[...] ja he lahjovat kenen tahansa kuninkaan, joka

²⁹[...] ...

Huomioita

² **kuulet nämä sanat:** Kirjaimellisesti ”otat nämä sanat hänen kädestään”.

⁵ **täällä:** Kirjaimellisesti ”paikallanne”.

⁶ **yrityt pidätellä heitä:** Kohta on epäselvä.

⁷ **täällä:** Kirjaimellisesti ”paikallanne”.

⁸ **jotka ovat liittolaisiani:** Tai ”jotka rakastavat minua” tai ”jotka ovat ystäviäni”.

mitä tahansa: Kirjaimellisesti ”mitä haluan”.

¹¹ **haluaa tappaat minut:** Kirjaimellisesti ”haluaa minun pääni tappaakseen minut”.

¹² **<tai puhuu suunnitelmasta>:** Lause on ilmeisesti jäänyt pois vahingossa.

²² **niin (asioihin) tulee muutos!” Tekisit siinä virheen:** Toinen mahdollinen tulkinta ”ja asettukaa hänen paikalleen (hallitsijaksi), sillä hän ei ole sinua parempi”.

²⁵ **Bar-Gajalle:** Vaikka kohta ei ole säilynyt, tässä ilmeisesti viitataan Bar-Gajaan.

Kirjallisuutta

Fales, Frederick Mario & Mazzoni, Stefania

2012 “Sefire.” *Reallexikon der Assyriologie* 12. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 342–345.

Fitzmyer, Joseph A.

1995 *The Aramaic Inscriptions of Sefire*. Rome: Biblical Institute Press.

Gibson, John C. L.

1975 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 2. Aramaic Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Lipiński, Edward

1975 *Studies in Aramaic Inscriptions and Onomastics I*. OLA I. Leuven: Peeters.

Nerabin hautapiirtokirjoitukset

Johdanto

Nerabin (Nera) kylästä 7 km Alepposta kaakkoon on löytynyt kaksi steelaa, joihin molempiin on hakattu hautapiirtokirjoitus. Steelat löytyivät pienestä tumulus-haudasta eli keinotekoisesta hautakummusta, johon steelat oli aseteltu kivisen sarkofagin kahdelle puolelle. Charles Clarmont-Ganneau hankki steelat ja julkaisi niiden käännökset jo vuonna 1897. Molemmissa basalttisteeloissa on pyöristetty yläpää ja taidokkaasti hakattu pappia esittävä reliefikuva. Kumpikin steela ja niissä olevat tekstit ovat hyvin säilyneitä.

Tekstit on ajoitettu 600-luvun alkuun eaa. Tutkijat ovat erityisesti keskustelleet, onko tekstien kielimuoto muinaisarameaa vai varhaista valtakunnanarameaa. Tekstit edustavat ilmeisesti juuri muutosvaihetta näiden kahden aramean muodon välillä. Hautainskriptiot on hakattu kuunjumala Saharin papeille nimeltä Sinseribini ja Si-gabbar. Saharin arameankielisen nimen sijasta pappien nimessä on jumalan akkadinkielinen nimi Sin tai sen muunnelma Si. Nerabilainen pappi Si-gabbar mainitaan myös Assyrian kuningas Sargon II:lle osoitetussa tekstissä, joka on löytynyt Ninivestä. Sargon II hallitsi noin 721–705 eaa., joten tämä vahvistaa piirtokirjoitusten ajoittuvan vuoden 700 eaa. tienoille.

Nerabin hautainskriptiot ovat tyypillisiä hautatekstejä. Niissä mainitaan vainajan nimi ja titteli, jumalat ja vainajan suhde jumaliin. Niissä myös vakuutetaan, ettei haudassa ole mitään varastamisen arvoista. Tätä seuraa pyyntö, että hautaa ei avattaisi ja kiros niille, jotka haudan avaavat. Molemmissa teksteissä on jossain muodossa ajatus, että jumalat takaavat hautarauhan niille, jotka jättävät toisten

haudat koskemattomiksi. Hebreankielisistä piirtokirjoituksista Jerusalemissa löydetty Hovin päällikön piirtokirjoitus edustaa tätä tyyppiä.

Kuva poistettu tekijänoikeussyistä

AJOITUS: Noin 700 eaa.

KIELI: Muinaisaramaia tai varhainen valtakunnanaramaia

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Nerab, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Louvren museo, Pariisi

EDITIO: KAI (1962), 225 (NERAB I) ja 226 (NERAB II)

Nerab I

Nerabin inskriptio I on Sinsiribinin (Sin-ezer-ibni) hautasteelasta, joka on 93 cm korkea ja 35 cm leveä. Siinä on lähes steelan etupinnan täyttävä kuva papista, joka seisoo oikea käsi kohotettuna leuan

korkeudelle. Vasemmassa kädessä on esine. Päällään hänellä on tunika, hapsullinen pitkä asu sekä päässään pyöreä päähine. Jalat ovat paljaat. Inskription kaksi ensimmäistä riviä on kirjoitettu pään yläpuolelle ja kuusi seuraavaa sen molemmin puolin. Viimeiset neljä riviä on kirjoitettu reliefin päälle. Teksti kulkee kuvatun papin polvien korkeudesta nilkan korkeuteen jatkuen steelan vasempaan reunaan saakka.

Käännös

¹Sinseribini, Saharin ²pappi Nerabissa kuoli.

³Tämä on hänen kuvansa ⁴ja nämä hänen jäännöksensä.

⁵Kuka tahansa olet, ⁶joka siirrät tämän kuvan ⁷ja nämä jäännökset ⁸paikaltaan, ⁹Sahar, Samas, Nikkal ja Nusku hävittäköön ¹⁰nimesi ja paikkasi elämästä ja ¹¹antakoon sinulle kauhean kuoleman, ja antakoon siemenesi hävitä. Mutta jos ¹²suojelet tätä kuvaa ja näitä jäännöksiä niin ¹³tulevaisuudessa sinuakin suojellaan.

Huomioita

⁴ **jäännöksensä:** Sanaa on tulkittu kahdella tavalla, joko tarkoittamaan vainajan jäännöksiä eli luita tai hautasarkofagia.

¹⁰ **paikkasi:** Sanan ”paikka” merkitys on tässä yhteydessä epäselvä. Sana tulisi mahdollisesti ymmärtää merkityksessä ”asema”, ”saavutus”, ”kunnia” tai ”maine”.

Nerab II

Inskriptio on Si-gabbarin hautasteelassa, joka on 95 cm korkea ja 45 cm leveä. Teksti on kirjoitettu steelan yläosaan kymmenelle riville ja sen alla on reliefikuva papista istumassa ruokia notkuvan pöydän ääressä kuppi huulillaan ja seurassaan pienikokoisena kuvattu hahmo, joka on ilmeisesti palvelija. Papin päällä on tunika, hapsutettu vaate ja pyöreä päähine. Teksti alkaa kolmannessa persoonassa, mutta jatkuu ensimmäisessä. Myös viimeisessä virkkeessä persoona muuttuu yllättäen toisesta kolmanneksi. Si-gabbar haluaa antaa tekstissä vaikutelman, että

hän on elänyt hyvän elämän, ollut hyvässä kunnossa ennen kuolemaansa, saanut paljon jälkeläisiä ja haluaa vielä huolehtia hautarauhastaan.

Käännös

¹Si-gabbar, Saharin pappi Nerabissa.

²Tämä on hänen kuvansa. Koska olen ollut vanhurskas hänen edessään, ³hän on antanut minulle hyvän nimen ja pitkän elämän.

⁴Sinä päivänä, jona kuolin, suutani ei suljettu sanoilta ja ⁵silmilläni näin jälkeläiseni neljännessä polvessa. He surivat ⁶minua suunniltaan surusta. He eivät asettaneet kanssani ⁷hopea- ja pronssiastioita. He asettivat minut vain puvussani tänne, ⁸jotta jäännöksiäni ei siirrettäisi tulevaisuudessa.

Kuka ikinä olet sinä, joka aiot tehdä väärin ⁹ja siirtää minut, aiheuttakoon Sahar, Nikkal ja Nusku hänelle surkean kuoleman ¹⁰ja kadotkoon hänen jälkeläisensä.

Huomioita

- ⁴ **suutani ei suljettu sanoilta:** Tämä ilmeisesti tarkoittaa ”kykenin puhumaan”, eli Si-gabbar oli hyvässä kunnossa kuolemaansa saakka.

Kirjallisuutta

Clermont-Ganneau, Charles

1897 “Les Stèles araméennes de Neirab.” *Études d'Archéologie Orientale* 2/5, 182–223.

Kister, Menahem

2003 “Some Blessing and Curse Formulae in the Bible, Northwest Semitic Inscriptions, Post-Biblical Literature and Late Antiquity.” *Hamlet on a Hill. Semitic and Greek Studies Presented to Professor T. Muraoka on the Occasion of his Sixty-Fifth Birthday*. Toim. M. Baasten & W. van Peursen. OLA 118. Leuven: Peeters, 313–332.

Parpola, Simo

1985 “Si'gabbar of Nerab Resurrected.” *Orientalia Lovaniensia Periodica* 16, 273–275.

Yun, Ilsung Andrew

2006 "A Case of Linguistic Transition: The Nerab Inscriptions." *JSS* LI/1, 19–43.

JUHA PAKKALA

Adonin avunpyyntökirje faraolle

Johdanto

Adonin avunpyyntö Egyptin faraolle on kirjoitettu papyrukselle. Arameaksi kirjoitettu kirje löydettiin arkeologisissa kaivauksissa Egyptin Sakkarasta jo vuonna 1942. Sisällön perusteella kirje oli lähetetty jostain Levantin rannikon kaupungista, joka oli liitossa Egyptin kanssa tai joka oli sen vasalli. Kaupungin kuningas nimeltä Adon pyytää kirjeessä faraolta sotajoukkoja avuksi, koska Babylonian armeija on jo saavuttanut läheisen Afekin kaupungin. Taustalla on Babylonian ja Egyptin taistelu vaikutusvallasta Levantissa Assyrian tuhon jälkeisessä tilanteessa. Babylonian armeija teki useita sotaretkiä vuodesta 609 eaa. alkaen.

Kirjeen mainitseman Afekin sijaintia ei tiedetä varmuudella, koska Levantista tunnetaan useita tämän nimisiä kaupunkeja. Todennäköisin vaihtoehto on kuitenkin Israelin rannikkotasangolla sijaitseva Tel Afek, joka tunnetaan myös nimellä Afek-Antipatris. Tässä tapauksessa Adon oli ilmeisesti jonkun filistealaiskaupungin hallitsija. Todennäköisimpiä vaihtoehtoja ovat Gaza, Asdod ja Ekron. Kirjeessä on alun perin mainittu Adonin kaupungin nimi, mutta kohta on tuhoutunut. Adonin kuningaskuntaa on etsitty myös Akkon tasangolta Pohjois-Israelin rannikolla ja Foinikiasta.

AJOITUS: Noin 600 eaa.

KIELI: Muinaisaramaea

KIRJOITUSMATERIAALI: Papyrus

LÖYTÖPAIKKA: Sakkara, Egypti

NYKYINEN SIJAINTI: Kairon museo, Egypti

EDITIO: KAI (2002) 266

Käännös

¹Kuninkaiden herralle, faraolle: Sinun palvelijasi [...] kuningas Adon [toivottaa faraolle ... siunausta] ²taivaan ja maan [jumalilta], jumal[a] Baalsamainilta [... eläköön] ³farao [yhtä kauan] kuin (pysyy) taivas.

Mitä tulee [...] ⁴Babylonian kuninkaan [sotajoukot] ovat tulleet ja saavuttaneet jo Afekin ja S[...] ⁵... he ovat ottaneet ja vieneet [...] Babyloniaan [...] ⁶Sillä kuninkaiden herra, faraoo, tietää, että palvelijasi [...] ⁷lähettääkse[si] armeijan auttamaan minua; älköön se jättäkö min[ua ...] ⁸Sinun palvelijasi on pitänyt huolta hänen tarvikkeistaan. Ja se komentaja [...] ⁹maan kuvernööri ... [...]

Huomioita

- ¹ [...] **kuningas**: Tässä oli mainittu minkä kaupungin kuningas Adon oli, mutta ratkaiseva kohta on tuhoutunut.
- ² **jumal[a]**: Tämä voi myös viitata muihin jumaliin, jolloin käännös olisi: ”taivaan ja maan [jumalilta], Baalsamainilta ja [muilta?] jumal[ilta].”
- ³ **kuin (pysyy) taivas**: Sanatarkasti ”niin kuin taivaan päivät”, mikä tarkoittaa ”niin kauan kuin taivaalla on päiviä jäljellä”, joihin faraon päivien määrää verrataan.
Mitä tulee: Tästä alkaa kirjeen varsinainen sanoma, jota ovat edeltäneet jokaiselle kirjeelle kuuluvat kohteliaisuuslauseet.
- ⁴ **saavuttaneet**: Sana on epäselvä, mutta lauseyhteys tukee valittua tulkintaa.
S[...]: Kyseessä saattaa olla s-kirjaimella alkava paikkakunta, jonka babylonialaiset olivat saavuttaneet.
- ⁵ **vienneet**: Sana on huonosti säilynyt.
- ⁸ **komentaja**: Sana on huonosti säilynyt. Se voi myös viitata alueeseen tai prinssiin.
- ⁹ ... [...]: Rivin loppu on monitulkintainen. Selkeästi näkyvillä on sana *wspr*, joka voisi olla ”ja kirjuri”, ”ja kirje” tai ”ja raja”. Sanan jälkeen on tunnistettavissa useita kirjaimia, jotka on luettu monin eri tavoin.

Kirjallisuutta

Fitzmyer, Joseph A.

1965 "The Aramaic Letter of King Adon to the Egyptian Pharaoh." *Biblica* 46, 41–55.

Gibson, John C. L.

1975 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 2. Aramaic Inscriptions*. Oxford: Oxford University Press.

Ginsberg, Harold L.

1948 "An Aramaic Contemporary of the Lachish Letters." *BASOR* 111, 24–27.

Horn, Siegfried H.

1968 "Where and When Was the Aramaic Saqqara Papyrus Written?" *Andrews University Seminary Studies* 6, 29–45.

TERO ALSTOLA

Samalin tekstit

Turkin kaakkoisosissa, lähellä Syyrian rajaa kohoaa Zincirlin rauniokumpu, jolla saksalaiset suorittivat ensimmäiset laajamittaiset kaivaukset 1800–1900-lukujen taitteessa. Chicagon yliopisto jatkoi yli vuosisadan kestäneen tauon jälkeen alueen pahasti kesken jääneitä kaivauksia vuosina 2006–2012. Zincirli sijaitsee Amanusvuorten itäpuolella pitkässä mutta kapeassa pohjois-eteläsuuntaisessa laaksossa, joka päättyy pohjoisessa Taurusvuoriin ja jatkuu etelään osana laajempaa hautavajoamaa. Alue oli strategisesti merkittävä, sillä eräs Eufratilta Anatoliaan ja Välimerelle johtava karavaanireitti pääsi ylittämään Amanusvuoret solassa lähellä Zincirliä.

Zincirlin rauniokumpu oli asutettu jo varhais- ja keskipronssikaudella, minkä jälkeen asutus taantui ja pysyi vähäisenä aina 900-luvulle eaa. saakka. Tällöin länsiseemiläistä kieltä puhunut väestö vahvasti vaikutusvaltaansa pääosin luuvinkielisten kuningaskuntien hallitsemalla alueella ja perusti kaupunkivaltion Zincirliin. Valtakunnan ensimmäiseksi hallitsijaksi mainitaan Kilamuwan piirtokirjoituksessa mies nimeltä Gabbar, ”sankari”, ja hänen seuraajakseen kuningas Banihu. Kaupunkia kutsutaan lähteissä kahdella nimellä, Jaudi ja Samal (Sam’al), joista ensimmäinen esiintyy valtakunnan kuninkaiden varhaisemmissa piirtokirjoituksissa, kun taas jälkimmäistä nimeä käytetään assyrialaisissa teksteissä ja myöhemmissä kuningas Bar-Rakibin piirtokirjoituksissa.

Gabbarin ja Banihun jälkeen Samalin hallitsijasuku näyttää vaihtuneen, sillä kuninkaiden suojelusjumalaksi vakiintui tästä eteenpäin Rakib-El, ”El-jumalan vaununajaja”. Kuninkaaksi nousi Haja, jonka hallituskaudella Assyria laajensi määrätietoisesti vaikutuspiiriään lännessä. Vielä 850-luvun alussa eaa. Samal oli osa Assyrian vastaista

liittoumaa, mutta kaupunkivaltion politiikka muuttui pian pysyvästi: Samalista tuli Assyrian uskollinen vasallivaltio, joka haki suurvallasta turvaa alueensa muita kuningaskuntia vastaan.

800-luvun puolivälistä aina 700-luvun lopulle saakka Samalin kuninkaat tukeutuivat Assyriaan. Assyrian kuningas jopa asetti palatsivallankaappausta paenneen Panamuwa II:n takaisin Samalin valtaistui-melle, ja Panamuwa kuoli taistellessaan Tiglatpileser III:n rinnalla Damaskosta vastaan. Samalin viimeisen tunnetun kuninkaan Bar-Rakibin aikana 700-luvun lopulla kuningaskunta kukoisti Assyrian vasallina, mutta 680-luvulle tultaessa Samalista oli tehty Assyrian provinssi, jota imperiumin virkamiehet hallitsivat. Syitä kaupunkivaltion muuttuneeseen asemaan ei tiedetä.

Assyrian valtakunnan heikentyessä 600-luvun lopulla päättyi myös Samalin tarina. Kaupunki ei tuhoutunut Assyrian kukistumiseen johtaneissa sodissa, vaan kaupungin asukkaat ja irtaimisto evakuoitiin ilmeisen järjestelmällisesti turvallisuustilanteen heikentyessä. Zincirlin rau-niokumpu jäi pääosin asumattomaksi aina 1800-luvulle asti, jolloin sen rinteelle perustettiin kylä. Katkos asutushistoriassa helpottaa huomattavasti alueella suoritettavia kaivauksia, koska myöhempi asutus tai maan-käyttö ei ole juuri aiheuttanut tuhoa Samalin rautakautisen kaupungin jäänteille.

Vaikka Samalin hallitsijasuku vaikuttaisi säilyneen koko kaupunkivaltion olemassaolon ajan seemiläisenä, kuningas Kilamuwan ja Panamuwan nimet ovat luuvilaisia. Seemiläinen ja luuvilainen kulttuuri vaikuttivat rinta rinnan alueella, joka sijaitsi näiden kahden kulttuuri-piirin rajaseudulla. Myös länsiseemiläisten kielten moninaisuus on nähtävissä Samalin kuninkaallisissa piirtokirjoituksissa, joita kirjoitettiin niin foinikiaksi, arameaksi kuin samalin murteella. Tähän teokseen on valittu käännettäviksi tärkeimmät säilyneet piirtokirjoitukset Kilamuwan, Panamuwa I:n, Panamuwa II:n ja Bar-Rakibin hallituskausilta.

Samal ja sieltä löydetyt tekstit ovat tärkeä osa muinaisen Lähi-idän historiaa. Yhtäältä ne valottavat Pohjois-Levantin pienten kaupunkivaltioiden ja Assyrian suhteita imperiumin laajentuessa ensin voimakkaasti länteen ja sen jälkeen vakiinnuttaessa valtaansa alueella. Toisaalta tekstit tarjoavat tärkeää tietoa länsiseemiläisten kaupunkivaltioiden kulttuuris-

ta ja uskonnosta, mikä edistää osaltaan myös Juudan ja Israelin historian sekä Heprealaisen Raamatun tutkimusta.

Kirjallisuutta

Lipiński, Edward

2000 *The Aramaeans. Their Ancient History, Culture, Religion*. OLA 100. Leuven: Peeters.

Schloen, J. David & Fink, Amir S.

2009 "Searching for Ancient Sam'al. New Excavations at Zincirli in Turkey." *Near Eastern Archaeology* 72, 203–219.

Wartke, Ralf-Bernhard

2005 *Sam'al. Ein aramäischer Stadstaat des 10. bis 8. Jhs. v. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Kilamuwa

Johdanto

Kilamuwan monumentaalipiirtokirjoitus löydettiin Turkin Zincirlistä eli muinaisen Samalin alueelta vuonna 1902, kuninkaallisen palatsin eteiskammioista. Piirtokirjoitus on ajoitettu 820-luvun puoleen väliin eaa., ja se on varsin hyvin säilynyt. Piirtokirjoitus on kirjoitettu varhaisella Tyroksen ja Sidonin foinikialla, vaikka steelassa mainitut nimet ovat aramealaisia ja heettiläisiä tai luuvilaisia. Kilamuwa itse kuului Samalin aramealaiseen dynastiaan, mutta hänen äitinsä nimi oli luuvilainen. Tekstin perusteella Kilamuwa oli dynastian viides kuningas.

Kilamuwan basalttisteelassa on piirtokirjoituksen lisäksi kuva kuninkaasta kädessään kuningasvaltaa symboloinut lootus, sekä jumal-symboleita, joihin kuningas viittaa toisella kädellään. On oletettu, että jumalsymbolit viittaavat jumaliin, jotka mainitaan piirtokirjoituksen loppupuolella. Sekä steelassa olevan kuningaskuvan positio että piirtokirjoituksen kaivertaminen pintareliefinä eli korkokuvana tavallisemman upotetun reliefin sijaan muistuttavat myöhäisheettiläistä ja luuvilaista piirtokirjoitusta. Koska Zincirlin alueella oli ollut heettiläis- ja luuvilaisasutusta jo pronssikaudelta lähtien, on päätelty, että Kilamuwan aramealainen dynastia päättyi Samalissa hallitsemaan luuvilaisesta enemmistöstä koostunutta kansaa.

AJOITUS: Noin 825 eaa.

KIELI: Foinikia

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Zincirli, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Vorderasiatisches Museum, Berliini

EDITIO: KAI (2002) 24

Käännös

¹Minä olen Kilamuwa, Haj[a]n poika.

²Gabbar hallitsi Jaudin maata eikä teh[nyt] mitään. ³Sen jälkeen (hallitsi) Bamah, eikä hän saanut mitään aikaan, ja sen jälkeen (hallitsi) isäni Haja, eikä hän saanut mitään aikaan, ja sen jälkeen (hallitsi) veljeni ⁴Sail, eikä hänkään saanut mitään aikaan.

Mutta min[ä], Kilamuwa Tam[...]n poika, onnistuin tekemään ⁵sen, mitä kukaan edeltäjistäni ei ollut tehnyt. Isäni kuningashuone hallitsi mahtavien kuninkaiden keskellä, ⁶ja he kaikki ojensivat käteensä tais[tella]kseen (minua vastaan), mutta minä kärvensin (näiden) kuninkaiden käsiä kuin tuli, poltin ⁷(heidän) partansa ja tein lopun (heidän) aseistaan.

Vain da[nu]nilaisten kuningas oli minua voimakkaampi, mutta minä kutsuin ⁸Assyrian kuninkaan avukseni häntä vastaan. Hän antoi palvelusneidon lampaasta ja nuoren soturin kangaspalasta.

⁹Minä olen Kilamuwa, Hajan poika, joka istun isäni valtaistuimella. Minua edeltäneitä kuninkaita ¹⁰kansan miehet haukkuivat kuin koirat, mutta minä olin heille kuin isä, olin heille kuin äiti ¹¹ja olin heille kuin veli. Sen, joka ei ollut eläessään omistanut lammasta ja jolla ei ollut eläessään ollut härkää, minä tein karjan ¹²omistajaksi sekä (annoin) hopeaa ja kultaa. Ne, jotka eivät olleet koko ikänään nähneet pellavaa, saivat minulta nyt hienoa merisilkkiä. ¹³Minä johdatin kansan miehiä kädestä pitäen ja heidän tunteensa minua kohtaan olivat kuin orvon kaipaus äitiään kohtaan.

Jos joku poikieni joukosta, ¹⁴joka istuu (valtaistuimelleni) jälkeeni, vahingoittaa tätä kirjoitusta, älkööt kansan miehet (enää) kunnioitako ylhäisiä, ¹⁵älköötkä ylhäiset kunnioitako kansan miehiä. Jos kuka tahansa (muu) vahingoittaa tätä kirjoitusta, Gabbarin jumala, nuijaa heiluttava Baal, murskatkoon hänen kallonsa, ¹⁶ja Bamahin jumala, Baal-Hamon, halkaiskoon hänen päänsä, kuten myös Rakib-El, kuningashuoneen herra!

Huomioita

- ² **Jaudi:** Kuningaskunta, jonka nimi kirjoitetaan konsonanteilla *j'dj*, tunnetaan myös nimellä Samal. ”Jaudi” on perinteinen, joskin todennäköisesti virheellinen vokalisaatio. Nimellä ei ole mitään tekemistä Juudan kuningaskunnan nimen kanssa.
- ⁴ **Tam[...]*n* poika:** Näkyvissä ovat kirjaimet *tm[...]*n**, mutta niiden merkityksestä ei ole varmuutta. Nimi saattaa viitata Kilamuwan äitiin.
- ⁶ **käsi:** Sana on mahdollista myös tulkita aseeksi.
taistellakseen: Kirjaimellisesti ”syödäkseen”, ”kuluttaakseen”.
- ⁷ **da[*nu*]*nilaiset*:** Sana *dnny*m viitanee Anatolian alueella asuneeseen kansaan, joka on mahdollisesti sama kuin esim. Karatepen piirtokirjoituksessa mainitut Adanan tasangon asukkaat.
kutsuin: Kirjaimellisesti ”vuokrasin”.
- ⁸ **Assyrian kuninkaan:** Tämä viittaa Salmanassar III:een, joka teki sotaretken alueelle 20. hallitusvuonna (noin 839 eaa.).
- ¹⁰ **kansan miehet:** Tässä esiintyvän sanan *mskbm* tarkkaa merkitystä ei tunneta, mutta on ehdotettu, että se saattaisi viitata alueen luuvilaiseen kansanosaan.
- ¹² **merisilkkiä:** Byssus-kangasta, joka oli Välimeren pystysimpukan kiinnityskuiduista kehrätystä langasta kudottu erittäin arvokas kangas.
- ¹⁴ **jälkeeni:** Kirjaimellisesti ”alleni”.
ylhäisiä: Sanan *b'rrm* merkitystä ei tunneta, mutta on ehdotettu, että se saattaisi viitata aramealaiseen yläluokkaan.
- ¹⁵ **nuijaa heiluttava:** Sanan *smd* tarkka merkitys ja vokalisaatio ovat tuntemattomat, mutta se viitanee lyömäaseeseen.
- ¹⁶ **Rakib-El:** Samalin aramelaisdynastian jumala.

Kirjallisuutta

Brown, Brian

2008 *Monumentalizing Identities. North Syrian Urbanism 1200–800 BCE.*
Väitöskirja: University of California, Berkeley.

Dion, Paul-Eugène

1978 “The Language Spoken in Ancient Sam'al.” *JNES* 37/2, 115–118.

Layton, Scott

1988 “Old Aramaic Inscriptions.” *BA* 51/2, 172–189.

Lipinski, Edward

2000 *The Arameans. Their Ancient History, Culture and Religion*. OLA 100.
Leuven: Peeters.

Tropper, Josef

1993 *Die Inschriften von Zincirli*. Münster: Ugarit-Verlag.

Young, Ian

2002 "The Languages of Ancient Sam'al." *Maarav* 9, 93–105.

MARTTI NISSINEN (KÄÄNNÖS)
TERO ALSTOLA (JOHDANTO)

Panamuwa I

Johdanto

Samalin historiasta tunnetaan kaksi Panamuwa-nimistä kuningasta, joista ensimmäisen pitkä hallituskausi ulottui 780-luvulta 740-luvulle eaa. Nämä vuosikymmenet olivat ilmeisen vakaata ja vaurasta aikaa kuningaskunnalle. Valtakautensa loppupuolella Panamuwa teetätti Samalin kuningashuoneen hautausmaalle neljä metriä korkean myrskynjumala Hadadin patsaan ja sen etupuolelle piirtokirjoituksen samalin murteella. Patsas löydettiin Gercinissä sijainneelta kuninkaalliselta hautausmaalta vuonna 1890. Tekstin alkuosa on kuninkaan saavutuksia ylistävä muistokirjoitus, jossa Panamuwan valtakauden rauhaa verrataan sitä edeltäneeseen ”sotaan ja eripuraan”. Kuningas esitetään ihannehallitsijana, joka toteuttaa rakennushankkeita ja jonka alamaisille maa antaa yltäkylläisen sadon.

Teksti avaa lisäksi mielenkiintoisen näkökulman Samalissa harjoitettuun kuolleiden kuninkaiden kulttiin, sillä Panamuwa kehottaa jälkeläisiään uhraamaan paitsi Hadadille myös omalle hengelleen. Lopuksi kuningas antaa yksityiskohtaisia ohjeita siitä, miten hänen jälkeläistensä tulisi pidättäytyä väkivallasta toisiaan kohtaan ja ratkoa tilanteet, joissa joku perillisistä juonittelee sukulaisiaan vastaan. Näissä ohjeissa kuultaa huoli siitä, että vallanperimys Panamuwan kuoleman jälkeen ei kenties sujuisi mutkattomasti. Pelot muuttuivat todeksi, mikä käy ilmi kuningas Bar-Rakibin valtakauden alussa teetetyn Panamuwa II:n patsaan piirtokirjoituksesta.

AJOITUS: Noin 750 eaa.

KIELI: Samal (foinikian ja aramean sekamuoto)

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Zincirli (Gercin), Turkki
 NYKYINEN SIJAINTI: Vorderasiatisches Museum, Berliini
 EDITIO: KAI (2002) 214

Käännös

¹Minä olen Panamuwa Qarlin poika, Jaudin kuningas. Minä pystytin tämän patsaan Hadadille ikuiseksi muistokseni.

²Jumalat Hadad, El, Resef, Rakib-El ja Samas seisovat rinnallani. Hadad, El, ³Rakib-El, Samas ja Resef antoivat käteeni menestyksen valtikan. Resef seisoi rinnallani, ja mihin tahansa tartuinkaan ⁴käsil-lä[ni, ...] mitä tahansa pyysin jumaliltani, sen he antoivat minulle. He elvyttivät tuhotun maan, ⁵[...] viljan maan ⁶[...] vehnän ja valkosipulin maan ⁷ja [...] maan. [...] He viljelivät maata ja (hoitivat) viinitarhoja, ⁸siellä he asui[vat ...]

[Mi]nä, Panamuwa, nousin isäni valtaistuimelle ja Hadad antoi käteeni ⁹menesty[ksen] valtikan [... Hävitin] sodan ja eripuraa isäni talosta. Minun aikanani Jaudi sai syödä ja juoda (kyllykseen), ¹⁰ja minun aikanani annettiin määräys pystyttää muureja, rakentaa valleja ja perustaa mahtavia linnoituksia kok[o maas]sani. ¹¹Jokainen sai itselleen puolison. Hadad, El, Rakib-El, Samas ja Arqu-Resef antoivat minulle yltäkyllin, he antoivat minulle voiman ja solmivat kanssani pysyvän liiton.

¹²Minun aikanani jumalille annettiin (säännölliset) uhrilahjat ja he totisesti ottivat ne minun kädestäni. Mitä tahansa jumalilta pyysin, sen he totisesti antoivat ¹³minulle. Jumalat olivat totisesti suosiollisia [minulle], Qarlin [pojalle]. Sillä kun Hadad antoi maan minulle [perinnö]ksi, hän kutsui minut (sen) rakentajaksi. Minun hallitessani ¹⁴Hadad totisesti antoi [...] rakennettavakseni. Niin rakensin ja pystytin Hadadin kunniaksi tämän patsaan. (Tein) lepopaikan Panamuwalle, Qarlin pojalle, ¹⁵Jaudin kuninkaalle yhdessä patsaan kanssa [...]

Kun joku jälkeläisistäni tarttuu [valtik]kaan, istuu valtaistuimelleni, tulee mahtavaksi ja uhraa teurasuhreja ¹⁶Hadadille [...] uhraa täällä teurasuhreja Hadadille, kutsuu Hadadia nimeltä tai ¹⁷[...] sanokoon: ”Aterioikoon kanssasi Panamuwan henki, juokoon kanssasi Pana-

muwan henki.” Kutsukoon hän Panamuwan henkeä yhdessä¹⁸[Had]adin kanssa. Tämä olkoon teurasuhri, jonka hän [Hadadille] uhraa. Olkoon Hadad] hänelle [suosi]ollinen, olkoon se uhrilahjana Hadadille, Elille, Rakib-Elille, Samasille¹⁹[ja Resefille].

[Mi]n[ä olen Pa]namu[wa ...] tem[ppe]lin tämän kaupun[gin juma-
li]lle. Minä ra[kensin] sen ja saatoin jumalat asumaan siinä. Hallites-
sani annoin [jumalille] leposijan²⁰[ja jumalat] antoivat minulle jäl-
keläisiä [...].

[Kun joku] jälkeläisistäni tarttuu valtikkaan, istuu valtaistuimelleni
ja hallitsee kuninkaana²¹Jaudia, tulee mahtavaksi ja uhraa [täällä]
teurasuhreja [Hadadille, mutta ei kut]su Panamuwaa nimeltä eikä
sano: ”Aterioikoon Panamuwan henki²²Hadadin kanssa, juokoon
Panamuwan henki Hadadin kanssa” [...] teurasuhria, älköön
(Hadad) olko hänelle suosiollinen, ja mitä tahansa²³hän pyytääkin,
älköön Hadad antako sitä! Vuodattakoon Hadad raivonsa hänen
ylleen, jättäköön hänet vihassaan ilman ruokaa²⁴ja vieköön häneltä
yöunetkin! Joutukoon hän kauhun valtaan [...] ...

[Kun joku jälkeläisistäni]²⁵tarttuu valtikkaan Jaudissa, istuu
valtaistuimelleni ja hallit[see minun jälkeeni, älköön hän oje]ntako
miekkaa pitelevää kättään minun [suk]uni [jäseniä] vastaan tai²⁶[...] väkivallantekoja: älköön hän tappako vihan tai [...] vuoksi ...
[älköön ketään] surmattako hänen jousellaan tai hänen käskystään,
²⁷[...]

[Jos joku hänen sukulaisistaan] juonittelee tuhotakseen jonkun
hänen veljistään, sukulaisistaan tai²⁸sis[aristaan ... Jos joku hänen
sukulaisistaan] juonittelee tuhoaikeissa, ... hän kootkoon sukunsa
miehiä ja asettakoon syylliseksi epäillyn heidän keskelleen. Vääryyttä
kärsinyt vannokoon:²⁹”Teidän sukulaisenne on tuhonnut minut!”
[Jos syylliseksi epäilty kiistää tämän, vääryyttä kärsinyt] kohottakoon
kätensä isänsä jumalan puoleen, vannokoon: ”En totisesti ole pannut
sanoja³⁰vieraan suuhun”, ja vakuuttakoon: ”Seisahtukoot silmäni ja
vääntykööt kieroön!”; tai (tunnustakoon): ”[Olen pannut] sanat
viholliseni suuhun.” Jos syylliseksi todettu on mies, kokoontukoot
hänen³¹miespuoliset sukulaisensa ja kivittäkööt hänet. [...] Jos hän
on nainen], kokoontukoot hänen naispuoliset sukulaisensa ja kivittä-
kööt hänet.

Mutta jos kuningas on itse joutunut tuhon omaksi, ³²väsykööt sinun silmäsi ... [...] hänen jousensa tähden tai hänen voimansa tai sanojensa tai ³³yllytyksensä tähden. Mutta jos sinä itse ... [...] surmaat hänet väkival[lain tai] vihan vimmassa, tai ³⁴nostat kanteen häntä vastaan tai panet toisen tappamaan hänet. [...]

Huomioita

- ¹ **Jaudi:** ks. s. 194.
muistokseni: Tai ”ikuiseksi leposijakseni”.
- ⁷ **He:** Viitanee maan asukkaisiin eikä edellä mainittuihin jumaliin.
- ⁹ **sodan ja eripurin:** Kirjaimellisesti ”miekan ja (pahan) kielen”.
- ¹⁰ **pystyttää muureja, rakentaa valleja ja perustaa mahtavia linnoituksia:** Sanat, jotka on tässä käännetty muureiksi, valleiksi ja linnoituksiksi, ovat merkitykseltään epävarmoja.
- ¹² **totisesti:** Käännös seuraa tulkintaa, jonka mukaan tekstissä monta kertaa esiintyvä sana *mt* on vahvistuspartikkeli ”totisesti”. Toisen tulkinnan mukaan sana tarkoittaa ”maata”.
- ¹⁶ **Hadadille:** Tarkoittaa tekstissä mainittua Hadadin patsasta.
kutsuu Hadadia nimeltä: Kirjaimellisesti ”muistaa Hadadin nimen”.
- ²⁸ **syyliseksi epäillyn ... Vääryyttä kärsinyt:** Termit ”syyliseksi epäilty” ja ”vääryyttä kärsinyt” ovat kääntäjän tulkinta kolmannen persoonan verbimuotojen subjekteista.
- ³² **väsykööt sinun silmäsi:** Puhuttelun kohteena on tuleva kuningas.
”Silmien väsyminen” viitanee myötätunnon heräämiseen.

Kirjallisuutta

Green, Douglas J.

2010 *”I Undertook Great Works.” The Ideology of Domestic Achievements in West Semitic Royal Inscriptions.* FAT 2/41. Tübingen: Mohr Siebeck, 175–193.

Niehr, Herbert

1994 *”Zum Totenkult der Könige von Sam’al um 9. und 8. Jh. v. Chr.” Studi epigrafici e linguistici* 11, 58–73.

Sader, Hélène S.

1987 *Les états araméens de Syrie depuis leur fondation jusqu'à leur transformation en provinces assyriennes*. Beiruter Texte und Studien 36. Wiesbaden: Steiner, 153–184.

Tropper, Josef

1993 *Die Inschriften von Zincirli. Neue Edition und vergleichende Grammatik des phönizischen, sam'alischen und aramäischen Textkorpus*. ALASP 6. Münster: Ugarit-Verlag, 54–97.

Kuttamuwa

Johdanto

Kuttamuwan steela, joka tunnetaan myös nimellä Katumuwa, löytyi Turkin Zincirlistä Chicagon Oriental Institutun vuoden 2008 kaivauksissa. Steela löydettiin *in situ* eli alkuperäiseltä paikaltaan hautakammioista. Steelan piirtokirjoitus on ajoitettu 730-luvulle eaa., kuningas Panamuwa II:n hallituskaudelle. Kuttamuwa-nimisen virkamiehen piirtokirjoituksen kieli on Samalin alueella käytettyä aramean ja foinikian sekamuotoa, mutta siinä on havaittu enemmän aramean vaikutusta kuin samalilaisissa kuninkaallisissa piirtokirjoituksissa yleensä.

Kuttamuwan steelassa on piirtokirjoituksen lisäksi kuva-aihe, jossa mieshahmo istuu valtaistuimella kädessään kohotettu juoma-astia ja toisessa kädessä valtikkaa symboloiva kasvi. Hahmon eteen on asetettu alttari ruoka- ja juomauhreineen. Jälkiä ruokauhreista ja niihin käytyistä astioista löydettiin myös itse hautakammioista. Joidenkin tutkijoiden mukaan steelan piirtokirjoituksessa mainitaan sielun ja ruumiin erillisyyss toisistaan, mikä voisi olla heettiläisen tai luuvilaisen kulttuurin vaikutusta. Luuvilaisia ovat myös piirtokirjoituksessa mainitut jumalat, toisin kuin muissa Samalin piirtokirjoituksissa.

AJOITUS: 730-luku eaa.

KIELI: Samal (foinikian ja aramean sekamuoto)

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Zincirli, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Gaziantepin arkeologinen museo, Turkki

EDITIO: Dennis Pardee, "New Aramaic Inscription from Zincirli."

BASOR 356 (2009), 51–71.

Käännös

¹Minä olen Kuttamuwa, Panamuwan palvelija, [joka] eläessäni teetin [itselle]ni (tämän) steelan ²ja asetin sen pystyyn ikuiseen kammiooni ja uhrasin ³tässä kammiossa härän Hadad-harpatallille, oinaan muurien ⁴tekijälle, oinaan Auringolle, oinaan viinitarhojen Hadadille, ⁵oinaan hänen Kubaballeen ja oinaan omalle hengelleni, joka on tässä kivisteelassa.

⁶Kun kuka tahansa poikieni joukosta tai ⁷kuka tahansa (toisen) miehen pojista tulee tänne ⁸tähän samaan kammioon, ottakoon hän ⁹tämän tiluksen väeltä lampaan ¹⁰silloin tällöin ja teurastakoon sen (ja uhratkoon sen) minun ¹¹hengelleni ¹²ja valmistakoon ¹³minulle (sen) reiden.

Huomioita

- ¹ **Kuttamuwa:** Anatolialaisen nimen vokalisaatio ja merkitys ovat epävarmat. Toinen ehdotettu vokalisaatio on Katumuwa.
 - ² **kammiooni:** Sanan *syrr/d* merkitys on epävarma, mutta kontekstin perusteella se viittaa Kuttamuwan hautaan. Koko piirtokirjoituksessa on r- ja d-kirjainten välillä vaikea tehdä eroa.
 - ³ **harpatallille:** Kumppanuuteen viittaavaan heettiläiseen *harp*-vartaloon perustuva ehdotettu lukutapa sanalle on *qrpdll*. Sanan merkitys on epävarma.
- muurien:** Kohdan tulkinta ja jopa sanajako ovat ongelmalliset, sillä tekstissä on vaikea tehdä eroa d- ja r-kirjainten välillä. Sanat on mahdollista lukea *lngd/r swr/dn* tai *lngr/d swr/dn*. Termi on käännetty myös ”ruoka-annosten valvojaksi”. Kontekstin perusteella sanojen voisi olettaa viittaavan jumaluuden nimeen, mutta jumaluutta, johon epiteetti sopisi, ei tunneta. Sanat *lngd swrn* voitaisiin mahdollisesti lukea ”Tyroksen ruhtinaalle”, mikä puolestaan saattaisi viitata Baal-jumalaan. Mielenkiintoinen on huomio, jonka mukaan Kuttamuwan nimen on arveltu tarkoittavan ”vahva kuin muuri”, mikä saattaisi olla jumalepiteetti.

- ⁴ **Auringolle:** Aurinko eli Samas on ainoa piirtokirjoituksessa mainituista jumalista, joka tavataan myös muissa samalilaisissa piirtokirjoituksissa.
viinitarhojen: Sanan *krmn* tulkinta on epävarma, mutta heettiläisjumala ”viinitarhan Tarhunt” tukee tulkintaa.
- ⁵ **hänen Kubaballeen:** Sanan *kbbw* tulkinta on epävarma, mutta luultavasti viittaa jumalattaren nimeen. Uusheettiläisissä kuningaskunnissa pääjumalatarta tiedetään palvottaneen Kubaba-nimellä. On mahdollista, että w-kirjain kuuluu nimeen tai on foneettinen komponentti, eikä siten olisi omistusliite. Tässä tapauksessa käänös olisi ”Kubaballe”.
- ⁶ **poikieni:** Riippuen tulkitaanko sanan alkuperäksi foinikia vai aramea, sana *bny* on mahdollista lukea myös ”rakennuksestani”, ”huoneestani”, jolla viitataan dynastiaan. Samalin murteessa oli vai kutteita molemmista. Rivien merkitys ei kuitenkaan muutu.
- ⁹ **tiluksen:** Sana on *krm*, joka viittaa hedelmätarhaan, viinitarhaan. Rivin käänöksissä on päädytty monenkirjaviin ratkaisuihin.
- ¹⁰ **silloin tällöin:** Kirjaimellisesti päivät päiville. Päivittäisistä uhreista kuitenkin tuskin oli kyse.
- ¹¹ **hengelleni:** Toisinaan käännetty myös ”henkeni päälle” olettaen, että uhrin on suoritettu kivisteelan päällä.

Kirjallisuutta

Herrman, Virginia & Schloen, J. David (toim.)

2014 *In Remembrance of Me. Feasting with the Dead in the Ancient Middle East.* Oriental Institute Museum Publications 37. Chicago: The Oriental Institute.

Lemaire, André

2012 “Le Dialecte Araméen de L’inscription De Kuttamuwa (Zencirli, Viie S. Av. N. È.)” *In the Shadow of Bezalel*, Toim. A. Botta. Leiden: Brill.

Melchert, H. Craig

2010 “Remarks on the Kuttamuwa Inscription.” *Kubaba* 1, 3–10.

Pardee, Dennis

2009 “A New Aramaic Inscription from Zincirli.” *BASOR* 356, 51–71.

Yakubovic, Ilya

2010 “The West Semitic God El in Anatolian Hieroglyphic Transmission.” *Pax Hethitica*. Toim. Y. Cohen *et al.* Wiesbaden: Harrassowitz, 385–398.

Younger, Lawson

2009 “Two Epigraphic Notes on the New Katumuwa Inscription from Zincirli.” *Maarav* 16, 159–179.

MARTTI NISSINEN (KÄÄNNÖS)
TERO ALSTOLA (JOHDANTO)

Panamuwa II

Johdanto

Panamuwa I:n kuoleman jälkeen tuntematon vallankaappaja surmasi kruununperijä Barsurin, jonka poika Panamuwa onnistui kuitenkin pakenemaan Assyrian kuninkaan turviin. Samal oli jo pitkään ollut Assyrian uskollinen vasalli, ja kuningas Tiglatpileser III murskasi vallankaappauksen sotaretkellään ja nosti Panamuwan Samalin kuninkaaksi. Panamuwa II:n hallituskausi jäi vain vuosikymmenen mittaiseksi, sillä hän kuoli taistellessaan Tiglatpileserin rinnalla Damaskoksen luona 733/732 eaa.

Ennenaikaisen kuolemansa johdosta Panamuwa II ei ehtinyt teetättää urotöitään muistelevaa piirtokirjoitusta, vaan hänen poikansa Bar-Rakib tarttui tehtävään hallitus kautensa alussa. Panamuwaa esittävään patsaaseen samalin murteella kirjoitettu teksti kuvaa hovissa tapahtunutta vallankaappausta, sen kukistamista ja Samalin kukoistusta Panamuwa II:n alaisuudessa Assyrian vasallina.

Panamuwa II:n patsas lienee alun perin seissyt Samalin kuninkaallisella hautausmaalla kaupungin koillispuolella, ja kuten Panamuwa I:n piirtokirjoitus Hadad-patsaassa tämäkin teksti kuvaa kuninkaan saavutuksia vastakkainasettelun kautta: niukkuus muuttuu yltäkylläisyydeksi, tuhoaminen rakentamiseksi ja kalliit hinnat halvoiksi. Vaikka teksti on ensisijaisesti Panamuwa II:n muistokirjoitus, Bar-Rakib käyttää sitä myös oman valtansa oikeuttamiseen. Tämä käy ilmeiseksi tekstin viimeisillä riveillä. Panamuwa II:n patsas löydettiin Zincirlin ja Gercinin välillä sijainneelta islamilaiselta hautausmaalta vuonna 1888.

AJOITUS: Noin 730 eaa.

KIELI: Samal (foinikian ja aramean sekamuoto)

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Zincirli, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Vorderasiatisches Museum, Berliini

EDITIO: KAI (2002) 215

Käännös

¹Tämän patsaan pystytti Bar-Rakib isälleen Panamuwalla, Barsurin pojalle ja Jaudin kuninkaalle, [...] vuonna.

²Jumalat pelastivat isäni Panamuwan hänen isänsä oik[eamieli-syy]den vuoksi tuholta, joka kohtasi hänen isänsä sukua. Jumala Hadad seiso i hänen rinnallaan [...] ryösti hänen valtaistuimensa [...] tuhosi [...] ³isänsä suvussa ja tappoi isänsä Barsurin ja seitsemänkymmentä isänsä sukulaista. Mutta minun isäni nousi sotavaunuun [...] ... Panamuwan [...], ⁴ja lopuilla (kuningashuoneen jäsenillä) hän täytti vankilat. Tuhottuja kaupunkeja oli hänen jäljiltään enemmän kuin asuttuja kaupunkeja. [...] ”Jos] tuot ⁵miekan minun talooni ja tapat yhdenkään pojistani, silloin minä tuon miekan Jaudin maahan!” Silloin Panamuwa, Qarlin poika, i[soiso]isäni, [...] hävitti [...] ⁶lampaita, karjaa, vehnää ja ohraa. Paris-mitasta joutui maksamaan sekelin, *šrb*-mitasta [...]sekelin ja kahdesta kolmasosasta minaa öljyä sekelin. Silloin isäni [Panamuwa, Barsurin poika] vei lahjan ⁷Assyrian kuninkaalle, ja tämä nosti hänet hallitsemaan isänsä sukua, lopetti vihollisuudet hänen isänsä suvussa [...] Jaudin maan aarteista [...]. ⁸Hän avasi vankilat ja vapautti Jaudin vangit. Minun isäni nousi ja vapautti naiset [...] kuolleiden talossa olleet naiset ja hautasi heidät. [Hän otti valtaansa] ⁹isänsä palatsin ja teki siitä entistä komeamman. Hänen aikanaan oli yllin kyllin lampaita, karjaa, vehnää ja ohraa. Silloin he saivat syödä ja [juoda ...] ¹⁰halpaan hintaan. Isäni Panamuwa nimitti kaupunkien johtajat ja sotavaunujen päälliköt. Isäni Panamuwa nousi mahtavien kuninkaiden joukkoon.

¹¹Isälleni karttui runsaasti hopeaa ja kultaa. Viisautensa ja uskollisuutensa ansiosta hän sai tarttua herransa, Assyrian kuninkaan, viitanliepeeseen. [Hän palveli uskollisesti] ¹²Assyria[n kunin-

gasta], eli (hyvin) ja myös Jaudi eli (hyvin). Assyrian kuningas, hänen herransa, asetti hänet mahtavien kuninkaiden yläpuolelle [...]

¹³Hän osallistui herransa Tiglatpileserin, Assyrian kuninkaan, sotaretkiin idästä länteen ja [pohjoisesta etelään], ¹⁴kaikkiin ilmansuuntiin. Idän väen hän toi länteen ja lännen väen hän vei itään. Minun isäni [hyötyi enemmän kuin muut kuninkaat]. ¹⁵Hänen herransa Tiglatpileser, Assyrian kuningas, [liitti] hänen maahansa kaupunkeja Gurgumin alueelta [...] Isäni Panamuwa, Ba[rsurin] poika [...]

¹⁶... Isäni Panamuwa kuoli seuratessaan Tiglatpileseriä, Assyrian kuningasta, tämän sotaretkillä. Itse [Tiglatpileser, Assyrian kuningas, itki häntä], ¹⁷ja häntä itkivät hänen liittolaiskuninkaansa, ja häntä itki koko hänen herransa Assyrian kuninkaan sotajoukko. Hänen herransa Assyrian kuningas otti [... antoi] ¹⁸hänen henkensä [syödä ja juoda], pystytti hänelle muistomerkin tien varrelle ja vei isäni (ruumiin) Damaskoksesta Assyriaan. Minun aikamani [...] häntä itki] ¹⁹koko hänen sukunsa.

Minä olen Bar-Rakib, Panamu[wan] poika. Uskollisuuteni ja isäni uskollisuuden vuoksi herra[ni, Assyrian kuningas,] on nostonut minut ²⁰isäni Panamuwan, Barsurin pojan [valtaistuimelle]. Minä olen pystyttänyt tämän patsaan [isälle]ni Panamuwalle, Barsurin pojalle. [...] ²¹... ²²isäni Panamuwan haudan edessä. Tämä on se muistomerkki. Olkoot Hadad, El, kuningassuvun herra Rakib-El ja Samas sekä kaikki Jaudin jumalat [suosiollisia minulle, Panamuwan pojalle]. [Antakoon Rakib-El minulle armon] ²³jumalien ja ihmisten edessä.

Huomioita

- ⁶ **Paris:** Tilavuusmitta, joko puoli minaa (0,25 litraa) tai puolet seahmitasta (7,3 litraa).

štrb: Tuntematon mittayksikkö.

- ⁷ **vihollisuudet:** Kirjaimellisesti ”tappoi tuhon kiven”.

- ¹⁰ **Isäni Panamuwa nimitti:** Toisen tulkinnan mukaan nimittäjänä on Assyrian kuningas tai Panamuwa itse.

Isäni Panamuwa nousi: Toisen tulkinnan mukaan Assyrian kuningas nosti Panamuwan mahtavien kuninkaiden joukkoon.

- ¹¹ **Hän palveli uskollisesti:** Täydennys Bar-Rakibin piirtokirjoituksen rivien 3–5 perusteella.
- ¹³ **Hän osallistui herransa Tiglatpileserin, Assyrian kuninkaan, sota-retkiin:** Kirjaimellisesti ”[hän kulki] herransa Tiglatpileserin, Assyrian kuninkaan, pyörän mukana”.
- ¹⁴ **väen:** Kirjaimellisesti ”tyttäret”; käytännössä kuitenkin viitanee niin nais- kuin miespuolisiin pakkosiirtolaisiin.
Hyötyi enemmän kuin muut kuninkaat: Täydennys Bar-Rakibin piirtokirjoituksen rivien 7–8 perusteella.
- ²¹ ...: Rivi 21 on erityisen vaikeatulkintainen ja jätetty tässä sen vuoksi kääntämättä.
- ²² **Antakoon Rakib-El minulle armon:** Täydennys Bar-Rakibin piirtokirjoituksen rivien 7–9 perusteella.

Kirjallisuutta

Green, Douglas J.

2010 “I Undertook Great Works.” *The Ideology of Domestic Achievements in West Semitic Royal Inscriptions*. FAT 2/41. Tübingen: Mohr Siebeck, 194–219.

Tropper, Josef

1993 *Die Inschriften von Zincirli. Neue Edition und vergleichende Grammatik des phönizischen, sam’alischen und aramäischen Textkorpus*. ALASP 6. Münster: Ugarit-Verlag, 98–139.

Younger, K. Lawson

1986 “Panammuwa and Bar-Rakib: Two Structural Analyses.” *JANES* 18, 91–103.

Bar-Rakibin rakennuspiirtokirjoitus

Johdanto

Samalin kuninkaan Bar-Rakibin saavutuksia ja rakennustöitä ylistävä piirtokirjoitus (= Bar-Rakib I) löydettiin Zincirlin kaivauksissa vuonna 1891. Diabaasilaattaan on kuvattu Bar-Rakib, joka pitää vasemmassa kädessään kukkaa ja osoittaa oikealla kädellään kohti sarvikypärää, iestä, ympyrään suljettua viisisakaraista tähteä, siivekästä aurinkoa ja kuuta. Nämä kuvaavat viittä jumalaa, jotka todennäköisesti ovat Hadad, Rakib-El, Resef, Samas ja kuun jumala, jonka nimeä ei ole mainittu Samalin teksteissä. Kuninkaan takana seisoo palvelija sulista tehty viuhka kädessään. Kuninkaan kuvan viereen on kaiverrettu piirtokirjoitus, joka on säilynyt erinomaisesti ja on kokonaan luettavissa.

Piirtokirjoitus on vuoden 730 eaa. tienoilta, ja se on kirjoitettu Assyrian valtakunnassa yleisesti käytetyllä aramean kielellä samalin murteen sijaan. Kirjoituksessa muistellaan Bar-Rakibin rakennustöitä, ylistetään hänen saavutuksiaan ja alleviivataan hänen uskollisuuttaan Assyrian kuninkaalle. Tämä kuningas oli Tiglatpileser III, joka hallitsi vuosina 744–727 eaa. Hän liitti Syyria-Palestiinan alueen pysyväksi osaksi Assyrian valtakuntaa, ja myös Israelin ja Juudan kuninkaat maksoivat hänelle veroa (ks. 2. Kun. 15:19–20, 29; 16:5–10). Samal oli vielä Tiglatpileserin ja Bar-Rakibin aikana Assyrian vasallivaltio, jota hallitsi paikalliseen dynastiaan kuulunut kuningas. Bar-Rakibin jälkeen ei tunneta enää muita Samalin kuninkaita, ja 600-luvun eaa. alkuun mennessä alue oli muutettu Assyrian virkamiesten hallitsemaksi provinssiksi.

AJOITUS: Noin 730 eaa.

KIELI: Aramea

KIRJOITUSMATERIAALI: Diabaasi

LÖYTÖPAIKKA: Zincirli, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Istanbulin arkeologinen museo

EDITIO: KAI (2002) 216

Käännös

¹Minä olen B[ar]-Rakib, ²Panamuwan poika, Samalin kuningas, ³Tiglatpileserin, neljän ilmansuunnan herran, palvelija. ⁴Isäni uskollisuuden ja minun uskollisuuteni tähden ⁵herrani Rakib-El ⁶ja herrani Tiglatpileser asettivat minut istumaan ⁷isäni valtaistuimelle.

Isäni huone ⁸uurasti kaikkia muita enemmän, ja minä juoksin ⁹herrani, Assyrian kuninkaan, vaununrenkaan vierellä ¹⁰suurten kuninkaiden keskellä, hopean herrojen ¹¹ja kullan herrojen.

Otin haltuuni ¹²isäni huoneen ja tein sen paremmaksi ¹³kuin yhdenkään mahtavan kuninkaan huone. ¹⁴Veljeni, kuninkaat, kadehtivat ¹⁵sitä kaikkea hyvää, mitä minun huoneellani oli.

¹⁶Mutta isilläni, Samalin kuninkailla, ei ollut hyvää palatsia. ¹⁷Katso: Heillä oli (vain) Kilamuwan palatsi, ¹⁸ja se oli heidän talvipalatsinsa ¹⁹ja kesäpalatsinsa. ²⁰Mutta minä rakensin tämän palatsin.

Huomioita

- ² **Samalin:** Kaupunkivaltiosta ei käytetä sen perinteistä nimeä Jaudi, joka esiintyy valtakunnan aiempien kuninkaiden piirtokirjoituksissa. Nimeä Samal käytetään assyrialaisissa ja kuningas Bar-Rakibia koskeissa teksteissä.
- ³ **neljän ilmansuunnan herran:** Sanatarkka käännös olisi ”maan neljännesten herran”. Tämä Assyrian kuninkaiden itsestään käyttämä arvonimi tarkoittaa koko maailman hallitsijaa.
- ⁵ **Rakib-El:** ”El-jumalan vaununajaja”, Samalin kuningasdynastian jumalallinen suojelija. Bar-Rakib tarkoittaa Rakibin poikaa.

- ⁸ **uurasti:** Voidaan kääntää myös ”hyötyi”. Lause kuvaa vasallikuninkaan uskollista suhdetta Assyrian kuninkaaseen.
- ⁹ **vaununrenkaan vierellä:** Viitanee Assyrian kuninkaan sotavaunujen rinnalla taistelevaan vasallikuninkaaseen (vrt. Panamuwa II, rivi 13).
- ^{10–11} **hopean herrojen ja kullan herrojen:** Viittaa kuninkaiden vaurauteen.
- ¹² **isäni huoneen:** Sana *byt* voi tarkoittaa tässä hallitsijasukua tai palatsia. Tekstin kokonaisuuden huomioiden kyseessä on tarkoituksellinen sanaleikki, jossa rivit 12–15 kertovat hallitsijasuvusta, ja puhe kääntyy palatseihin vasta tekstin jälkiosassa.
- ¹⁷ **Kilamuwa:** Samalin kuningas 800-luvun jälkipuoliskolla eaa.

Kirjallisuutta

Gibson, John C. L.

1975 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 2. Aramaic inscriptions*. Oxford: Oxford University Press.

Tropper, Josef

1993 *Die Inschriften von Zincirli. Neue Edition und vergleichende Grammatik des phönizischen, sam'alischen und aramäischen Textkorpus*. ALASP 6. Münster: Ugarit-Verlag.

Wartke, Ralf-Bernhard

2005 *Sam'al. Ein aramäischer Stadstaat des 10. bis 8. Jhs. v. Chr. und die Geschichte seiner Erforschung*. Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.

Younger, K. Lawson Jr.

1986 “Panammuwa and Bar-Rakib: Two Structural Analyses.” *JANES* 18, 91–103.

Foinikialaiset piirtokirjoitukset

Muinaisen Foinikian ydinalue sijaitsi nykyisen Libanonin rannikolla. Kulttuurin juuret ovat myöhäispronssikautisissa (1550–1200 eaa.) kaupunkivaltioissa, mutta vasta rautakaudella voidaan puhua foinikialaisista omana kulttuurina. Foinikian tärkeimpiä kaupunkeja olivat Gebal (Byblos), Sidon ja Tyros, jotka muodostivat itsenäisiä valtioita. Foinikialaisten menestys perustui merenkulkuun ja kauppaan, mutta 1000–800-luvuilla eaa. foinikialaisvaltioilla oli myös merkittävää poliittista vaikutusvaltaa Levantin alueella. Tänä aikana foinikialaiset perustivat Välimeren ja osin myös Atlantin rannikoille siirtokuntia. Siirtokunnista tunnetuin on Karthago (= ”uusi kaupunki” foinikiaksi), joka sijaitsee nykyisen Tunisian pääkaupungin Tunisin lähellä. Karthago, jonka asukkaita kutsutaan puunilaisiksi, taisteli Rooman kanssa Välimeren herruudesta, ns. puunilaissodissa 200–100-luvuilla eaa.

Assyria valloitti koko Levantin ja sen myötä Foinikian rannikon 700-luvulla eaa., jonka jälkeen foinikialaiskaupungit olivat poliittisesti riippuvaisia jostain suurvallasta. Assyrialaiden jälkeen Egypti ja Babylonia taistelivat vauraiden foinikialaiskaupunkien hallinnasta. Suurvaltojen varjossa Foinikian kaupungit kuitenkin menestyivät hyvin, ja niistä kehittyi tärkeitä kansainvälisen kaupan solmukohtia. Esimerkiksi Sidon ja Tyros olivat tärkeitä satama- ja suurkaupunkeja vielä roomalaisajalla, ja asutus näissä kaupungeissa onkin jatkunut katkeamatta pronssikaudelta nykypäiviin. Sidon ja Tyros ovat edelleen Etelä-Libanonin tärkeimmät kaupungit.

Foinikialainen kulttuuri oli teknologisesti edistynyt. Laivanrakennus- ja merenkulkutaitojen lisäksi foinikialaiset olivat kehityksen eturintamassa aakkoskirjainten saralla. Aakkoskirjainten varhaisin vaihe on vielä osin hämärän peitossa, mutta se vakiintui ja levisi laajempaan

käyttöön erityisesti foinikialaisten ansiosta. 900–700-luvuilla eaa. foinikia saavutti osin kansainvälisen kielen aseman, ja se oli käytössä myös muiden kansojen keskuudessa erityisesti Levantin rannikkoalueilla, mutta osin myös sisämaassa. Tästä on osoituksena muun muassa Karatepen ja Samalin piirtokirjoitukset. Foinikia kuitenkin menetti asemansa aramealle viimeistään 700-luvun aikana eaa.

Tässä teoksessa käännetään ainoastaan rautakaudelle ajoitettavat piirtokirjoitukset, jotka on löydetty Levantista. Rautakaudelta tunnetaan foinikialaisia piirtokirjoituksia myös useilta Välimeren saarilta ja rannikkoalueilta (esimerkiksi Kreetalta, Maltalta, Sardiniasta ja Espanjasta).

Kirjallisuutta

- Gibson, John C. L.
1982 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 3. Phoenician Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.
- Harden, Donald B.
1980³ *The Phoenicians*. London: Thames & Hudson.
- Markoe, Glenn
2000 *Peoples of the Past. Phoenicians*. Berkeley: University of California Press.
- Moscatti, Sabatino
1968 *The World of the Phoenicians*. Trans. A. Hamilton. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Lipiński, Edward
2004 *Itineraria Phoenicia*. OLA 127. Leuven: Peeters.
- 1995 "The Phoenicians." *Civilizations of the Ancient Near East*. Toim. J. Sasson. New York: Charles Scribner's Sons, 1321–1333.
- Sommer, Michael
2008 *Die Phönizier. Geschichte und Kultur*. München: Beck.
- 2005 *Die Phönizier. Handelsherren zwischen Orient und Okzident*. Stuttgart: Kröner.

JOANNA TÖYRÄÄNVUORI

Asarbaalin lapio

Johdanto

Asarbaalin piirtokirjoitus on kaiverrettu pronssiseen lapioon, joka löydettiin Bybloksesta 1930-luvulla. Sen sisältö vaikuttaisi olevan velkakirja tai velan kuittaus, mutta piirtokirjoituksen tulkinnasta on tutkijoiden joukossa erimielisyyttä. Koska piirtokirjoitus löydettiin Bybloksen Baalatin temppelin alueelta, sille on myös ehdotettu kultillisia käyttötarkoituksia, ja piirtokirjoituksen sisällön on ehdotettu olleen oraakkeli. On kuitenkin viitteitä siitä, että tärkeitä sopimuksia ja asiakirjoja säilytettiin temppelien alueella, jumalten suojeluksessa – ja 90 sekelin summa antaa olettaa sopimuksen olleen erittäin tärkeä. Mahdollista on myös, että sopimus kirjoitettiin tarkoituksella kultilliseen esineeseen, joka olisi lisännyt sopimukselle haluttua suojelusta. Piirtokirjoitus on ajoitettu 1000-luvun puoleenväliin eaa. Piirtokirjoituksen kieli on mui-naisbyblosta eli varhaista Bybloksessa käytettyä foinikian murretta. Teksti on säilynyt hyvin: vain ensimmäinen, tulkinnan kannalta erittäin tärkeä sana on lohjennut lapion reunasta kokonaan pois, jonka lisäksi muutama kirjain on kulunut.

AJOITUS: Noin 1050 eaa.

KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Pronssilapio

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Beirutin kansallismuseo, Libanon

EDITIO: KAI (2002) 3

Käännös

¹[Tämä on (esine)], joka kuuluu Asarbaalille.

²90 (sekeliä) [ho]peaa on maksettu, ³olet vastaanottanut (sen). Jos otat sen ⁴osaksesi, omaisuutesi kuuluu sinulle, ⁵ja minun omaisuuteni ⁶kuuluu minulle.

Huomioita

¹ **esine:** Piirtokirjoituksen ensimmäinen sana ei ole säilynyt, mutta se saattaa viitata joko lapioon itseensä tai piirtokirjoituksen sisältämään asiakirjaan. Sana päättyy *jod*-kirjaimeen.

kuuluu: Tai ”on annettu”.

² **täytetty:** Sanan *slm* merkityksestä ei ole yksimielisyyttä. Termi on kuitenkin keskeinen koko piirtokirjoituksen tulkinnalle. Foinikialaisissa teksteissä verbi esiintyy esimerkiksi yhteyksissä ”täyttää maksu” ja ”laittaa votiiviuhri täytäntöön”. Assyrialaiden asiakirjojen perusteella sille on ehdotettu myös käännösvaihtoehtoja ”lahja” tai ”lahjus”.

⁴ **olet vastaanottanut:** Tai ”olen vastaanottanut”. Rivin 4 alku kuitenkin tukee käännöksen tulkintaa.

omaisuutesi: Näin mikäli kohtaan luetaan *mpstk*, mutta on myös ehdotettu lukutapaa *mgstk*, ”oraakkelisi”. Babylonialaisten velkakirjojen perusteella on kuitenkin todennäköisempää, että velan tai maksun suorituksen jälkeen kummallakaan osapuolella ei ole oikeutta toisen omistuksiin.

Kirjallisuutta

McCarter, P. Kyle & Coote, Robert B.

1972 “The Spatula Inscription from Byblos.” *BASOR* 212, 16–22.

Ranck, Thomas E.

1973 “The Byblos Spatula, an Ancient Bribe or Peace Offering.” *AJBA* 1/6, 45–50.

Shea, William H.

1977 “The Byblos Spatula Inscription.” *JAOS* 97, 164–170.

JOANNA TÖYRÄÄNVUORI

Ahramin sarkofagi

Johdanto

Ahramin sarkofagi-piirtokirjoitus löydettiin vuonna 1923 Bybloksen kuninkaalliselta nekropolilta. Ahrām on ensimmäisiä nimeltä tunnettuja foinikialaisia kuninkaita, vaikka vasta hänen poikaansa Ittobaalia kutsuttiin nimellä Bybloksen kuningas. Kielellisesti piirtokirjoitus on muinaisbyblostaa, eli varhaista Bybloksen kaupungissa puhuttua foinikiaa. Se on yksi varhaisimmista foinikialaisista piirtokirjoituksista, mutta teksti on säilynyt hyvin.

Ahramin sarkofagissa on piirtokirjoituksen lisäksi myös kuva-aiheita, joista yhteen on kuvattu valtaistuimella istuva mieshahmo kahden siivekkään sfinksin välissä, kädessään nuutunut lootus (ks. kuva alla). Seisovien hahmojen jono ojentaa mieshahmolle uhrilahjoja. Istuvan mieshahmon on tulkittu edustavan kuollutta kuningasta. arkun kannen kuva-aiheessa seisovat kaksi miestä saattaisivat olla Ahrām ja hänen poikansa Ittobaal, mutta on myös mahdollista, että sarkofagi on piirtokirjoitusta vanhempi ja Ahrāmilla uusiokäytössä.

AJOITUS: 1050–1000 eaa.

KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivistä tehty sarkofagi

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Beirutin kansallismuseo, Libanon

EDITIO: KAI (2002) 1

Sarkofagin kuva-aihe (kuva: Juha Pakkala)

Käännös

¹Arkku, jonka [I]ttobaal, Ahiramin poika, Bybloksen kuningas, teki isälleen Ahiramille asettaakseen hänet ikuisuuteen.

²Ja jos yksikään kuningas kuninkaiden joukosta tai hallitsija hallitsijoiden joukosta tai joukkojen komentaja nousee Byblosta vastaan (ja ottaa) löytääkseen tämän arkun, (niin) riisuttakoon häneltä hänen oikeutensa valtikka, käännettäköön ylösalaisin hänen kuninkuutensa valtaistuini ja rauha paetkoon Bybloksesta! Ja mitä häneen itseensä tulee, lyötäköön hänen jälkeläisensä Bybloksen edessä!

Huomioita

¹ **Ittobaal:** Sanan alku on lohjennut, mutta nimi on melko varmasti Ittobaal.

² **hallitsijoiden:** Sana ei ole lohjennut, vaan ilmeisesti kirjoittaja on erehdyksessä unohtanut yhden kirjaimen.

löytääkseen: Tässä sana *gly*, joka myös tarkoittaa ”paljastaa”.

jälkeläisensä: Kirjaimellisesti hedelmänsä (*prh*). Jos sanat *ymhs prh* jaetaan eri tavalla, eli *ymb sprh*, myös tulkinta ”pyyhittäköön hänen kirjoituksensa” on mahdollinen.

Bybloksen edessä: Piirtokirjoituksen viimeinen lause on erittäin vaikeatulkintainen. Käännös lukee viimeiset sanat *lpn gbl*, mutta myös lukutapa *lpp sbl* on mahdollinen, joskaan sille ei ole löydetty

sopivaa käännösehdotusta. Paras ehdotus on jonkinlainen kaksiteräinen kirjoitusväline.

Kirjallisuutta

Cook, Edward

1994 “On the Linguistic Dating of the Ahiham Inscription.” *JNES* 53/1, 33–36.

Donner, Herbert

1953 “Zur Formgeschichte der Ahiham-Inschrift.” *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx-Universität Leipzig* 3, 283–287.

Dussaud, Rene

1924 “Les Inscriptions Phéniciennes du Tumbeau d’Ahiham Roi de Byblos.” *Syria* 5, 135–157.

Porada, Edith

1973 “Notes on the Sarcophagus of Ahiham.” *JANES* 5, 355–372.

Suriano, Matthew J.

2010 *The Politics of Dead Kings. Dynastic Ancestors in the Book of Kings in Ancient Israel*. FAT II/48. Tübingen: Mohr Siebeck.

Teixidor, Javier

1987 “L’inscription d’Ahiham à nouveau.” *Syria* 64, 137–140.

Piirtokirjoitusta Ahiramin sarkofagin kannessa (kuva: Juha Pakkala)

JOANNA TÖYRÄÄNVUORI

Kfar Vradimin malja

Johdanto

Kfar Vradimin piirtokirjoitus on kaiverrettu jalattomaan kukan terälehteä muistuttavaan pronssimaljaan. Läpimitaltaan noin 14 cm kokoinen pronssimalja löydettiin hautakontekstista Israelin Kfar Vradimista. Kfar Vradim sijaitsee Libanonin rajan tuntumassa pohjoisessa Israelissa, lähellä Akkon kaupunkia, joka oli rautakaudella osa foinikialaisten kaupunkivaltioiden yhteenliittymää. Vaikka piirtokirjoitus löydettiin Israelin alueelta, sitä pidetään käytetyn aakkoston vuoksi yleisesti foinikialaisena. Sen kirjaimet muistuttavat enemmän foinikialaista Asarbaalin lapion piirtokirjoitusta kuin varhaisia heprealaisia piirtokirjoituksia. Piirtokirjoitus on kuitenkin niin lyhyt, että sen kielellisten piirteiden perusteella on mahdotonta tarkemmin määritellä siinä käytettyä kieltä. Malja on ajoitettu 900-luvulle, toisinaan jopa 1000-luvulle eaa. Piirtokirjoitus on luultavasti miltei yhtä vanha, vaikka sekä piirtokirjoituksen että maljan ajoituksesta on useita mielipiteitä. Piirtokirjoitus on säilynyt hyvin, ja kaikki kirjaimet ovat luettavissa. Piirtokirjoituksen tarkoitus on luultavasti maljan omistajan nimen kirjaaminen juoma-astiaan yhteisöellisissä juomingeissa käytettäväksi. Käytäntö on tunnettu saman aikakauden hellenistisestä maailmasta.

AJOITUS: 900-luku eaa.

KIELI: Foinikia?

KIRJOITUSMATERIAALI: Pronssimalja

LÖYTÖPAIKKA: Kfar Vradim, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel Museum, Jerusalem

EDITIO: Yardenna Alexandre, “A Canaanite Early Phoenician Inscribed Bronze Bowl in an Iron Age IIA-B Burial Cave at Kefar Veradim, Northern Israel.” *Maarav* 13.1 (2006), 7–41.

Käännös

¹(Tämä on) Pesahin, Seman pojan malja.

Huomioita

¹ **malja:** Sana viitannee itse esineeseen.

Kirjallisuutta

Alexandre, Yardenna

2006 “A Canaanite Early Phoenician Inscribed Bronze Bowl in an Iron Age IIA-B Burial Cave at Kefar Veradim, Northern Israel.” *Maarav* 13.1, 7–41.

2002 “Fluted Bronze Bowl with a Canaanite-Early Phoenician Inscription from Kefar Veradim.” *Eretz Zafon. Studies in Galilean Archaeology*. Toim. Z. Gal. Jerusalem: Israel Antiquities Authority, 65–73.

Maeir, Aren & *al.*

2008 “A Late Iron Age I/Early Iron Age Old Canaanite Inscription from Tell es-Safi/Gath, Israel: Paleography, Dating and Historical Cultural Significance.” *BASOR* 351, 39–71.

Jehimilkun temppelin piirtokirjoitus

Johdanto

Jehimilkun temppeli-inskriptio on kuninkaallinen omistuskirjoitus, joka löydettiin Bybloksen temppelin alueelta vuonna 1928. Piirtokirjoitus on ilmeisesti kirjoitettu Jehimilkun Bybloksen temppelissä suorittamien korjaustöiden muistoksi.

Piirtokirjoitus on säilynyt lähes kokonaan. Vain muutama kirjain sen loppupuolelta on lohjennut, mutta ne voidaan hyvin päätellä kontekstin perusteella. Kuninkaalliset omistuskirjoitukset ovat yleensä melko kaavamaisia. Piirtokirjoitus on ajoitettu 900-luvun puoliväliin eaa. Siinä käytetty kieli on muinaisbyblosta eli varhaisen foinikian muotoa, jota puhuttiin lähinnä Bybloksen kaupungissa ja sen ympäristössä.

Huomionarvoista piirtokirjoituksessa on se, että kuningas ei muiden foinikialaisten kuninkaiden tapaan ole kirjoittanut piirtokirjoitukseen sukulinjaansa ("Olen N, N:n poika, N:n pojanpoika, Bybloksen kuningas"), minkä perusteella on päätelty, että Jehimilku olisi ollut vallanastaja tai tullut valtaan muuten epätavallista tietä. Hänen isänsä ei siis tavasta poiketen ollut Bybloksen kuningas häntä ennen.

AJOITUS: Noin 950 eaa.

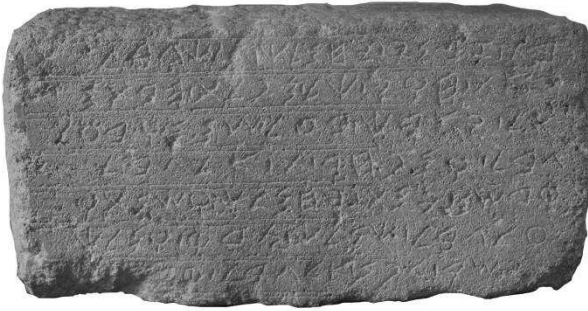
KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Beirutin kansallismuseo, Libanon

EDITIO: KAI (2002) 4

Jehimilkun temppelin piirtokirjoitus (kuva: Juha Pakkala)

Käännös

¹(Tämä on) temppeli, jonka Bybloksen kuningas Jehimilku rakensi.
²Hän korjasi kaikki näiden rakennusten vaurioituneet perustukset.
³Pidentäköön Baalsamaim ja Bybloksen Baal<at> ⁴sekä Bybloksen pyhien jumalten kokous ⁵Jehimilkun päivät ja vuodet ⁶Bybloksen vuoksi, sillä [hän on] oikeudenmukainen kuningas ⁷sekä laillinen kuningas Bybloksen pyhien jumalten edessä.

Huomioita

- ¹ **temppeli:** Kontekstin perusteella tässä käytetty sana *bt*, ”talo” todennäköisesti viittaa temppelirakennukseen.
Byblos: Muodossa *gbl*, Gebal, joka oli kaupungin foinikialainen nimi.
rakensi: Tulkittava merkityksessä ”korjasi”.
- ² **vaurioituneet perustukset:** Rauniot (*mplt*).
korjasi: Tai ”elävöitti”.
- ³ **Baal<at>:** Nimen viimeinen kirjain on ilmeisesti unohtunut kaiver-tajalta epähuomiossa, sillä Bybloksen Baalat esiintyy muissa Byblok-sen piirtokirjoituksissa. Bybloksen Baal-nimistä jumalaa ei tunneta.
- ⁴ **pyhien jumalten kokous:** Kirjaimellisesti ”Bybloksen jumalan pyhien kokoontuminen”.

- ⁵ **Jehimilkun päivät ja vuodet:** Kuninkaalle toivotaan tässä joko pitkää ikää tai pitkää oikeudenmukaista hallituskautta.
- ⁷ **laillinen:** Tai ”oikeudenmukainen”, ”hyväatekevä”.

Kirjallisuutta

Green, Douglas J.

2010 “*I Undertook Great Works.*” *The Ideology of Domestic Achievements in West Semitic Royal Inscriptions*. FAT 2/41. Tübingen: Mohr Siebeck.

Schade, Aaron

2006 “A Syntax and Literary Structure of the Phoenician Inscription of Yehimilk.” *Maarav* 13, 199–120.

Abibaalin piirtokirjoitus

Johdanto

Abibaalin piirtokirjoitus on kaiverrettu Egyptin libyalaisen 22. dynastian aikana hallinnutta farao Shosenkia esittävän steelan jalustaan. Faraon steela on ilmeisesti istunut jalustan päällä, mutta vain jalusta on säilynyt. Piirtokirjoitus on ajoitettu 900-luvun loppupuolelle eaa. (Shosenk I hallitsi egyptiläislähteiden mukaan vuosien 943–922 välillä eaa.) ja se löydettiin Bybloksen Baalatin temppelin alueelta, mahdollisesti temppelin esplanadilta. Piirtokirjoituksen kieli on muinaisbyblosta.

Piirtokirjoituksen lisäksi steelasta löytyy farao Shosenkin kartussit eli hieroglyfimerkit, joiden sisälle faraon nimi yleensä kirjoitettiin. Piirtokirjoituksen ja kartussien esiintyminen samassa esineessä on antanut aihetta arvioida Heprealaisen Raamatun kronologiaa, sillä farao Shosenk on yhdistetty kohdassa 1. Kun. 14:25–26 mainittuun farao Sisakiin. Sisakin sotaretkeä Jerusalemiä vastaan kuningas Rehabeamin hallituskaudella on pidetty yhtenä niistä kiinnostavista, joiden perusteella Juudan kuninkaiden hallituskausia on pyritty ajoittamaan. Abibaalin ja Elibaalin piirtokirjoitusten perusteella on kuitenkin väitetty, että Shosenkin hallituskausi olisi perinteisesti ajoitettu jopa 125 vuotta liian varhaiseksi ja että farao olisikin hallinnut 800-luvun loppupuolella. Shosenkin piirtokirjoituksessa Karnakin temppelissä mainitaan, että farao valloitti ”fenkhu”-nimisen kansan, jonka on ehdotettu viittaneen foinikialaisiin. Tämä on kuitenkin epätodennäköistä, sillä bybloslaiset eivät kutsuneet itseään foinikialaisiksi, eikä foinikialaisia rannikkokaupunkeja mainita Shosenkin valloitetujen kaupunkien listassa. Todennäköisemmin Shosenkilla ja Abibaalilla oli jonkinlainen löyhä liittolais-suhde.

AJOITUS: 900-luvun loppupuoli eaa.

KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Harmaa graniitti

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Vorderasiatisches Museum, Berliini

EDITIO: KAI (2002) 5

Käännös

¹(Tämä on [steela],) [jonka] Abibaal, [Bybloksen] kuningas, [Jehimilkun] Bybloksen [kuninkaan poika] toi ²Egyptistä [Bybloksen] Baala[tille, herrattarelleen. Pidentäköön Bybloksen Baalat Abibaalin päivät ja hänen vuotensa] Bybloksen vuoksi!

Huomioita

- ¹ **steela**: Ensimmäisen sanan on oletettu viittaavan steelaan, johon piirtokirjoitus on kaiverrettu.
- ² **herrattarelleen...**: Osio on lohjennut, mutta se on pystytty rekonstruoimaan Osorkon I:n steelan piirtokirjoituksen perusteella.

Kirjallisuutta

Albright, William F.

1947 "The Phoenician Inscriptions of the Tenth Century B. C. from Byblos." *JAOS* 67, 153–160.

Gibson, John C. L.

1973 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 1. Hebrew and Moabite Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Vance, Donald R.

1994 "Literary Sources for the History of Palestine and Syria: The Phoenician Inscriptions." *BA* 57, 2–19.

Elibaalin piirtokirjoitus

Johdanto

Elibaalin piirtokirjoitus on kaiverrettu farao Osorkonin patsaaseen. Egyptin libyalaiseen 22. dynastiaan kuulunut Osorkon I oli farao Shosenkin poika ja tämän seuraaja Egyptin kuninkaana. Piirtokirjoitus on ajoitettu 900-luvun lopulle eaa., kuitenkin Abibaalin piirtokirjoitusta myöhemmäksi. Yleisesti oletetaan, että patsas olisi löydetty Bybloksen temppelistä, mutta tästä ei ole dokumentaatiota. Farao Osorkon hallitsi Egyptiä vuosien 922–887 eaa. välillä. Patsaan rintaan on kaiverrettu Osorkonin kartussi, mutta on mahdollista, että patsas itse olisi valmistettu jo 19. dynastian aikaan. Patsaasta on jäljellä vain sen pää ja osa rintaa. Kartussin syvä kaiverrus sekä sen Ramsesin aikainen tyyli antaa viitteitä siitä, että se olisi ollut Osorkonilla uusiokäytössä. Elibaalin piirtokirjoitus on kaiverrettu faraon kartussin ympärille, jota teksti kiertää.

Piirtokirjoitus on hyvin säilynyt, vain muutamia sanoja on lohjennut pois ja nekin on kontekstin perusteella helppo päätellä. Piirtokirjoituksen kieli on muinaisbyblosta, eli varhaista Bybloksen kaupungin foinikiaa. Piirtokirjoitus on mielenkiintoinen sekä Bybloksen kuninkaiden, Egyptin 22. dynastian sekä Hephrealaisen Raamatun kronologian kannalta (ks. Abibaalin piirtokirjoitus).

AJOITUS: 900-luvun loppupuoli eaa.

KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Punainen graniitti

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Louvren museo, Pariisi

EDITIO: KAI (2002) 6

Käännös

¹(Tämä on) patsas, jonka Elibaal, Bybloksen kuningas, Jehi[milkun, Bybloksen kuninkaan] poi<ka>, teki ²Bybloksen [Ba]alat[ille], herrattarelleen.

Pidentäköön [Bybloksen] Baalat ³[E]libaalin [päivät] ja hänen vuotensa [Bybloksen] vuoksi!

Huomioita

- ¹ **Jehimilkun:** Vaikka näkyvissä on vain kaksi ensimmäistä kirjainta, kronologian perusteella nimestä voidaan olla melko varma.
poika: Sanan n-kirjain puuttuu. Kyse saattaa olla joko kirjoitusvirheestä tai konventiosta.
- ² **herrattarelleen:** Sana *'dtw* ”herratar” on sukua heprean termille ”adonai”.

Kirjallisuutta

Dussaud, René

1925 “Dédicace d’une statue d’Osorkon I par Éliba’al, roi de Byblos.” *Syria* 6, 101–117.

Gibson, John C. L.

1982 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 3. Phoenician Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Sifitbaalin piirtokirjoitus

Johdanto

Sifitbaalin monumentaali-inskriptio on omistuskirjoitus, joka on kaiverrettu Bybloksen Baalatin temppelin seinään. Seinään kuulunut kalkkikivijärkälä löydettiin vuonna 1935 Bybloksen akropolilta. Piirtokirjoitus on perinteisesti ajoitettu 800-luvun alkuun eaa., mutta Assyrian kuningas Tiglatpileser III:n tiedetään vastaanottaneen tribuutin eli vasalliveron Sifitbaal-nimiseltä Bybloksen kuninkaalta noin vuonna 740 eaa. On mahdollista, että Byblosta on hallinnut kaksi samannimistä kuningasta. Bybloslaisella foinikian murteella kirjoitettu piirtokirjoitus on säilynyt hyvin, rikkonaisia kohtia ei juuri ole. Myöskään sisällön tulkinasta ei ole suurempia erimielisyyksiä. Merkittävä osa piirtokirjoitukseen keskittyvästä keskustelusta koskee Bybloksen kuninkaiden sisäistä kronologiaa sekä tämän vaikutusta sekä muinaisen Egyptin että Israelin kronologioihin ja kuninkaiden hallituskausiin.

AJOITUS: 800-luvun alku eaa.

KIELI: Foinikia, Bybloksen murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Byblos (Jbail), Libanon

NYKYINEN SIJAINTI: Beirutin kansallismuseo, Libanon

EDITIO: KAI (2002) 7

Käännös

¹(Tämä on) seinä, jonka Sifitbaal, ²Bybloksen kuningas, Elibaaan, Bybloksen kuninkaan, poika, ³Jehimilkun, Bybloksen kuninkaan, pojanpoika rakensi Bybloksen Baalatille, ⁴herrattarelleen. Pidentäkään Bybloksen Baalat ⁵Sifitbaalin päivät ja hänen vuotensa Bybloksen vuoksi!

Huomioita

¹ **seinä:** Tai “muuri”.

Sifitbaal: Nimi tarkoittaa ”Baal tuomitsee” (vrt. Jehosafat, ”Jahve tuomitsee”; 1. Kun. 22:42).

Kirjallisuutta

Albright, William F.

1947 “The Phoenician Inscriptions of the Tenth Century B. C. from Byblos.” *JAOS* 67, 153–160.

Crawford, Timothy G.

1994 “Blessing and Curse in Syro-Palestinian Inscriptions of the Iron Age.” *Hebrew Studies* 35, 121–123.

Gibson, John C. L.

1982 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 3. Phoenician Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

JOANNA TÖYRÄÄNVUORI

Pronssimaljojen Baal-piirtokirjoitus

Johdanto

Pronssimaljojen Baal-piirtokirjoitukset pitävät sisällään kaksi lyhyttä kirjoitusta. Ne on kaiverrettu pronssipaloihin, jotka ilmeisesti ovat kuuluneet osaksi kahta mahdollisesti seremoniallisessa tai kultillisessa käytössä ollutta maljaa. Piirtokirjoitukset on kuitenkin numeroitu ikään kuin ne olisivat osia samasta maljasta. Toisesta fragmentista on jäänyt jäljelle vähemmän tekstiä, mutta luultavasti niiden sisältö on ollut samansuuntainen. Maljafragmentit on paikallistettu Kyproksen saarelle, josta tunnetaan useita foinikialaisia piirtokirjoituksia. Varhaisimmat näistä piirtokirjoituksista on löydetty muinaisesta Kitonin kaupungista ja ajoitettu 900-luvulle eaa. Libanonin Baal-fragmenttien löytökontekstia ei kuitenkaan tiedetä. 700-luvulla eaa. Kyproksella oli sidonilaisten perustama siirtokunta nimeltään Karthago, jonka nimi mainitaan ensimmäistä kertaa näissä piirtokirjoituksissa. Kyproksen Karthagon tarkkaa sijaintia ei tunneta, mutta luultavasti se on sijainnut Amathuksen ja Limassolin kaupunkien välimaastossa. Näistä jälkimmäistä kutsuttiin bysanttilaisajalla nimellä ”Neapolis”, joka tarkoittaa kreikaksi samaa kuin Karthago foinikiaksi (*qrt ḥdšt*), eli uusi kaupunki. Sidonilaisen virkamiehen uhri Libanonin Baal-nimiselle jumalalle Kyproksen saarella tuo myös mielenkiintoisen näkökulman foinikialaiseen uskontoon. Piirtokirjoitukset on ajoitettu 700-luvun loppupuolelle eaa. ja ne on kirjoitettu Tyroksen ja Sidonin foinikialla.

AJOITUS: 700-luvun loppupuoli eaa.

KIELI: Foinikia, Tyroksen-Sidonin murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Pronssi

LÖYTÖPAIKKA: Tunteaton

NYKYINEN SIJAINTI: Louvren museo, Pariisi

EDITIO: KAI (2002) 31

Käännös

¹[...]Karthagon kuvernööri[ltä], sidonilaisten kuninkaan Hiramín palvelijalta, jonka hän antoi Libanonin Baalille, herralleni, [...]n ensimmäisestä kuparista h[...]

²[...]tub(ilta) Karthagon kuvernööriltä Libanonin [Ba]al[ille], herralleni.

Huomioita

- ¹ **Karthago:** Nimi tarkoittaa ”uusi kaupunki”. Kyseessä ei ole nykyisen Tunisian alueella sijannut Karthago.

sidonilaisten kuninkaan: Sidonin kuninkaan titteli on piirtokirjoituksissa aina muodossa *mlk sdnm*, ”sidonilaisten kuningas”, joka saattaa kertoa jotain kaupunkivaltion sekä sen perustamien kauppa-varuskuntien ja kaupunkien poliittisesta organisaatiosta.

Hiramín: Nimi on yhdistetty Sidonin kuningas Hiram II:en, jonka nimi mainitaan aikalaisensa Tiglatpileser III:n annaaleissa.

ensimmäisestä: Sana *brʾst* olisi mahdollista kääntää myös ”ensilaatuisesta”.

h: Kirjain mahdollisesti aloittaa paikan nimen, josta kupari on tuotu tai kaivettu.

- ² **-tub:** Nimi on todennäköisesti joko Ahitub tai Abitub, jotka olivat molemmat suosittuja nimiä 700-luvulla eaa.

Kirjallisuutta

Cross, Frank M.

1986 “Phoenicians in the West: The Early Epigraphic Evidence.” *Studies in Sardinian Archaeology II. Sardinia in the Mediterranean*. Toim. M. Balmuth. Ann Arbor: University of Michigan Press, 117–130.

Lipiński, Edward

2004 *Itinaria Phoenicia*. OLA 127. Leuven: Peeters.

Masson, Olivier & Sznycer, Maurice

1972 *Recherches sur les Phéniciens à Chypre*. Geneva & Paris: Librairie Droz.

Sznycer, Maurice

1985 “Brèves remarques sur l’inscription phénicienne de Chypre.” *Semitica* 35, 47–50.

Urikkun piirtokirjoitus

Johdanto

Urikkun piirtokirjoitus löydettiin vuonna 1997 Çineköyn kylästä, joka sijaitsee Etelä-Turkissa noin 20 km Adanan kaupungista etelään. Teksti on kirjoitettu 2,5 metriä korkeaan steelaan, joka kuvaa jumalaa seisomassa kahden sonnin vetämissä vankkureissa. Steela ilmeisesti esittää heettiläistä myrskynjumala Tarhuntia (myös Tarhunz tai Tarhunna), joka on samaistettu seemiläiseen Baal-jumalaan.

Piirtokirjoituksessa kerrotaan Kuen kuninkaan Urikkun (myös Awarik[k]u, Warik[k]u tai Warikas) saavutuksista. Siinä korostetaan Kuen ja Assyrian lämpimiä suhteita, ja onkin ilmeistä, että Kuen kuningaskunta oli kirjoitusaikana vahvasti sitoutunut Assyrian valtakuntaan, joko sen vasallina tai uskollisena liittolaisena. Tiglatpileser III:n (745–727 eaa.) annaaleissa kerrotaan Kuen kuninkaan Urikkun maksaneen vasalliveroa vuosina 738 ja 734 eaa. Kyseessä lienee juuri nyt käännetyn tekstin kirjoittanut kuningas. Piirtokirjoitus voidaan myös muun sisällön ja kirjoitustyylin perusteella ajoittaa 700-luvun loppupuoliskolle eaa.

Piirtokirjoituksen kirjoittamisajankohdan jälkeen Kuen ja Assyrian välit heikkenivät. Assyrian kuningas Sargon II:n (722–705 eaa.) ajalta säilyneessä kirjeessä viitataan Urikkun lähettiläisiin, jotka olivat olleet yhteydessä Urartun valtakuntaan. Koska Urartu oli Assyrian vihollinen, Kue ilmeisesti suunnitteli tai yritti kapinaa Assyriaa vastaan kirjeen kirjoitusaikana, mahdollisesti vuonna 709 eaa. 600-luvun alkuun eaa. ajoitetussa Sanheribin (705–681 eaa.) piirtokirjoituksessa kerrotaan, että Kuesta tulleet pakkosiirtolaiset osallistuivat Niniven kaupungin rakentamiseen. Tämän perusteella voidaan olettaa, että Assyria oli estänyt tai

murskannut kapinan, valloittanut Kuen ja liittänyt sen kiinteämmin osaksi Assyrian valtakuntaa.

Urikkun piirtokirjoitus on kirjoitettu luuviksi ja foinikiaksi. Tässä on käännetty ainoastaan foinikiankielinen teksti, mutta luuvilainen paralleeliteksti auttaa foinikialaisen tekstin kääntämistä ja joidenkin lohjenneiden osien rekonstruointia. Toisaalta tekstit paikoin myös poikkeavat toisistaan. Kaksikielisyys heijastaa Adanan tasangolla vallinnutta kulttuuria, joka oli saanut vaikutteita sekä seemiläiseltä että heettiläiseltä kulttuurivyöhykkeeltä. Ilmeisesti alueella puhuttiin yleisesti rinnakkain luuvia ja foinikiaa.

Sisällölliset ja tyylilliset yhtäläisyydet Urikkun ja Karatepen piirtokirjoitusten välillä ovat ilmeiset. Karatepen piirtokirjoituksessa mainitaan Kuen kuningas Urikku, joka oli asettanut Asatiwadan valtaan Karatepen kaupungissa ja sen ympäristössä. Mikäli kyseessä on sama kuningas Urikku eikä toinen saman dynastian samanniminen kuningas, molemmat piirtokirjoitukset voidaan ajoittaa 700-luvun loppupuoliskolle. Sisällöllisten yhtäläisyyksien lisäksi Urikkun ja Karatepen piirtokirjoitukset ovat kielellisesti lähellä toisiaan. Niissä on käytetty useita samoja ilmaisuja, jonka perusteella voidaan olettaa, että tekstit ovat edustaneet samaa kirjuriperinnettä.

AJOITUS: 700-luvun loppupuoli eaa.

KIELI: Foinikia ja luuvi

KIRJOITUSMATERIAALI: Balsaltti (osa steelasta on kalkkikiveä)

LÖYTÖPAIKKA: Cinekoy, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Adanan arkeologinen museo, Turkki

EDITIO: R. Tekoğlu & A. Lemaire, “La bilingue royale louvito-phénicienne de Çineköy.” *Académie des inscriptions et belles lettres. Comptes rendu des séances de l’année 2000*, fasc. 3, 961–1006.

Käännös

¹Minä olen U[ri]kku, [...] poika, ²Mopsun sukua, [danunilaisten kuningas,] ³⁻⁵Baalin siunaama, joka Baalin ja (muiden) ju[malien] ansiosta [laajensi] maata [Adanan] tasangolla [ja] joka [hank]ki ⁶[runsaasti] hevosia ja ⁷laajensi sotajoukkoja.

[Assyrian] kuningas [ja] ⁸ koko Assyrian kuningashuone olivat minul-
le kuin isä [ja] ⁹ äiti. Danunilaiset ja assyrialaiset ¹⁰ olivat kuin yhtä
perhettä.

Minä perustin ¹¹ itään kahdeksan ja ¹² länteen seitsemän linnaketta,
eli yhteensä 15 linnaketta.

¹³ Näillä paiko[illa ...]

^{14–16} ... [...] ... Baal ...

¹⁷ ... Rauha, onni, runsaus ja hyvyys (vallitsi maassa),

¹⁸ sekä kuninkaalla että myös [kansalaisilla ...] ...

Huomioita

¹ **Urikku:** Tässä käännöksessä noudatetaan nimen assyrialaista muo-
toa, koska kuningas tunnettiin ensin assyrialaisista lähteistä. Nimi
on luuvin kielellä ”Warik(as)” ja foinikiaksi ”Awarik[k]u” tai
”Warik[k]u”.

² **Mopsu:** Mopsu usein yhdistetään kreikkalaisen mytologian Mop-
sokseen, Manton poikaan, jonka kerrotaan perustaneen useita valta-
kuntia. Riippumatta Mopsoksen historiallisesta alkuperästä kuninkaat
ovat saattaneet pyrkiä korostamaan juontavansa juurensa hänestä.

danunilaisten: Vaikka teksti ei ole tässä kohtaa säilynyt, on syytä
olettaa että siinä on viitattu danunilaisiin. Luuvilaisessa paralleeli-
tekstissä viitataan (a)hijawalaisiin.

^{3–5} **Baalın siunaama:** Luuvilaisessa tekstissä lukee ”Tarhuntin palvelija
ja auringon siunaama”.

¹⁰ **Minä perustin:** Luuvilaisessa tekstissä viitataan myös linnakkeiden
tuhoamiseen, mutta tälle ei ole paralleelia foinikialaisessa tekstissä.

^{14–16} Useita kirjaimia voidaan tunnistaa, mutta teksti jää epäselväksi.
Riveillä mahdollisesti mainitaan kaupunkien nimiä.

Baal: Sanaa seuraavat konsonantit *kr*, joka saattaa olla Baal-jumalaan
liittyvä epiteetti.

Kirjallisuutta

Bryce, Trevor

- 2011 “Çineköy.” *The Routledge Handbook of The People and Places of Ancient Western Asia. The Near East from the Early Bronze Age to the Fall of the Persians Empire*. London: Routledge, 167.

Lanfranchi, Giovanni B.

- 2005 “The Luwian-Phoenician Bilingual of Çineköy and the Annexation of Cilicia to the Assyrian Empire.” *Von Sumer bis Homer. Festschrift für Manfred Schretter zum 60. Geburtstag am 25. Februar 2004*. AOAT 325. Toim. R. Rollinger. Münster: Ugarit-Verlag, 481–496.
- 2007 “The Luwian-Phoenician Bilinguals of ÇINEKÖY and KARATEPE: An Ideological Dialogue.” *Getrennte Wege? Kommunikation, Raum und Wahrnehmung in der Alten Welt (Oikumene 2)*. Toim. R. Rollinger et al. Frankfurt am Main: Verlag Antike, 179–217.

Karatepen piirtokirjoitus

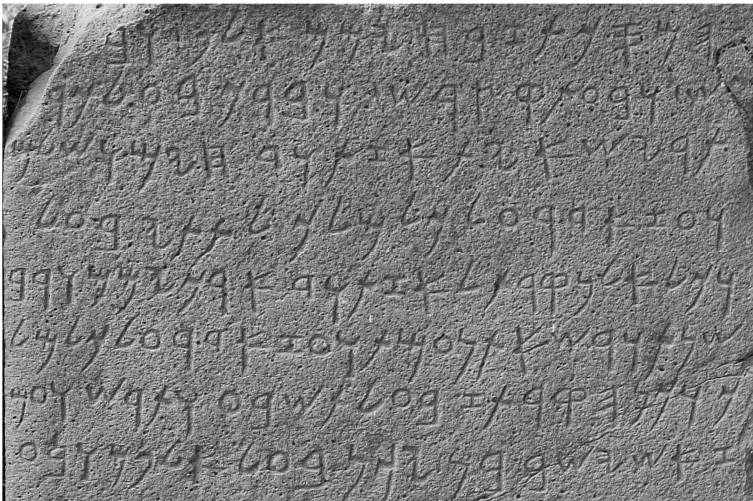
Johdanto

Karatepen rautakautisesta linnoitetusta kaupungista eteläisessä Turkissa löydettiin foinikiankielinen piirtokirjoitus vuosina 1946–1947. Piirtokirjoitus on säilynyt kolmena kopiona foinikian kielellä, joista kahdelle löytyy lisäksi luuvilainen paralleeliteksti. Kyseessä on alun perin kahdella kielellä kirjoitettu teksti. Piirtokirjoituksista kaksi sijaitsee kaupungin kahden portin yhteydessä (tekstit A ja B) ja kolmas on kirjoitettu toisen portin lähelle sijoitetun myrskyn jumalaa kuvaavan steelan jalustaan. Jalustan piirtokirjoituksen luuvilainen paralleeliteksti ei ole säilynyt. Kyseessä on pisin tunnettu foinikialainen piirtokirjoitus.

Porteilta löydetty foinikialaiset tekstit ovat pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta identtiset. Myös steelan teksti noudattaa uskollisesti porttien tekstejä, mutta sen lopusta löytyvä siunaus- ja kirousjakso poikkeaa niistä. Erojen vuoksi porttien ja steelan siunaus- ja kirousjaksot on käännetty erikseen. Luuvilaisten ja foinikialaisten paralleelitekstien välillä on lisäksi joitakin eroja. Esimerkiksi luuvilaisessa tekstissä tekstin kirjoittanut hallitsija Asatiwada esitellään Auringon siunaamaksi säänjumala Tarhuntin palvelijaksi, kun vastaavassa kohdassa foinikialainen teksti kertoo Asatiwadan olleen Baalin siunaama ja Baalin palvelija. Koska erot ovat suhteellisen pieniä, paralleelitekstit auttavat tulkitsemaan vaikeita kohtia. Paralleeliien suuren määrän vuoksi lähes koko foinikialainen teksti voidaan rekonstruoida. Ainoan poikkeuksen muodostaa steelan piirtokirjoituksen siunaus- ja kirousosa, josta on säilynyt ainoastaan yksi kopio. Sen viimeisistä riveistä voidaankin hahmottaa ainoastaan yksittäisiä sanoja.

Piirtokirjoitukset ajoitetaan yleensä 700-luvun lopulle tai 600-luvun alkuun eaa. Ne on kirjoittanut kaupungin hallitsija Asatiwada, joka myös kertoo nimenneensä kaupungin itsensä mukaan Asatiwada-jaksi. Piirtokirjoituksen mukaan Kuen hallitsija ja danunilaisten kuningas Urikku (tai Awarik[k]u, Warik[k]u) oli asettanut Asatiwadan virkaansa. Kyseessä saattaa olla vasallisuhde Kuen alueen suurkuninkaan Urikkun ja paikallisen kuninkaan Asatiwadan välillä. Jos kyseessä on sama hallitsija kuin Urikkun piirtokirjoituksessa, eikä dynastian toinen samanniminen kuningas, Karatepen piirtokirjoitus voidaan ajoittaa karkeasti samalle ajalle. Piirtokirjoituksessa Asatiwada kerskuu alistaaneensa muut alueen kuninkaat hallintaansa, joten ilmeisesti hän saavutti merkittävän aseman Kuen valtakunnassa.

Karatepen piirtokirjoitus sisältää tärkeää tietoa yhdestä 700-luvun lopun myöhäisheittiläisestä valtakunnasta aikana jolloin Assyrian valtakunta laajeni länteen. Se myös kertoo alueen jumalmaailmasta sekä foinikialaisen ja luuvilaisen kulttuurin rinnakkaiselosta eteläisen Turkin alueella.

Karatepen foinikialaista piirtokirjoitusta (kuva: Juha Pakkala)

AJOITUS: 700-luvun loppupuoli tai 600-luvun alku eaa.

KIELI: Foinikia ja luuvi

KIRJOITUSMATERIAALI: Basaltti

LÖYTÖPAIKKA: Karatepe, Turkki

NYKYINEN SIJAINTI: Karatepe, Turkki (*in situ*)

EDITIO: KAI (2002) 26

Käännös

^{1,1}Minä olen Asatiwada, Baalin siunaama, Baalin palvelija, ²jonka Urikku, danunilaisten kuningas asetti valtaan. ³Baal teki minusta danunilaisten isän ja äidin; minä annoin danunilaisille elämän.

⁴Minä laajensin Adanan (tasangon) maan auringon ⁵noususta sen laskuun, niin että minun päivinäni danunilaisilla oli kaikki hyvin ⁶ja kaikkea hyvää oli runsaasti. Minä täytin Paharin kaupungin vilja-varastot. ⁷Minä hankin runsaasti hevosia, kilpiä ja armeijoita, ⁸ja Baalin sekä jumalien ansiosta murskasin kapinalliset. ⁹Hävitin kai-ken pahan, jota maassa oli.

Laitoin ¹⁰herrani kuningashuoneen hyvään kuntoon ja autoin juur-ruttamaan herrani (vallan).

¹¹Istuin isäni valtaistuimelle ja tein rauhan ¹²kaikkien kuninkaiden kanssa. Ja jokainen kuningas kohteli minua kuin isäänsä vanhurs-kauteni, ¹³viisauteni ja hyväsydämyyteni takia.

Linnoitin ¹⁴kaikki rajaseudut, paikat joissa oli ¹⁵pahantekijöitä ja rikollisia, joista kukaan ei palvellut ¹⁶Mopsun kuningashuonetta. Mutta minä, Asatiwada, alistin heidät jalkojeni alle, ¹⁷ja rakensin linnoituksia noihin paikkoihin, niin että danunilaiset voisivat asua siellä ¹⁸turvallisin mielin.

Alistin väkevät maat auringonlaskun suunnalla, ¹⁹maat, joita kukaan kuningas ei ollut alistanut ennen minua, ²⁰mutta minä, Asatiwada, alistin ja kukistin ne, ja siirsin heidät asumaan ²¹idän kaukaisimpaan kolkkaan. Myös danunilaisia ^{11,1}asutin sinne, ja minun päivinäni heitä oli kaikkialla ²Adanan tasangon raja-alueilla, auringonnoususta ³auringon laskuun ja paikoissa, joita ⁴ennen pelättiin, ja missä tiet olivat vaarallisia. ⁵Minun päivinäni nainen saattoi kulkea yksin ⁶värt-tinänsä kanssa. Baalin ja jumalien ansiosta ⁷kaikkina minun päivinä-

ni oli yltäkyläisyyttä ja ⁸(kaikki) oli hyvin. Danunilaiset ja koko Adanan tasangon (asukkaat) asuivat hyvin ja heillä oli turvallinen olo.

⁹Minä rakensin tämän kaupungin ja annoin ¹⁰sille nimeksi Asatiwadaja. Baalin ja Resefin, ¹¹peurojen (herran), käskyn mukaan minä rakensin sen. ¹²Baalin ja Resefin, peurojen herran, ansiosta (kaupungissa oli) ¹³runsaasti kaikkea. Asiat olivat hyvin, ihmiset asuivat hyvin ja heillä oli turvallinen ¹⁴olo. Siitä (kaupungista) tuli Adanan tasangon ja Mopsun kuningashuoneen vartioliinnake.

¹⁵Sillä minun päivinäni Adanan tasangon maassa oli ¹⁶runsaasti kaikkea ja hyvä olla, eikä danunilaisilla ollut lainkaan ¹⁷yötä minun päivinäni. Minä rakensin tämän kaupungin, ¹⁸(ja) annoin sille nimeksi Asatiwadaja. Minä asetin sinne ¹⁹lyömääseen Baalin ja uhrasin kaikille ^{III,1}jumalankuville yhden härän vuosittaisena uhrina, kyntämisen aikaan ²yhden lampaan sekä elonkorjuun aikaan yhden lampaan.

Siunaukset ja kiroukset (A ja B-teksti porteilla)

Siunatkoon lyömääseen Baal ³Asatiwadaa elämällä, terveydellä sekä ⁴vallalla ylitse kaikkien kuninkaitten. Antakoot lyömääseen Baal ⁵ja kaikki kaupungin jumalat Asatiwadalle pitkän iän ja lukuisia ⁶vuosia sekä rikkautta, kaikkea hyvää ja valtaa ylitse kaikkien kuninkaiden. ⁷Olkoon tässä kaupungissa runsaasti viljaa sekä viiniä ⁸ja olkoon sen asukkailla karjaa, ⁹vuohia, lampaita, viljaa ja viiniä. Lisääntyköön heidän jälkeläisensä ¹⁰ja väkevöityköön heidän voimansa, lisääntyköön heidän halunsa palvella Asatiwadaa ¹¹ja Mopsun kuningashuonetta, Baalin ja jumalien ansiosta.

¹²Jos joku kuningas kuninkaiden joukossa, hallitsija hallitsijoiden joukossa, ¹³tai joku muu tärkeä ihminen poistaa Asatiwadan nimen ¹⁴tästä portista ja laittaa (oman) nimensä (siihen), tai jos hän himoitsee ¹⁵tätä kaupunkia ja tuhoaa tämän portin, jonka Asatiwada on tehnyt, ¹⁶ja tekee toisen portin ja laittaa (oman) nime(nsä) siihen tai ¹⁷jos hän kateuden, vihan tai pahuuden takia tuhoaa ¹⁸tämän portin, niin hävittääköön taivaan Baal, Elkunirsa, ¹⁹ikuinen Semes sekä koko jumalan poikien neuvosto sen kuningaskunnan, sen kuninkaan tai sen ^{IV,1}tärkeän ihmisen. Mutta ²Asatiwadan nimi pysyköön (portissa) ikuisesti niin kuin ³aurinko ja kuu pysyvät (ikuisesti).

Siunaukset ja kiroukset (C-teksti steelassa)

^{III,16}... Siunatkoon ¹⁷lyömääseen Baal Asatiwadaa elämällä, ¹⁸terveydellä ja vallalla ylitse kaikkien kuninkaiden. ¹⁹Antakoon lyömääseen Baal Asatiwadalle ²⁰pitkän iän ja lukuisia vuosia sekä rikkautta, kaikkea hyvää, ^{IV,1}ja valtaa ylitse kaikkien kuninkaiden.

²(Tämä on) se uhri, jonka hän t[oi] jumal[ille], ³kaikille näille jumalankuville: ⁴yhden hä[rän] vu[osittaisena] uhrina, ⁵(lisäksi) kyntämissen aikaan [yhden lampaan] ja e[lonkor]juun aikaan ⁶yhden lampaan. Olkoon tässä kaupungissa ⁷runsaasti viljaa sekä viiniä, ja olkoon [kan]salla ⁸jo[ka] siinä asuu karjaa, ⁹vuohia, lampaita, vi[ljaa ja] viiniä. ¹⁰Lisääntyköön heidän jälkeläisensä ja väkevöityköön heidän voimansa, ¹¹lisääntyköön heidän halunsa palvella Asatiwadaa ja ¹²Mopsun kuningashuonetta Baalin ja jumalien ansiosta.

¹³Jos joku kuningas kuninkaiden joukossa, hallitsija hallit[si]joiden joukossa, ¹⁴tai joku tärkeä ihminen päätt[ää] ¹⁵poistaa Asatiwadan nimen tästä ju[ma]lsteelasta ¹⁶ja laittaa (oman) nimensä (siihen), tai jos hän himoitsee ¹⁷tätä kaupunkia ja sanoo: ”Minä teen ¹⁸toisen steelan ja laitan nimeni siihen, ¹⁹ja tuhoan jumalsteelan, jonka Asatiwada on tehnyt ²⁰lyömääseen Baalille ja minä ...

²¹... joen ... ja minä ... [...] minä menen ... [...]

Huomioita

^{1,1} **Baalin siunaama (ja) Baalin palvelija:** Luuvilaisessa tekstissä ei mainita Baal-jumalaa, vaan tekstissä viitataan Auringon siunaamaan ja Tarhuntin palvelijaan.

² **Urikku:** Käännöksessä käytetään assyrialaista muotoa nimestä. Foinikialaisissa teksteissä käytettäviä muotoja ovat Awarik(k)u (Karatepen piirtokirjoitus) ja Warik(k)u (Urikkun piirtokirjoitus).

danunilaiset: Tämä todennäköisesti viittaa Adanan tasangon asukkaisiin. Luuvilaiset paralleelitekstit käyttävän alueen asukkaista nimitystä adanawealaiset (Karatepen piirtokirjoitus) tai (a)hijawalaiset (Urikkun piirtokirjoitus).

⁷ **hankin:** Kirjaimellisesti ”tein”.

armeija: Tai ”armeijan leiri”, ”kasarmi”.

¹⁰ **kuningashuoneen:** Tai ”palatsin”, ”huoneen”.

- 11 **istuini isäni valtaistuimelle:** Kohta on kiistelty. Joidenkin tutkijoiden mukaan tässä viitataan Urikkun valtaistuimeen. Seuraavassa tekstissä kuitenkin ylistetään Asatiwadan urotekoja, mikä tukisi tulkintaa, että tässä viitataan Asatiwadan valtaistuimeensa.
- 16 **Mopsun:** Luuvilaisessa tekstissä Muksas. Tämä viittaa joko Urikkun tai Asatiwadan kuningassukuun. Useiden tutkijoiden mukaan tämä on yhteydessä kreikkalaisen käyttämään nimitykseen Mopsos, mutta yhteys ei ole selvä.
- II,4 **missä tiet olivat vaarallisia:** Kirjaimellisesti ”missä mies pelkäsi kulkea tietä pitkin”.
- 6 **kulkea yksin värttinän kanssa:** Kohta on epäselvä foinikialaisessa tekstissä. Käännös perustuu osin luuvilaisen tekstin tukeen.
- 17 **yötä:** Tai ”pimeyttä”.
- 19 **lyömäaseen Baal:** Luuvilaisessa tekstissä ei mainita Baalia, vaan jumalan nimi on Tarhunt. Lyömäaseen Baal eli Baal Krntris (*bʿl krntris*) oli ilmeisesti Aleppon Baalin (eli Baal-Smd:n) anatolialainen muoto. Nimen *krntris* vokalisointi on epäselvä.
- 19–III,1 **uhrasin kaikille jumalankuville:** Kohta on kiistelty. Monien tutkijoiden mukaan tässä ei viitata kuninkaan antamiin uhreihin jumalankuville, vaan jokilaakson asukkaiden uhreihin. Sana, joka rivillä III 1 käännetään jumalankuvaksi, on luuvilaisen tekstin perusteella tulkittu jokilaakson asukkaiksi. Tällöin käännös olisi: ”kaikki jokilaakson asukkaat uhraavat hänelle (Baalille) ja tuovat hänelle vuosittaisen uhrin ...” Ilman luuvilaista tekstiä tämä tulkinta ei olisi mahdollinen. Luuvilainen ja foinikialainen teksti kuitenkin poikkeavat toisistaan monessa kohdassa, ja koska foinikialaisessa tekstissä ei ole mitään epäselvää tässä kohtaa, päädytään seuraamaan sen lukutapaa.
- III,1 **vuosittaisena uhrina:** Sana voisi viitata myös päivittäiseen uhriin, mutta härän uhraaminen päivittäin vaikuttaa epärealistisen suurelta määrältä.
- 7 **runsaasti viljaa:** Tässä seurataan luuvilaista tekstiä. Foinikiankielisesä tekstissä lukee ”runsaasti kaikkea”.
- 18 **Elkunirsa:** Nimi tulee sanoista ”El, maailman luoja”.
- 19 **jumalan poikien:** Tai ”jumalien poikien”.

Kirjallisuutta

Hawkins, John David

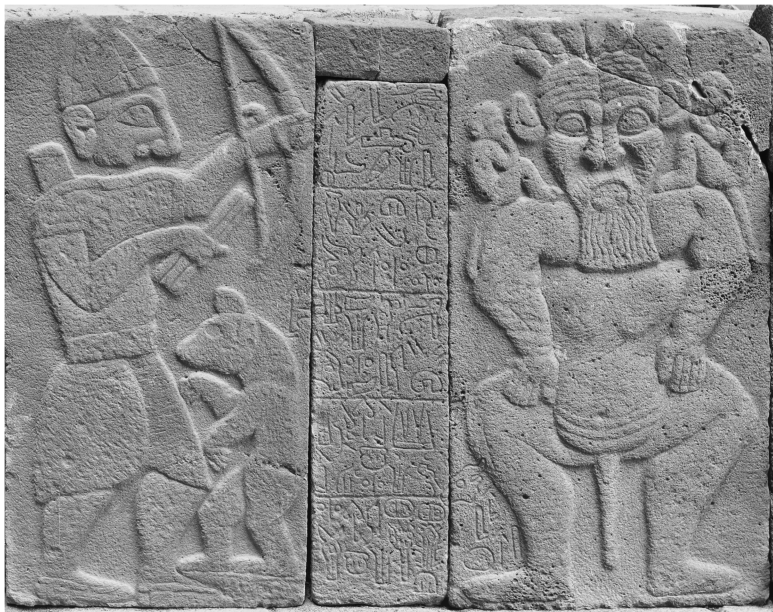
2000 *Corpus of Hieroglyphic Luwian. Vol I. Inscriptions of the Iron Age.* Berlin & New York: Walter de Gruyter.

Lanfranchi, Giovanni B.

2007 “The Luwian-Phoenician Bilinguals of ÇINEKÖY and KARATEPE: An Ideological Dialogue.” *Getrennte Wege? Kommunikation, Raum und Wahrnehmung in der Alten Welt (Oikumene 2)*. Toim. R. Rollinger et al. Frankfurt am Main: Verlag Antike, 179–217.

Younger, K. Lawson Jr.

1998 “The Phoenician Inscription of Azatiwada. An Integrated Reading.” *JSS* XLIII/1, 11–47.

Karatepen portilta löydettyjä reliefejä, joiden välissä on luuvilaista piirtokirjoitusta (kuva: Juha Pakkala)

Arslan Tashin loitsut

Johdanto

Arslan Tash eli muinainen Hadattun kaupunki sijaitsee Syyriassa, noin 130 km Aleppon kaupungin itäpuolella. Kaupungin alueelta on löydetty useita piirtokirjoituksia, mutta useimmissa on ainoastaan yksittäisiä kirjaimia. Merkittävimmät piirtokirjoitukset ovat kaksi loitsua pahoja henkiä vastaan: loitsu yön pahoja henkiä vastaan ja loitsu pahaa silmää vastaan. Loitsut on kirjoitettu pienille kalkkikivilaatoille, joiden yläreunassa on reikä oven tai portin päälle ripustamista varten. Niiden tarkoituksena oli suojella rakennusta pahoilta hengiltä. Tämän tulkinnan puolesta puhuu muun muassa pahoille hengille osoitetut kiellot mennä talon sisään tai talon pihaan (käännetyt tekstin rivit 5–8).

Laatat ostettiin paikalliselta asukkaalta vuonna 1933, joten niiden alkuperäistä löytöpaikkaa ei tiedetä varmuudella. Kyseessä lienee kuitenkin Arslan Tashin lähialue, mahdollisesti juuri Arslan Tashin raunio-
kumpu, mistä on löydetty runsaasti muuta rautakautista aineistoa. Jotkut tutkijat ovat kuitenkin kiistäneet laattojen aitouden. Tässä teoksessa on käännetty ainoastaan loitsu yön pahoja henkiä vastaan, koska loitsu pahaa silmää vastaan on hyvin vaikeasti tulkittava ja kryptinen.

Loitsu yön pahoja henkiä vastaan on kirjoitettu foinikiaksi, mutta siitä löytyy myös aramealaisia vaikutteita. Se ajoitetaan 600-luvulle eaa., jolloin Hadattun kaupunki oli Assyrian valtakunnan alaisuudessa. Tekstissä mainitaan keskeisiä jumalia kuten Baal, Asiratu¹² ja Horon, joiden toivotaan suojelevan yön pahoja henkiä vastaan. Joidenkin tutkijoiden mukaan Asiratun sijaan teksti viittaa jumala Assuriin.

¹² Asiratu vastaa Heprealaisissa Raamatussa mainittua Aseraa.

Amuletin yhdellä puolella kuvataan vatsallaan makaavaa sfinksi, jolla on ihmisen pää ja piikkikärkinen kypärä. Sfinksin alapuolella on samoin vatsallaan makaava susi tai muu petoeläin, jolla on skorpionin häntä ja joka on syömässä ihmishahmoista olentoa. Koon perustella hahmo voisi olla lapsi. Toisella puolella on parrakas assyrialaisyliin kuvattu jumalhahmo, joka pitää kädessään kaksoiskirvestä. Teksti on kirjoitettu kuvien väliin ja päälle, sekä osin myös laattojen reunoille. Lopputulos on sekava, koska teksti on kirjoitettu erikokoisilla kirjaimilla eri suuntiin, eikä ole täysin selvää mitkä sanat liittyvät toisiinsa. Kuvattujen hahmojen päälle kirjoitettu teksti on mahdollisesti tarkoitettu juuri niiden karkottamiseksi. Esimerkiksi lasta syövän hahmon päälle on kirjoitettu teksti ”Mene talosta ulos!”

Teksti on hyvin säilynyt, mutta sitä ei ole kirjoitettu erityisen huolellisesti. Siinä on myös jonkun verran oletettuja virheitä, minkä seurauksena jo sisällön kannalta hankalan tekstin tulkinta on epävarma.

AJOITUS: 600-luku eaa.

KIELI: Foinikia, aramealaisia vaikutteita

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Arslan Tash, Syyria

NYKYINEN SIJAINTI: Aleppon kansallismuseo, Syyria

EDITIO: KAI (2002) 27

Käännös

Etupuolella suuremmilla kirjaimilla kirjoitettu teksti

¹Loitsu lentävää jumalatarta vastaan, ²Sasamin, Padrasin pojan ki-
rous: ³Lausu hänen suojeluksesi ⁴kuristajaa vastaan.

⁵Sano: ”Taloon, johon menen, ⁶et saa mennä!

Kääntöpuolella suuremmilla kirjaimilla kirjoitettu teksti

⁷Pihaan, mihin kuljen, ⁸et saa kulkea!”

⁹Meidän kanssamme ¹⁰on solmittu ikuinen liitto. Asiratu solmi sen

¹¹meidän kanssamme, niin myös kaikki jumalan pojat ¹²ja kaikkien
pyhien lukuisa sukupolvi (solmivat sen meidän kanssamme).

^{13–14}Taivas ja maa ovat kirouksen uhalla vahvistaneet sen ikuise[ksi].

^{14–15}Maanpinnan Baal on kirouksen uhalla vahvistanut sen.

Amuletin reunoilla

¹⁵Kirouksen uhalla on vahvistanut sen ¹⁶Horon, mies, jonka suu on puhdas, ¹⁷sekä hänen seitsemän sivuvaimoaan, ¹⁸pyhän Baalin kahdeksan vaimoa.

Kirjoitettu lentävän sfinksin päälle pienillä kirjaimilla

¹⁹Lentävää (henkeä) vastaan, joka oleilee pimeässä huoneessa:

²⁰”Käänny pois, askel askeleelta, yön demoni!”

Kirjoitettu skorpionihäntäisen suden päälle pienillä kirjaimilla

²¹”Mene talosta ulos!”

Kirjoitettu amuletin kääntöpuolella olevan ihmishahmon päälle ja viereen

²²Se löytää ²³oveni ^{24–25}ja valaisee ²⁶ovenpieliä. Aurinko on noussut,

²⁷oi Sasam. ²⁸”Mene pois ikuisesti, ²⁹lennä pois!”

Huomioita

¹ **Lentävä jumalatar:** Tai tuntematon jumalatar nimeltään ”Ata”. Käännökseen valittu tulkinta edellyttää, että yksi kirjain on vahingossa jäänyt pois. Valittua tulkintaa kuitenkin tukee rivi 19, missä mainitaan lentävä henki.

² **Sasam:** Sasam on joko demoni tai jumala jota vastaan teksti on kirjoitettu tai henkilö jota suojellaan. Kohta on monitulkintainen, mutta viittaus henkilön isän nimeen tukee valittua käännöstä.

^{9–11} Teksti on näillä riveillä hyvin monitulkintainen.

⁹ **kanssamme:** Tai ”kanssani”.

¹⁰ **Asiratu:** Useiden tutkijoiden mukaan tässä lukee ”Assur”.

¹² **kaikkien pyhien lukuisa sukupolvi:** Tai ”kaikkien pyhien kokouksen päämies”.

^{13–14} **kirouksen uhalla vahvistaneet:** Taustalla on sana joka viittaa kiroukseen.

^{14–15} **Maanpinnan Baal:** Gibson lukee kohdan: ”koko maan herra”.

¹⁶ **vaimo:** Tai ”nainen”, ”naiset”.

²⁰ **yön demoni:** Tai ”yöllinen olento”. Sana muistuttaa myös juutalaisen mytologian demonista Lilit-hahmoa.

²¹ **tuhoaja:** Sana on monitulkintainen.

Kirjallisuutta

Blane W. Conklin

2003 “Arslan Tash I and other Vestiges of a Particular Syrian Incantatory Thread.” *Biblica* 84, 89–101.

John C. L. Gibson

1982 *Textbook of Syrian Semitic Inscriptions 3. Phoenician Inscriptions*. Oxford: Clarendon Press.

Ekronin temppelin piirtokirjoitus

Johdanto

Ekronin temppelin piirtokirjoitus löydettiin Tel Miqnen rauniokummun kaivauksissa vuonna 1996. Noin 20 kilometrin päässä Välimeren rannikosta sijaitseva Ekron oli yksi filistealaisten suurimmista kaupungeista. Ennen piirtokirjoituslöytöä Tel Miqnen yhdistäminen muinaisen Ekronin kanssa oli epävarmaa, mutta löydön myötä teoria on yleisesti hyväksytty. Tekstissä viitataan Ekronin kuninkaaseen piirtokirjoituksen kirjoittajana.

Piirtokirjoitus löydettiin temppelin raunioista, ja se oli ilmeisesti tarkoitettu temppelin perustamisinskriptioksi, jossa kerrottiin lyhyesti kuka temppelin oli rakentanut ja mille jumalalle temppeli oli vihitty. Ekronin kuningas Akis kertoo rakentaneensa temppelin valtiatar Patagealle (nimen vokalisointi on epävarmaa), joka on ilmeisesti ollut Ekronissa palvottu tärkeä jumalatar. Jumalattarelta pyydetään siunausta ja suojelusta kuninkaalle sekä hänen maalleen. Israelista ei ole löydetty muita perustamisinskriptioita, mutta on syytä olettaa, että useissa temppeleissä on ollut vastaavanlainen teksti (vrt. Ammanin linnoituksen piirtokirjoitus).

Ekronin piirtokirjoituslöytö on säilynyt lähes kokonaan. Vain muutama kirjain on lohjennut, mutta ne voidaan päätellä kontekstin perusteella. Merkittävin epäselvyys koskee jumalattaren nimen kolmatta konsonanttia (ks. huomioita). Kirjoitustyylin perusteella teksti voidaan ajoittaa 600-luvun alkupuoliskolle eaa. Tätä tukee myös se, että kuningas Akis tunnetaan Niniven prisman perusteella Ekronin hallitsijana vuosilta 677–676 eaa. Tässä assyrialaisessa tekstissä Assarhaddon määrää Akisin (tai Ikausun) toimittamaan tarvikkeita Niniven kaupungin

rakennustöihin. Akisin isä Padi tunnetaan assyrialaiden lähteiden perusteella kuninkaana, jonka Ekronin asukkaat olivat syösseet vallasta ja antaneet Juudan kuningas Hiskialle vangiksi. Assyrian kuningas Sanherib kertoo vapauttaneensa Padin vuonna 701 eaa. ja asettaneensa hänet takaisin Ekronin kuninkaaksi.

Teksti on kirjoitettu foinikian murteella, mutta kielessä on joitakin pieniä eroja tyypillisiin foinikialaisiin kirjoituskonventioihin verrattuna. Piirtokirjoituksen perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että foinikiaa käytettiin filistealaisten alueella 600-luvulla eaa. Osa erisnimistä on ilmeisesti indoeurooppalaista alkuperää (esim. Akis ja Patagea).

AJOITUS: 600-luvun alkupuoli eaa.

KIELI: Foinikian murre

KIRJOITUSMATERIAALI: Kalkkikivi

LÖYTÖPAIKKA: Ekron l. Tel Miqne, Israel

NYKYINEN SIJAINTI: Israel Museum, Jerusalem

EDITIO: S. Gitin, T. Dothan & J. Naveh, "A Royal Dedicatory Inscription from Ekron." *IEJ* 47 (1997), 1–16.

Käännös

¹(Tämä on) temppeli, jonka Akis, Padin poika, ²Jasudin poika, Adan poika, Jairin poika, Ekronin hallitsija ³rakensi Patagealle, herrattarelleen.

Hän (Patagea) siunatkoon häntä (Akista) ja ⁴suo[jel]koon häntä, ja pidentäköön hänen ikänsä, ja siunatkoon ⁵hänen [ma]ataan!

Huomioita

- ¹ **Akis:** Tai "Akais", "Akaios". Vokalisointi on epävarma. Joidenkin tutkijoiden mukaan nimi tulee kreikan sanasta *Αχαιός*, joka tarkoittaa akhaioslaista eli kreikkalaista. Kohdan 1. Sam 21:10–14 mukaan Gatin toisen filistealaisen kaupungin kuningas oli myös nimeltään Akis. Assyrialaisissa lähteissä kuningasta kutsutaan nimellä "Ikausu".

- ² **hallitsija:** Tekstissä ei poikkeuksellisesti käytetä nimitystä ”kuningas”, vaan ”hallitsija” tai ”prinssi”. Sana tulee juuresta joka tarkoittaa hallita.
- ³ **Patagealle:** Vokalisointi on hyvin epävarma ja siitä on tarjottu useita vaihtoehtoja. Nimeä ei tunneta muualta. Myös kolmas konsonantti on kiistelty ja on ehdotettu, että g kirjaimen sijaan kirjain olisikin n tai r. Nimeksi on tällöin tarjottu muun muassa vaihtoehtoja Potnia, Petgia, Petria ja Patria.
- ⁴ **ikänsä:** Kirjaimellisesti ”päivänsä”.

Kirjallisuutta

Demsky, Aaron

1998 “Discovering a Goddess: A New Look at the Ekron Inscription Identifies Mysterious Deity.” *BAR* 24/5, 53–58.

Gitin, Seymour

1996 “Royal Philistine Temple Inscription Found at Ekron.” *BA* 59, 101–2.

1990 “Cultic Inscriptions Found in Ekron.” *BA* 53, 232.

Gitin, Seymour, Dothan, Trude & Naveh, Joseph

1997 “A Royal Dedicatory Inscription from Ekron.” *IEJ* 47, 1–16.

Sasson, Victor

1997 “The Inscription of Achish, Governor of Ekron, and Philistine Dialect, Cult and Culture.” *UF* 29, 627–639.